

WIELEWAAL

A close-up photograph of a bat, likely a species of vespertilionid, perched on a dark, textured rock. The bat has thick, brown fur on its body and wings. Its large, dark ears are prominent, and its mouth is slightly open, showing small teeth. The lighting is dramatic, highlighting the texture of the fur and the details of the bat's face.

tweemaandelijks tijdschrift
jaargang 52
november 1986

ZOOGDIERNUMMER

WIELEWAAL

Vlaams tijdschrift voor natuurstudie

uitgegeven met ondersteuning van het Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, Administratie voor Onderwijs en Permanente Vorming.

Vroegere hoofdredacteuren: E.H. Fr. SEGERS: jaargang 1 tot en met 23
Dr. Fr. GROOTAERS: jaargang 24 tot en met 46
Dr. H. MEEUS: jaargang 47 tot en met 51

Hoofdredacteur: G. LUYTS, Zilverberkstraat 13, 2300 Turnhout (014/41 67 45)

Redactieraad:

H. FRANCKX, J. BLOEMEN, G. BURGGRAEVE, A. DEJONGHE, R. DE FRAINE, R. DE LUST, Dr. B. GODDEERIS, P. HERROELEN, P. PRINSEN, Ir. S. TYS, D. VAN DAELE, P. VAN DEN BREMPT, J. VANHEUVERSWEYN, W. VAN SPAENDONK, J. VAN WINKEL, R. WILLOCKX

WIELEWAAL is een uitgave van de

Koninklijke Vereniging voor Vogel- en Natuurstudie DE WIELEWAAL

De vereniging heeft tot doel: de kennis en de bescherming van de natuur en in het bijzonder van de in het wild voorkomende vogels te bevorderen door alle middelen, o.m. door het oprichten van plaatselijke afdelingen, het houden van studiedagen, het uitgeven van een tijdschrift, het verspreiden van vogelboeken en natuurboeken, het oprichten van natuurrezervaten. De vereniging werd in 1933 opgericht door E.H. Fr. Segers. Ze telt nu meer dan 6.000 leden, verdeeld over 52 afdelingen. Een waaijer van voordrachten, dia- en filmavonden, lessen, tentoonstellingen, geleide wandelingen, studieprojecten, deelname aan regionale en internationale onderzoeken en inventarisaties, beheerswerken in natuurrezervaten, uitstappen en reizen in binnen- en buitenland staan jaarlijks op de agenda. De vereniging heeft niet minder dan 70 natuurrezervaten in beheer met een totale oppervlakte van meer dan 4.000 ha, verspreid over geheel Vlaanderen. Ze bezit bovendien een eigen „Wielewaal-huis” te Turnhout waar naast het secretariaat ook een ornithologisch museum, een bibliotheek, vergaderzalen en een boekhandel zijn ondergebracht.

Raad van beheer

Dagelijks bestuur:

H. FRANCKX, voorzitter, Vredelaan 29, 2500 Lier (03/480 47 32)
W. VAN SPAENDONK, ondervoorzitter, Zevenbergen 50, 2500 Lier (03/480 54 24)
F. VAN DEN BROECK, secretaris, De Wilgen 41, 2060 Merksem (03/645 02 52)
D. VAN DAELE, penningmeester, Garenmarkt 4 bus 2, 8000 Brugge (050/33 82 66)

Overige leden:

J. DHOLLANDER, Bergstraat 5, 2780 St.-Gillis-Waas (03/770 64 26)
M. GUISSON, Reststraat 49a, 3211 O.L.V.-Tielt (016/63 33 76)
P. HERROELEN, Dr. E. Moureauxlaan 233, bus 8, 8400 Oostende (059/32 38 05)
G. LUYTS, Zilverberkstraat 13, 2300 Turnhout (014/41 67 45)
J. VANHEUVERSWEYN, Burg. P. Ceuterickstraat 12, 9751 Asper (091/84 43 82)
E. WELLENS, Statiestraat 89, 3900 Lommel (011/54 40 25)

Technisch adviseur voor de natuurrezervaten:

Ir. S. TYS, Beekstraat 16, 2800 Mechelen (015/41 12 78)

LIDMAATSCHAP EN ABONNEMENTEN

België: 450 F. Nederland en Luxemburg: 800 F. Andere landen: 900 F. Bijlid (zonder abonnement): 50 F
Administratie: De Wielewaal, Graatakker 11, 2300 Turnhout. Giro: 000-0319785-73. Tel.: 014/41 22 52

Ieder lid van De Wielewaal ontvangt het tweemaandelijks tijdschrift WIELEWAAL en het trimesteriële tijdschrift ORIOLUS. Artikels voor WIELEWAAL moeten verzonden worden naar dhr. G. Luyts, Zilverberkstraat 13, 2300 Turnhout, teksten voor ORIOLUS naar Dr. H. Meeus, Langvenstraat 25, 2300 Turnhout. Berichten en activiteitenkalender dienen verzonden naar De Wielewaal, Graatakker 11, 2300 Turnhout.

Ten geleide...

Op 7 december 1985 wordt te Lier, na geruime tijd van voorbereidingen, door een groep van 8 mensen uit diverse zoogdier-organisaties het *Vlaams Zoogdierkundig Overleg* (VZO) opgericht. De verenigingen die tot de koepel toetreden zijn *De Wielewaal*, de *Nationale Campagne voor de Bescherming van de Roofdieren* (NCRB), de *Vlaamse Vereniging voor Bestudering van Zeezoogdieren* (VVBZ) en de *Vereniging voor Zoogdierkunde en Zoogdierbescherming* (VZZ). Daarnaast nemen ook de *Zoogdierwerkgroep* (ZWG) en *Vleermuizenwerkgroep* van respectievelijk de *Jeugdbond voor Natuurstudie en Milieubescherming* (JNM) en de *Belgische Natuur- en Vogelreservaten* (BNVR) deel aan het overleg. Allen zijn ze het er over eens dat er een dringende nood is aan coördinatie en bundeling van de dragende en stuwende krachten achter de zoogdierbescherming in Vlaanderen. Op dat moment is reeds een lange weg afgelegd van bijna 15 jaar zoogdieronderzoek en -bescherming, en het is een kleurrijk palet aan ervaringen en visies die de oprichting van het overleg tot leven brengt. Een klein jaar later verschijnt dan, als symbolische bekroning, dit *Wielewaal*-themanummer gewijd aan zoogdieren. Het bevat bijdragen van de verschillende verenigingen, met uiteenlopende interesses maar voor allen met als ondertoon de kritieke situatie waarin vele van onze zoogdieren zich thans bevinden. Deze situatie is niet nieuw, het is reeds geruime tijd 'vijf voor twaalf' denk maar aan vleermuizen, de Otter, de Das,... Maar toch, sinds de eerste alarmkreten werden geslagen is reeds een en ander veranderd, voorlopig echter voornamelijk bij de milieuorganisaties zelve. Dit themanummer laat op die manier ook wat zien van de afgelegde weg, van de eerste pioniers tot, ja...

... EEN HISTORIEK IN NOTEDOP

Twee belangrijke pijlers, namelijk het amateur-onderzoek en de jongerenwerking hebben zoogdieronderzoek en -bescherming in Vlaanderen opgetild tot het huidige niveau. Het begon bij de *Wielewaaljongeren* (WJ) ca. 1973-1974 met grootscheepse projecten rond roofdieren en rond de Eikelmuis, waarna spoedig een *WJ-zoogdierwerkgroep* en tijdschrift *Eliomys* het levenslicht zagen. Er volgden nieuwe projecten, jaarlijkse zoogdierkampen en *Eliomys*-afleveringen, een fusie met de *Belgische Jeugdbond voor Natuurstudie* (BJN) en uiteindelijk, in 1986, de eerste *Vlaamse Zoogdieratlas*, met verspreidingskaarten voor alle zoogdieren uit het Vlaamse en Brusselse gewest. Intussen werd, in navolging van Frankrijk en Wallonië, in 1979 de *Nationale Campagne voor de Bescherming van de Roofdieren* (NCRB) opgericht, als gebundeld initiatief van 20 Vlaamse natuurverenigingen, gericht tegen de jacht op de kleine marterachtigen. Dit groeide uit tot drie projecten, rond drie brandpunten waar zoogdierbescherming zere tenen heeft, met name de Otter, de Das en de Vos. Toevallig waren dit ook de grootste roofdiersoorten in Vlaanderen. Het tijdschrift *Carnivora* nam de handschoen op en presteerde het sindsdien onvermoeid 's lands uitspattingen tegenover Reynaert en z'n lotgenoten aan de kaak te stellen.

Van bij het begin heeft de zoogdierbescherming in Vlaanderen een hoofdzakelijk praktische ingesteldheid getoond. Zo werd op 20 augustus 1974 te Melle (O.VI.) de eerste ijskelder ingericht als vleermuizenreservaat, een experiment dat spoedig navolging zou vinden en het begin zou inluiden van een intensieve vleermuizen-beschermingscampagne in Laag-België. Na de ijskelders kwamen dan de forten aan de beurt. Enkele fortten verkregen het statuut van natuureservaat, beheerd door de *Belgische Natuur- en Vogelreservaten* (BNVR), er werden jaarlijks censustellingen georganiseerd ..., kortom, de *Vleermuizenwerkgroep* werd meteen de meest mobiele der zoogdierbrigades.

Naast vleermuizen kwamen ook walvisachtigen en zeeroofdieren fel in de publieke belangstelling in de zeventiger jaren, spijtig genoeg vooral door hun onrustbarende achteruitgang op wereldschaal. In 1978 werd ook bij ons overgegaan tot de oprichting van de *Vlaamse Vereniging voor de Bestudering van Zeezoogdieren* (VVBZ), uitgever van het tijdschrift *Marswin*, waarin bijdragen over anatomie, levenswijze, enz. van dolfinen, walvissen en zeehonden aan bod kwamen. De VVBZ werkt ook mee aan een internationaal netwerk van waarnemingen, van strandingen, aanspoelingen, zichtwaarnemingen waaruit heel wat informatie kan worden betrokken.

Eveneens op internationaal vlak, — hoewel bij ons niet altijd even zichtbaar aanwezig —, heeft de in 1952 opgerichte *Vereniging voor Zoogdierkunde en Zoogdierbescherming* (VZZ) een onmiskenbare rol gespeeld op het gebied van zoogdierstudie en -bescherming in de Benelux. Het tijdschrift *Lutra* werd stilaan een veel geciteerd naslagwerk op het gebied van zoogdieren in de lage landen. Ook in de VZZ, die haar grootste ledenaantal nog steeds in Nederland telt, is langzamerhand meer

belangstelling gegroeid voor een op de praktijk gerichte betrokkenheid, met als resultaat een niet te stuiten stroom van werkgroepen, rond kleine marterachtigen, grote roofdieren, zeezoogdieren, vleermuizen, en tenslotte de veldwerkgroep, sinds 1985 ook actief in Vlaanderen. Door samenwerking tussen de verschillende verenigingen, en met de hulp van diverse universitaire instellingen in Vlaanderen en Wallonië, werd het veldwerk meer professioneel aangepakt, om op de themadagen een nieuwe stimulans te geven ... Meteen waren ook de samenwerkingsvormen aangeduid die de idee van een zoogdier-overleg deed ontstaan.

Met dit Vlaams Zoogdierkundig Overleg lijkt het of we, in Vlaanderen althans, de weg terugwandelen van versnippering en individualisering. Dit themanummer in de *Wielewaal* krijgt er een symbolische betekenis bij, door de positie die de *Wielewaal* gedurende al die tijd heeft ingenomen, op de achtergrond weliswaar maar steeds een forum voor discussie en overleg blijvend. Er valt nog veel te doen, en welke weg er ook bewandeld wordt, het valt te hopen dat onze zoogdierfauna in de eerste plaats er beter van wordt.

Wilfried Allaerts, voorzitter VZZ, Ridderstraat 208, 3000 Leuven.

Even voorstellen : de Bruinvis !

R.H. Asselberg

Inleiding

De Bruinvis is de meest voorkomende walvisachtige — in feite de enige regelmatig voorkomende walvisachtige — aan onze kust. Niettemin is hij voor velen een onbekend dier. Slechts weinigen onder u hebben er al eens één van dichtbij gezien, te meer omdat hij de laatste jaren vooral hier in de Noordzee sterk in aantal achteruit gaat. Nochtans is de Bruinvis bij de vissers goed bekend. Ook mensen, die vroeger regelmatig de (toen nog) verlaten stranden afwandelden, troffen al eens een gestrand exemplaar aan. Sinds ongeveer een jaar wordt in vele landen aan de alarmbel getrokken en wordt er nagegaan wat we in feite over dit dier weten...

Verwantschap

De soort *Phocoena phocoena* (Linnaeus, 1758) is een lid van de familie Phocoenidae (Cetacea, Odontoceti). Naast *Phocoena* omvat deze familie nog de genera *Phocoenoides* (1 soort) en *Neophocoena* (1 soort).

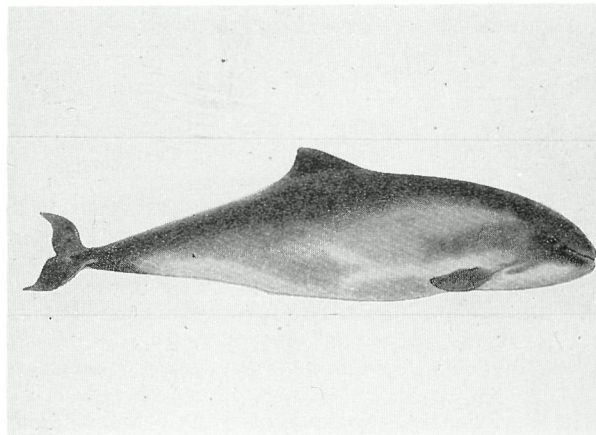
Binnen het geslacht *Phocoena* zijn er vier soorten: Bruinvis van Burmeister *Ph. spinnipinnis*, de Brillbruinvis *Ph. dioptrica*, de Pacifische Bruinvis *Ph. sinus* en de gewone Bruinvis *Ph. phocoena*. Deze laatste is zelf verdeeld over verschillende populaties, en algemeen wordt aangenomen dat de lokale vorm uit de Zwarte Zee een ondersoort (*Ph. ph. relicta*) is. Sommige auteurs beschouwen de Bruinvis van de Noordelijke Stille Oceaan

eveneens als een ondersoort (*Ph. ph. vomerina*).

In verband met de naamgeving kan men gerust stellen dat het steeds een ingewikkelde en verwarrende knoeiboel is geweest. De Smet heeft deze hele historie eens op een rijtje gezet (19).

Algemeen uitzicht

De Bruinvis is plomp gebouwd, met meestal een stompe snuit. De rugvin is klein en

Bruinvis

driehoekig. De bovenzijde van het dier, dit is de kop, de rug, de borstvinen en de staart, is blauwzwart of donkergrijs. De kleur gaat geleidelijk op de flanken over naar wit of lichtgrijs. Boven- en onderlip zijn gewoonlijk ook zwart. Soms worden albino's gevonden (10).

Zijn lichaamslengte bedraagt 1,50 tot 1,80 m, de mannetjes zijn iets kleiner dan de vrouwtjes. Bij de geboorte heeft een Bruinvis een lengte van ongeveer 75 cm. Hun gewicht bij de geboorte bedraagt 5 tot 6 kg en dat loopt bij de volwassen dieren op tot 45 kg en meer bij de mannetjes en tot 90 kg bij de adulte vrouwtjes (8).

Levensloop

Men kent de levensduur van een Bruinvis niet. Afgaande op het aantal tandgroeilagen, die volgens sommige auteurs overeenkomen met telkens één levensjaar, schat men de levensduur van een Bruinvis op minstens 13 jaar (9). Buffrenil kwam via een andere methode uit op 21 jaar, tenminste indien de Bruinvis alle gevaren van deze tijd heeft doorstaan (3)!

Ook de leeftijd waarop een Bruinvis tot seksuele rijpheid komt is onbekend, maar men schat dat dit op 3- of 4-jarige leeftijd is. De mannetjes zijn dan ongeveer 133 cm lang en de vrouwtjes 145 cm (6). Deze laatste wegen dan ongeveer 50 kg (14). De maximumlengte wordt waarschijnlijk bereikt bij zes tot zeven tandgroeilagen (6). Van Utrecht opteert voor een seksuele rijpheid op 5 à 6 jaar (23).

De tijdsperiode tussen twee geboorten is eveneens onbekend. Mohl-Hansen denkt dat de Bruinvis elk jaar zwanger kan worden (14). Anderen menen dat dit slechts om de twee jaar gebeurt (6). Men schat de draagtijd op 10 of 11 maanden; de zuigperiode op ongeveer 8 maanden (14).

Er zijn slechts weinig waarnemingen bekend van levende jonge Bruinvissen (5). Deze zijn dan meestal van halve grootte en zijn gewoonlijk vergezeld van één volwassen Bruinvis, waarschijnlijk de moeder. Toch zijn er meerdere waarnemingen van jonge Bruinvissen, die vergezeld werden van twee tot vijf andere soortgenoten. Er zijn geen waarnemingen van jongen vóór juni. In juli 1975 werd in Groot-Brittannië eens een baby Bruinvis gevonden en het is dus waarschijnlijk dat in deze maand de geboorte plaatsvindt. In mei en juni zijn er trouwens zeer weinig waarnemingen van Bruinvissen langs de kusten en het kan zijn dat de vrouwelijke exemplaren in deze periode dan verder van de kust zijn om daar te kalven. Daarna vormen zij met hun jong afzonderlijke paren vooraleer zij grotere groepen vormen in augustus en september, juist dé maanden

waarin het aantal waarnemingen dichtbij de kust een piek bereikt.

Paargebieden van de Bruinvis zijn niet gekend, maar waarnemingen laten veronderstellen dat Zuidwest-Ierland, Noord-Schotland en de noordelijke Noordzee mogelijke paarplaatsen kunnen zijn.

Voedsel

De Bruinvis is één van de kleinste walvisachtigen. Daardoor is de verhouding tussen lichaamsoppervlakte en lichaamsgewicht groot. Aangezien hij daarenboven leeft in redelijk koud water moet het warmteverlies een belangrijke factor vormen in de energiebehoeften van deze soort (12). Bruinvissen moeten daarom veel en zo mogelijk vetrijk voedsel nemen. In gevangenschap eten Bruinvissen daarom van 4 tot 5 kg Makreel en Wijting per dag (2) tot zelfs 12 kg Makreel en Haring per dag (4).

Uit ontledingen van maaginhouden vond men dat het voedsel van de Bruinvis hoofdzakelijk bestaat uit pelagische vissen zoals Kabeljauw, Wijting en Schelvis, Haring, Sprot en Makreel, Zandspiering, Noorse Puitaal en Heek. Daarnaast kon de auteur ook nog volgende soorten aantonen in de maag van één in 1984 gestrande Bruinvis: Steenbolk, Zeegrondeel, Dikkopje en Smelt. Deze laatste soorten werden gedetermineerd op basis van de otolieten (gehoorsteentjes) van deze vissen die in de maag van de Bruinvis werden aangetroffen (20). Verder treft men ook crustaceëen en inktvissen aan (8) (17) (21). De specimens zijn gewoonlijk niet langer dan 25 cm. Het dieet van de Bruinvis hangt natuurlijk af van de streek en van de aanwezige prooidieren.

Men dacht dat Bruinvissen Zalm aten, omdat dikwijls Bruinvissen werden gevangen als bijvangst in de zalmvisserij. Dit bleek echter niet waar; trouwens, Zalm is te groot voor de Bruinvis (17). Ook is er geen correlatie tussen het aantal Bruinvissen en het voorkomen van bepaalde vissen die tot voedsel dienen voor de Bruinvis, behalve in de noordelijke Ierse Zee, waar het vele voorkomen van de Bruinvis in de vroege lente kan gecorreleerd worden met het massaal voorkomen van Wijting op die plaats en ook nabij Zuidoost-Engeland (5).

Habitat en migraties

Phocoena phocoena is alleen verspreid in het noordelijke halfrond en bewoont aldus de Noordelijke IJszee, de noordelijke Atlantische Oceaan en de noordelijke Stille Oceaan. Het is een typische bewoner van het continentaal plat en blijft dus vooral langs de kusten tot waar de zee enkele honderden meter diep is.

In de Noordelijke IJszee komt hij voor vanaf de Barentszee en de Witte Zee; langs de Noorse kusten, in de Noordzee en de Baltische Zee, langs de Britse en de Ierse kusten en zo verder langs de Europese en de Noord-Afrikaanse kusten tot op ongeveer 10° NB, dit is de kust van Senegal. Hij ontbreekt praktisch in de Middellandse Zee, maar komt wel voor in de Zwarte Zee en in de Zee van Azov. Verder leeft hij rond IJsland en de Groenlandse kusten, en zo via de Straat van Davis naar Baffinland, de kusten van Labrador en New Foundland, en naar het zuiden toe tot Kaap Hatteras in de Verenigde Staten (5).

Een geografisch totaal gescheiden populatie van de Bruinvis bewoont de kusten van de noordelijke Stille Oceaan. De meest zuidelijke waarneming komt uit de Banderasbaai in Mexico op 20°30' NB, tegenover de monding van de Pigintorivier. Verder treft men hem aan langs de kusten van de Verenigde Staten, Canada en Alaska tot Point Barrow. Verder bewoont de Bruinvis eveneens de Tsjoeektsjen-Zee en de kusten van het Tsjoeektsjenschiereiland, de Beringzee en de Zee van Ochotsk. Tenslotte komt hij ook voor in de Japanse Zee en langs de Japanse kusten van de eilanden Hokkaido en Honsjoe (22).

De populaties van de Atlantische en van de Stille Oceaan zijn geografisch van elkaar gescheiden. Ook bestaan er morfologische verschillen tussen Bruinvissen van de oostelijke en de westelijke Atlantische Oceaan. Deze populaties zijn dus tot op een hoge graad genetisch geïsoleerd. Verder zijn deze grote populaties opgesplitst in kleinere die nauwelijks met elkaar in contact komen. Binnen hun eigen areaal trekken deze dieren wel, maar ze blijven toch gescheiden van de andere populaties. De Bruinvis als soort staat er helemaal niet slecht voor in zijn geheel genomen, maar subpopulaties, zoals deze van de Noordzee afzonderlijk, kunnen wel onder sterke druk staan en gevaar lopen uit te sterven.

Binnen zijn populatie-areaal migreert de Bruinvis afwisselend van dichtbij de kust naar er verder vandaan, hetgeen de Engelsen zo bondig 'inshore-offshore' noemen. Deze migraties gebeuren solitair of in kleine, soms grote groepen naargelang het seizoen. Deze seizoengebonden migratie heeft men gelijktijdig kunnen vaststellen bij ver van elkaar gelegen populaties (5).

Er werden twee groepen Bruinvissen gezien van méér dan 100 exemplaren, tot zelfs 250 in één groep, in de noordelijke Stille Oceaan en ten noordwesten van Schotland. Nochtans telt de meest voorkomende groeps grootte minder dan 10 dieren. Bruinvissen worden soms

opgemerkt samen met Tuimelaars maar het klinkt aannemelijk dat visscholen hiervan de oorzaak zijn, veel eerder dan een andere mogelijke associatie.

Meer uitgebreide migraties gebeurden — dus verleden tijd — van de Baltische Zee naar de Noordzee tot ongeveer 1950 en van de Zee van Azov naar de Zwarte Zee tot in de jaren zeventig (14). Men kan deze migraties ook beschouwen als trekbewegingen van dichtbij de kust naar verder van de kust.

Bruinvissen worden vaak gezien in baaien, estuaria en mondingen van grote rivieren. Ook brak water wordt soms opgezocht en sommige specimen zijn ver stroomopwaarts gevonden. In Vlaanderen bijvoorbeeld zelfs tot in Oude-naarde (18).

Zintuigen en oriëntatie

Zoals alle mariene tandwalvissen bezit de Bruinvis een goed ontwikkelde gezichtszin en de mogelijkheid om aan echolocatie te doen. Zien is alleen mogelijk in helder en goed verlicht water. In troebel of donker water rekenen de dieren vooral op hun biosonar.

Om een perfect beeld te krijgen van hun omgeving brengen zij korte geluidsimpulsen voort („kliks”), meestal in een zeer snelle opeenvolging en zij evalueren dan daarna de binnengekomen echo's. Dit systeem heeft een enorme perfectie bereikt en stelt de dieren in staat hun voedsel te vinden onder de meest moeilijke omstandigheden.

Geluidsproductie en -waarneming speelt een centrale rol in hun onderlinge communicatie. Hoe gesofisticeerd dit systeem ook is, de menselijke technologie heeft deze biosonar voorbijgestreefd. Moderne visnetten worden tegenwoordig dikwijls gemaakt uit éénradig nylon, dat doorzichtig is en dezelfde akoestische dichtheid heeft als water. Meer en meer Bruinvissen worden dan ook het slachtoffer van de zich steeds perfectionerende visvangst-technieken (7).

Over de andere zintuigen bij de Bruinvis is weinig geweten. Wel is bekend dat de tastzin nog een voorname rol speelt in het sociaal gedrag (1). Een reukzintuig is bij tandwalvissen nog niet aangetroffen (15).

Achteruitgang

Het is bekend dat de Bruinvis in de Noordzee erg te lijden heeft van vangst, ziekten en vervuiling van het milieu. Het is duidelijk dat de aantallen Bruinvissen in Europa verminderen, tenminste toch in een aantal streken.

De eerste streek is de Baltische Zee en de Noordzee. Het aantal strandingen en waarnemingen vermindert overal, behalve mis-

schien in Noorwegen. In de zuidelijke Noordzee, het Kanaal en de Ierse Zee is er een duidelijke vermindering sinds 1966. Vanaf de vijftiger jaren daalden de aantallen in Denemarken, Nederland en België. Langs de noordelijke Franse kust was de Bruinvis vroeger algemeen, maar hij is er nu één van de minst aangetroffen soorten. Zo noteert men langs de Franse zijde van het Kanaal gemiddeld slechts minder dan één stranding per jaar.

Een tweede streek is de Atlantische Oceaan. Hier is hij bijzonder zeldzaam geworden, ook in de Golf van Biskaye, waar hij in 1914 nog algemeen was.

In de Middellandse Zee is de situatie nog slechter. In 1863 was de Bruinvis heel algemeen langs de kusten van de Balearen en in het Franse gedeelte van de Middellandse Zee; nu is hij er afwezig. In Italiaanse wateren was de Bruinvis in 1965 zeer zeldzaam geworden en sedert 1976 is hij er niet meer opgemerkt.

Een laatste streek waar de Bruinvis achteruitgaat is de Zwarte Zee. In de Zee van Azov blijft de Bruinvis de laatste jaren zelfs afwezig (5).

Vangsten

De vangst van Bruinvissen is zowel in het verleden als in het heden belangrijk geweest. Ze werden gedood voor het vlees en de olie door Indianen langs de kusten van Nova Scotia. Ze worden trouwens nog steeds gegeten langs de kusten van New Brunswick en in delen van het noorden van Maine (VSA) door vissersfamilies. In Europa werden de Bruinvissen uit de Baltische Zee gedood door

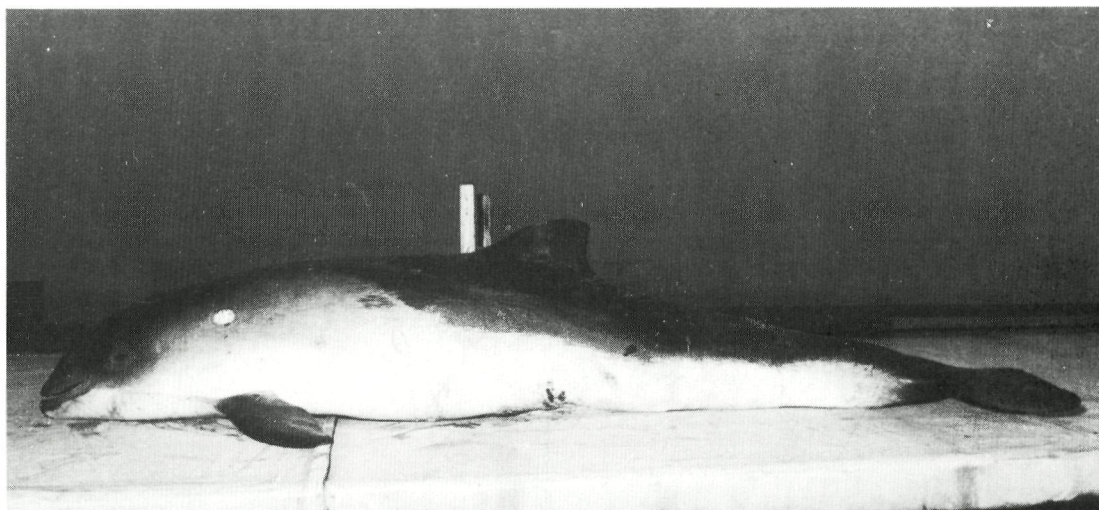
Deense vissers in historische tijden. De vangst verminderde echter geleidelijk, maar kende een nieuwe bloei tijdens de Tweede Wereldoorlog. Meer recent nog werden Bruinvissen gedood door Russische vissers en dit tijdens de trek tussen de Zwarte Zee en de Zee van Azov van november tot april. Rond 1964 vingen Russen ongeveer 4400 tot 7500 dieren per jaar. Daarna werd een moratorium ingesteld door de Sovjet-Unie, Bulgarije en Roemenië. De Turken vingen eveneens verscheidene dieren per jaar. Sedert 1984 werd ook voor hun de jacht verboden (13).

De jaarlijkse vangst in Zuidwest-Groenland bedroeg tot 1950 enkele honderden dieren per jaar. Sedert de bloei van de zalmvisserij bedraagt deze echter 1500 dieren per jaar. Daarbij komen nog ongeveer 1000 door Groenlandse jagers en vissers gedode dieren.

In West-Europese wateren is er geen commerciële vangst, maar het aantal Bruinvissen die worden gedood in vissersnetten als bijvangst vermeerderd omdat de vistechnieken zoals gezegd steeds gesofisticeerder worden.

In de Stille Oceaan is de toestand minder erg voor het totale bestand. Er gebeuren vangsten in de Beringzee, de Golf van Alaska, Brits-Columbia en Japan. De vangsten door Amerikaanse Indianen in de Golf van Alaska worden zelfs alleen maar als historisch beschouwd (16).

Hoeveel vangst een populatie kan verdragen is niet gekend. Trouwens van weinig populaties heeft men schattingen over de aantallen. In de Baltische Zee leven 10 tot 15000 Bruinvissen, terwijl het aantal in de Zwarte Zee op 25 tot 30000 geschat wordt.

Een Bruinvis gestrand aan onze kust (Nieuwpoort, 1985)

Vervuiling

Ook de vervuiling van het milieu kan een grote rol spelen in de achteruitgang van de Bruinvis. Daar dit een soort is die langs de kust voorkomt, vooral tijdens de warmere maanden, is ze sterk blootgesteld aan industriële vervuiling. In de eerste plaats denkt men dan steeds aan residuën van gechloreerde koolwaterstoffen. In het bijzonder dan nog de PCB's, dit zijn de polychloorbifenyilverbindingen. Deze PCB's heeft men, samen met dieldrin en andere insecticiden aangetroffen in het vetweefsel van Bruinvissen, trouwens in gelijkwaardige mate ook in zeevogels, zeehonden, vissen en mariene sedimenten. Daarnaast merkt men echter ook een stijging van het kwikgehalte in Bruinvissen (10).

Volgende twee zaken houden hier ook verband mee. Ten eerste: de overexploitatie van sommige vispopulaties in de Noordzee; en ten tweede: de enorme toename van scheepvaart in het Kanaal en de Noordzee. Beide oorzaken hebben geleid tot een hogere sterfte in de periode 1950-1970. Nu mijdt de Bruinvis deze gebieden of anders is de populatie hier gewoon uitgeput (5).

Langs de zuidwestkust van Ierland en de kusten van Noord-Schotland is het aantal waarnemingen het hoogst. Daar zijn de gehalten aan koolwaterstoffen en zware metalen het laagst. Misschien hebben die niet direct een invloed op de Bruinvis zelf, maar wel op de vis die door hem gegeten wordt. In die gebieden is ook de scheepvaart en de visserij minder intensief.

Ook in Nederland wijt men de vermindering van het aantal waarnemingen en strandingen sedert 1960 aan de chemische pollutie.

De Middellandse Zee en de Zee van Azov zijn eveneens sterk gepollueerd en men neemt aan dat dit de reden is waarom de Bruinvis hier de laatste jaren afwezig blijft.

Tenslotte maken we ook melding van een stookolieslachtoffer (24).

Ziekten

Het is zo dat bij recent gestrande dieren een toename vastgesteld wordt van het aantal zieke exemplaren. Als uitwendige ziekten kunnen o.a. vermeld worden: etterende huidwonden en walvisluizen (20). Inwendig is vooral een toename van het aantal dieren met longwormen opvallend.

Besluit

De Bruinvis in de Noordzee gaat duidelijk aan beschavingsziekten ten onder. Vele Europese landen werken op dit ogenblik samen om het

tij nog te doen keren vooraleer het te laat is. Zoniet verdwijnt ons enig regelmatig zeezoogdier uit de Vlaamse faunalijs!

Bibliografie

- (1) Amundin M., B. Amundin, 1974. On the behaviour and study of the harbour porpoise, *Phocaena phocaena*, in the wild. *Investigations on Cetacea*, 5: 317-328.
- (2) Andersen S.H., 1965. L'alimentation du marsouin (*Phocaena phocaena* L.) en captivité. *Vie Milieu*, 16A: 799-810.
- (3) Buffrenil V. de, 1982. Données préliminaires sur la présence de lignes d'arrêt de croissance périostiques dans la mandibule du marsouin commun, *Phocoena phocoena* (L.), et leur utilisation comme indicateur de l'âge. *Can. J. Zool.*, 60: 2557-2567.
- (4) Dudok Van Heel W.H., 1962. Sound and Cetacea. *Neth. Journ. Sea Res.*, 1: 407-507.
- (5) Evans P.G.H., 1980. Cetaceans in British waters. *Mammal. Rev.*, 10 (1): 1-52.
- (6) Fischer H.D., R.J. Harrison, 1970. Reproduction in the common porpoise (*Phocoena phocoena*) of the North Atlantic. *J. Zool.*, London, 161: 471-486.
- (7) Gaskin D.E., 1984. The harbour porpoise *Phocoena phocoena* (L.): Regional populations, status and information on direct and indirect catches. *Rep. Int. Whal. Comm.*, 34: 569-584.
- (8) Gaskin D.E., P.W. Arnold, B.A. Blair, 1974. *Phocoena phocoena*. *Mammalian species*, 42: 1-8.
- (9) Gaskin D.E., B.A. Blair, 1977. Age determination of harbour porpoise, *Phocoena phocoena* (L.), in the western North Atlantic. *Can. J. Zool.*, 55: 18-30.
- (10) Jensen S., 1972. The PCB story. *Ambio*, 1 (4): 123-131.
- (11) Kinze C.C., T.B. Sorensen, 1984. Marsvinet. *København: Danmarks Naturfredningsfor. Forl.*
- (12) Kröger R.H.H., 1986. The decrease of harbour porpoise populations in the Baltic and North Sea. Report Swedish-German Project, *Universities of Hamburg and Linköping*; 55 pp.
- (13) Mitchell E., 1975. Report of the meeting on smaller cetaceans. *J. Fish. Res. Board Can.*, 32 (7): 937-938.
- (14) Mohl-Hansen U., 1954. Investigations on reproduction and growth of the porpoise (*Phocoena phocoena* (L.)) from the Baltic. *Vidensk. Medd. Dansk naturh. Foren.*, 116: 369-396.
- (15) Oelschläger H.A., F.H. Buhl, 1985. Occurrence of an olfactory bulb in the early development of the harbour porpoise (*Phocoena phocoena* L.). *Fortschritte der Zoologie*, 30: 695-698.
- (16) Perrin E., e.a., 1984. Report of the scientific committee, annex H, (Small Cetaceans). *Rep. Int. Whal. Comm.*, 34: 144-145.
- (17) Rae B.B., 1965. The food of the common porpoise (*Phocoena phocoena*). *J. Zool.*, London, 146: 114-122.
- (18) Smet W.M.A. De, 1974. Inventaris van de walvisachtigen (Cetacea) van de Vlaamse Kust en de Schelde. *Bull. Kon. B. Inst. Nat.*, 50: 1-156.
- (19) Smet W.M.A. De, 1985. Besprekingen van de wetenschappelijke namen van enige zeezoogdieren: de bruinvis. *Marswin*, 6 (4): 156-159.
- (20) Smet W.M.A. De, R. Asselberg, 1985. Een bruinvis met huidwonden. *Marswin*, 6 (4): 123-147.

- (21) Smith G.J.D., G.F. Gaskin, 1974. The diet of harbour porpoises (*Phocoena phocoena* (L.)) in coastal waters of Eastern Canada, with special reference to the Bay of Fundy. *Can. J. Zool.*, 52: 777-782.
- (22) Tomilin A.G., 1950. (De zoogdieren van Rusland (USSR) en omliggende streken). In het Engels, uit het Russisch vertaald. *Moskou*: 653.
- (23) Utrecht W.L. Van, 1978. Age and growth on

- Phocoena phocoena* Linnaeus, 1758 (Cetacea, Odontoceti) from the North Sea. *Bijdr. tot de Dierkunde*, 48 (1): 16-28.
- (24) Waerebeek K.C.C. Van, 1982. Een bruinvis *Phocoena phocoena* als stookolieslachtoffer aan de Belgische kust. *Marswin*, 3 (6): 138-142.

R.H. Asselberg, voorzitter V.V.B.Z.,
Hoogheide 64, 2659 Breendonk-Puurs.

Roofdieren: huidige situatie en toekomstperspectieven

D. Criel

Jaarlijks sneuvelen gemiddeld zo'n zesduizend Vossen onder de geweerlopen van overijverige jagers. Aldus de officiële cijfers. In werkelijkheid is er sprake van een veelvoud hiervan. Een meedogenloze vervolging waaraan talrijke vooroordelen en misverstanden ten grondslag liggen. Als vermeende kippenrover en wildverdelger is de Vos de zondebok van dit decennium.

Aan hem gingen talrijke 'rovers' vooraf. Onze inheemse roofdieren hadden en hebben het heus niet gemakkelijk. Van Wolven, Lynxen en

Bruine Beren is al lang geen sprake meer. De Otter, ooit een algemene verschijning in het waterrijke België, behoort binnenkort eveneens tot het verleden. Momenteel kennen we nog negen inheemse roofdiersoorten, met name Wezel, Hermelijn, Bunzing, Otter, Das, Steenmarter, Boomarter, Vos en Wilde Kat. Met uitzondering van Wezel en Vos, worden ze allen rechtstreeks of onrechtstreeks met uitroeiing bedreigd, hun wettelijke bescherming ten spijt. De ene soort al meer dan de andere.

Die wettelijke bescherming kwam er voor de Otter in 1972 en voor de Das, de Wilde Kat, de Boomarter en de Steenmarter in 1977. Het zou tot 1981 duren vooraleer ook de kleine marterachtigen — Wezel, Hermelijn en Bunzing — in ere werden hersteld. Voortaan mochten de roofdieren, met uitzondering van de Vos, niet meer worden bejaagd of verdelgd. Evenwel nog niet gejuichd. Voor de Otter kwam deze maatregel veel te laat. Inmiddels maakten andere en ernstigere bedreigingen hem het leven zuur. Voor soorten als Das en Wilde Kat was men nog net op tijd. De toekomst van onze roofdieren blijft onzeker. Jaarlijks kan hun statuut worden herzien en het hangt af van de goodwill van de bevoegde gemeenschapsminister of de jacht op een bepaalde roofdiersoort al dan niet wordt heropend. Vandaar de gegronde vrees, dat onder druk van de jagerslobby, de jacht op minder bedreigde roofdiersoorten wel eens weer zou kunnen worden toegelaten. Hoe uiteenlopend de meningen hierover zijn, zien we nu reeds aan de onderscheiden jachtopeningsbesluiten van het Vlaamse en Waalse gewest. Zo is de jacht op de kleine marterachtigen in Wallonië nog steeds — weliswaar gedeeltelijk — toegelaten. Dit terwijl ze in Vlaanderen een algehele bescherming krijgen. Wee de Bunzing die zijn leefgebied op de

Ook het steeds verdergaande verharden van wegen in open gebieden eist zijn tol aan verkeersslachtoffers: hier een jonge Bunzing Foto: G. Luyts

taalgrens heeft uitgezocht! Het is dringend noodzakelijk dat hier enige uniformiteit wordt ingebracht, maar dan wel ten gunste van het ecologisch evenwicht.

Vanuit de natuurbescherming ijvert men voor een beter wettelijk statuut. Een statuut dat niet alleen een algehele bescherming van alle roofdiersoorten voorziet, maar tevens het behoud van hun leefgebieden waarborgt. Wat baat het immers soorten te beschermen, wanneer men ondertussen ongestoord voortgaat met het vernietigen van hun biotopen. Roofdieren krijgen in de natuur dezelfde rol als onze roofvogels toebedeeld en verdienen alleen daarom al een gelijkaardige bescherming. Samen zorgen zij voor het natuurlijk evenwicht. Een evenwicht dat door de mens al voldoende werd verstoord en dringend aan herstel toe is.

De Vos blijft hoe dan ook vogelvrij verklaard. Nochtans is zijn rol niet minder belangrijk. Hoewel reeds meermaals het nut en het belang van de Vos is aangetoond, blijft men aan verouderde standpunten vasthouden. De rol van de Vos bij de overdracht van honds-dolheid — een virusziekte — zal hier wel niet vreemd aan zijn. Slechts na lang aandringen, heeft men als alternatief voor de vergassing en mogelijk het afschot van Vossen, zijn toevlucht gezocht tot orale inenting, met behulp van een vaccin dat in lokazen is ingebracht. Het blijft echter vooreerst een experiment hoewel de doeltreffendheid van deze methode reeds lang is aangetoond.

Niet overal in België is de Vos algemeen. In de provincies Antwerpen, Oost- en West-Vlaanderen is de jacht op de Vos daarom niet verantwoord en dient geheel het jaar te worden gesloten. Voor de overige provincies is een schoontijd van 1 maart tot en met 31 juli aangewezen; de periode waarin de moeren drachtig zijn en hun jongen grootbrengen. Weidelijke jagers zullen hier zeker geen bezwaar tegen hebben. Het huidige jacht-systeem met het daaraan gekoppelde premiestelsel van 500 fr per gedode Vos, werkt talrijke misbruiken in de hand. Het schieten van drachtige of zogende moervossen en het uitgraven van jonge Vosjes zijn slechts enkele laakbare voorbeelden.

Aan de wettelijke bescherming van de inheemse roofdieren kan nog heel wat worden gesleuteld. Laat staan dat in de praktijk reeds het één en ander kon worden verwezenlijkt. Van alle roofdieren wordt de Otter het meest bedreigd. Niet alleen in ons land maar in geheel West-Europa. Begin deze eeuw werden nog jaarlijks, gemiddeld, driehonderd Otters gedood. Toen al was een duidelijke achteruitgang door overbejaging merkbaar.

Toch heeft men tot 1965 gewacht om het premiestelsel op de Otter af te schaffen en pas in 1972 werd de jacht op hem definitief gesloten. Dit in vergelijking met Nederland, waar de Otter reeds in 1947 onder een wettelijke bescherming werd gesteld. In België kwam de maatregel uiteraard veel te laat. Watervervuiling, waterrecreatie en biotoopvernietiging door kanalisering, oeversanering en drainage vormen ondertussen een veel ernstigere bedreiging.

Als enige oplossing ligt hier een grondig herstel van de waterbiotopen voor de hand, ook al vergt dit grote investeringen en een langdurig wachten. We moeten onze binnenwateren zuiveren en verdere vervuiling tegen gaan. Het onderhoud van waterlopen en oevers kan op ecologisch verantwoorde wijze worden aangepakt. Het vernietigen van de laatste aaneengesloten waterrijke gebieden moeten we voorkomen.

De biotoopvernietiging vormt een wezenlijk actiepoint van de Belgische natuurbescherming. Niet alleen wat roofdieren betreft, maar voor alle dieren en planten; zeker voor die soorten die ruimtelijk gebonden zijn aan bepaalde biotoopelementen. Dit ruimtelijke aspect is voor roofdieren van groot belang. Dat roofdieren in harmonie met de mens kunnen leven, hebben ze voldoende bewezen. Heel wat soorten hebben zich aan de mens aangepast en daar zelfs voordeel uit getrokken. De Steenmarter zoekt een onderkomen in onze huizen, de Hermelijn bouwt zijn nest onder onze hooimijten, de Vos eet ons afval, de Wezel jaagt op onze akkerlanden, de Bunzing zoekt zijn prooi langs onze grachten en Dassen huizen in onze houtwallen en zoeken voedsel op onze weilanden. De kleinschaligheid in de landbouw heeft voor onze roofdieren meer voor- dan nadelen opgeleverd. Sinds we ons landschap op moderne wijze zijn geen inrichten, is evenwel het één en ander fout gelopen. Door grootschalige landbouw, stadsuitbreiding, lintbebouwing, sanering, vervuiling, drukke wegen en intensieve recreatie verdwijnen de voor onze roofdieren belangrijke landschapselementen. Nu is het in onze huidige maatschappij ondenkbaar de klok terug te draaien en opnieuw kleinschaligheid na te streven. Wel is het mogelijk de voorheen als kleinschalig betitelde landschapselementen in stand te houden en aldus de voor onze roofdieren noodzakelijke levenselementen te behouden. Bij ruilverkaveling moet hiermee voldoende rekening worden gehouden.

Een mooi voorbeeld van 'mensgebondenheid', die uiteindelijk voor de soort fataal afloopt, is de Das. Dassen zijn typische bewoners van kleinschalige landschappen. We vinden hem

Das bij zijn burcht

Copyright: NCBR

dan ook nog terug in streken waar heggen, houtwallen en bosjes de toon aangeven. Voeg hierbij een overvloed aan begraasde weilanden, boomgaarden, maïsakkers en holle wegen en men heeft het perfecte dassenland. Helaas worden deze paradijselijke plekken steeds schaarser. Hoewel België nog steeds veel te bieden heeft aan Dassen. Door de vergassingsacties, in het kader van de bestrijding van de hondsdoelheid van enkele jaren terug, is de populatie aanzienlijk teruggelopen. Komt daarbij dat ondanks het jachtverbod, nog steeds — weliswaar illegaal — op Dassen wordt gejaagd, in die mate zelfs dat men mag aannemen dat dit momenteel de voornaamste bedreiging vormt. Het bijgeloof dat dassenvet een heilzame werking heeft op spierpijnen en longaandoeningen draagt hiertoe aanzienlijk bij, alsook het eeuwenoude misverstand dat Dassen, net als de andere roofdieren, schade aanrichten aan het wildbestand. Een jammerlijke vaststelling wanneer men weet dat zij zich hoofdzakelijk voeden met regenwormen.

Alleen een voldoende uitgebouwd controle-systeem biedt hier een oplossing op voor-

waarde dat het is gekoppeld aan zware straffen voor overtreders. Momenteel wordt door de Nationale Campagne Bescherming Roofdieren (NCBR) aan een controlenet gesleuteld. Door toezicht te houden op de meest belangrijke burchten hoopt de NCBR de stroperij terug te dringen. Voorts streeft zij ernaar tal van burchten in beheer te krijgen en zodoende te beletten dat ze worden vernield of verstoord. Tot nog toe werd een dergelijk plan alleen voor de Voerstreek en Zuid-Limburg uitgewerkt. Gauw zullen andere gebieden volgen.

Door verkeerstechnische maatregelen hoopt men ook het aantal verkeersslachtoffers onder Dassen te drukken. Dassenspiegels, -rasters en -tunnels, alsook terpen, kunstbouwen, voerakkers en geleidende landschapselementen zijn slechts een greep uit de voorzieningen ten gunste van de Das. Ze worden in Nederland reeds jarenlang met succes toegepast. Het is evenwel zeer de vraag of ook de Belgische overheid hiervoor warm te maken is. Ondanks het feit dat België de meest vooruitstrevende wetgeving inzake roofdieren heeft, staat de praktijk nog in zijn kinderschoenen. Wel heeft men de mond vol van herinburgeringsprojecten voor bepaalde soorten. Zolang de oorzaken van hun verdwijnen evenwel niet zijn weggewerkt, blijft dit toekomstmuziek.

De oplossing ligt veeleer in het behoud en herstel van de voor roofdieren belangrijke biotoopelementen. Pas daarna kan men verder denken. Momenteel zijn talrijke privé-initiatieven in deze richting lopende. Ik wil er hier slechts één vernoemen. Door het aanleggen van kunstmatige schuilplaatsen (= kunstbouwen), probeert men roofdieren naar tot dan toe onaantrekkelijke gebieden te lokken. Hetzelfde kan men bekomen door het aanleggen van lineaire landschapselementen, zoals heggen, houtwallen en knotwilgrijen.

De wettelijke bescherming van onze roofdieren vormt mede de basis van het natuurbehoud. Zolang de wet evenwel een dode letter blijft, staan we nergens. Pas wanneer de beloftes ook in de praktijk vorm krijgen, kunnen we van een efficiënte roofdierenbescherming spreken. Een grondige informatie en sensibilisatie van de publieke opinie kan hiertoe bijdragen. Ongekend maakt immers onbemand. Zolang de roofdieren in een waas van geheimzinnigheid blijven gehuld, blijft er een barriere bestaan. Vooraleer alle misprijzen en onbegrip is weggewerkt, zullen nog vele jaren vergaan. Natuurbeschermers kunnen dit proces helpen bespoedigen.

*Dirk Criel, voorzitter NCBR,
Tentoonstellingslaan 137, 9000 Gent.*

Vangsten van vermeend schadelijke zoogdieren op Waalse jachtrevieren, periode 1946-1972

J. Desmet

Tot de taak van jachtopzieners behoort het 'korthouden' of elimineren van diersoorten die een bedreiging kunnen vormen voor Haas, Konijn, Patrijs of Fazant. De jongste jaren heeft onze wetgeving deze repressie tegen vermeend schadeberokkenende vogels en zoogdieren fel teruggeschrond. Alleen nog een handvol soorten, waaronder de kraaien en de Vos, staan dagelijks bloot aan verdelgingspraktijken door jagers en opzichters.

Over de kwantiteit van dierverdelging op Belgische jachtdomeinen is tot op heden weinig coherent cijfermateriaal gepubliceerd geworden. Hierom benieuwd ging ik neuzen in oude jaargangen van het orgaan van de Koninklijke Sint-Hubertusclub van België.

Bladerend in de jaargangen vanaf 1948 tot begin jaren zeventig stootte ik op een met grote regelmaat weerkerend rubriekje, genaamd 'Piégeage'. Dit betekent het doodmaken van dieren door middel van vallen, strikken en klemmen. Hierin maakten jachtopzichers het bilan bekend van wat ze binnen een bepaald aantal maanden of jaren aan dieren hadden verdelgd. Dagroofvogels, kleine roofdieren en kraaiachtigen maken het gros uit van de opgesomde aantallen. In enkele gevallen ontmoetten we tevens slangen, spechten, ratten en muizen.

De rijke oogst aan materiaal, zij het zeer heterogeen, hebben we opgesplitst en bewerkt in drie afzonderlijke publicaties. Een eerste bijdrage zet een schijnwerper op de vervolging van roofdieren op Vlaamse jachtdomeinen (Desmet, 1986a), een tweede artikel belicht de verdelging van (roof)vogels in Belgische jachtgebieden (Desmet, 1986b), terwijl voorliggend verhaal de massale bestrijding van zoogdieren op Waalse jachtrevieren onder de loupe neemt.

We beschikken over informatie uit een veertigtal Waalse jachtrevieren. In tabel 1 zijn alle basiscijfers ondergebracht. We vinden er twaalf wilde soorten en de huiskat. De omschrijving 'diversen' bundelt in de regel soorten van minder aanzien zoals ratten en muizen maar tevens enkele vogels. Enkel ter volledigheid hebben we deze groep in de tabel weerhouden.

In de volgende regels zullen we kort stilhouden bij de in de tabel genoemde soorten. Sommige lezers zullen zich misschien de

vraag stellen waarom bijvoorbeeld Egels of Eekhoorns niet werden ontzien. Daarom gaan we telkens te rade bij een publicatie van Waters en Bossen uit 1922 (Leschevin & Bennert, 1922). Wijzen we er terloops op dat de literatuur met betrekking tot het verdelgen van schadelijk jachtwild zeer rijk is. Een specialist op dit terrein was de Fransman André Chaigneau, die onder meer een 'Manuel du piéteur' schreef.

Wilde Kat *Felis silvestris*

Slechts één Wilde Kat wordt vermeld: 1 ex. gedood te Maillen (l'Entre-Sambre-et-Meuse, bezuiden Namen). Misschien gebeurde de vangst in het Bois de Dave. De opgegeven periode (1955-1959) valt net vóór het tijdstip (vanaf 1962) waarin volgens Parent (1986) de eerste Wilde Katten opnieuw benoorden de Gaume werden gesignaleerd. Volgens het werkje van Waters en Bossen uit 1922 richtte de Wilde Kat niet te becijferen schade aan daar zij soms Reekalfjes aanviel! Een bewering die zo goed als uit de lucht is gegrepen. Het bulkvoedsel voor de Wilde Kat vormen kleine knaagdieren.

Verwilderde Kat *Felis domesticus*

Zwerfpoezen kregen in de ogen van de jachtopziener geen genade. Ze werden geklemd of geschoten. Onze tabel bereikt een totaalcijfer van 322 ex. Hoogstwaarschijnlijk hebben de meeste jachtopzichers geen melding gemaakt van de door hen omgebrachte verwilderde huiskatten.

Otter *Lutra lutra*

Minstens 13 Otters komen in de tabel voor. Hiervan 11 ex. uit de streek van Bouillon. Het wijst erop hoe zeldzaam de Otter reeds in de naoorlogse jaren was geworden. De soort stond te boek als zéér schadelijk voor de visvangst.

Vos *Vulpes vulpes*

Op vrijwel alle jachtrevieren wordt verwoed jacht gemaakt op de Vos. Ons totaalcijfer overschrijdt net de duizend omgebrachte ex. Uitschieter is een jachtgebied te Deulin waar

sprake is van 325 gedode Vossen op acht jaar (1952-59) tijd. De Vos was „zeer schadelijk maar gelukkig zeer makkelijk met klemmen te vangen”.

Das *Meles meles*

Om en bij de vijftig Dassen legden het loodje. Opvallend is dat de Das pas vanaf de jaren zestig consequent naar de jachtrubriek werd doorgespeeld. Dit wijst er waarschijnlijk op dat de Das hoe langer hoe zeldzamer aan het worden was. In de publicatie uit 1922 wordt toegegeven dat de Das in wezen een nuttig dier was. Maar op een jacht diende hij onderdrukt daar hij vogelbroedsels durfde te nuttigen.

Boommarter *Martes martes*

De Boommarter blijkt een zeer zeldzame vangst te zijn. Het totaal reikt niet hoger dan 46 ex. In een boomcomplex van een 200-tal ha te Ferrières (grens provincies Luik en Luxemburg, omgeving Ourthevallei) wordt melding gemaakt van 8 gedode Boommarters rond 1947. Te Martouzin (100 ha) wordt gemiddeld één Boommarter per jaar gevat. Te Guirsch (ten noordoosten van Aarlen) worden op ongeveer 16 maanden op circa 500 ha 18 Boommarters gedood.

Steenmarter *Martes foina*

Ook van de Steenmarter worden slechts een 43-tal vangsten opgegeven. Meestal gaat het om één of enkele dieren. Ze worden gesignaleerd uit een twaalfstal jachtrevier. Meest opvallend zijn de acht slachtoffers te Borlon (nabij Durbuy) op acht maanden tijd in 1972. Boommarter en Steenmarter waren "zeer schadelijke dieren, grote vernielers van wild en broedsels".

Bunzing *Mustela putorius*

De Bunzing is duidelijk één van de meest bestreden jachtdelinquenten. In totaal scoort hij 1.706 ex. Twintig à dertig dieren per jaar komt op veel revieren courant voor. De Bunzing voedde zich met 'wild en vis' en dat kon niet door de beugel.

Hermelijn *Mustela erminea*

In tegenstelling tot het materiaal uit Vlaanderen scoort de Hermelijn in Wallonië hoog: 865 ex. In Vlaanderen ligt de verhouding Bunzing-Hermelijn 85,6 %-14,4 %, in Wallonië op 66,3 %-33,7 %. Opvallend zijn de jaarlijks zeer grote schommelingen in de Hermelijnvangsten te Martouzin, met een minimum van 5 ex. en

een maximum van 97 ex. In de genoemde brochure van Waters en Bossen uit 1922 wordt de Hermelijn omschreven als zeer schadelijk voor de jacht maar, zoals de Bunzing, zeer nuttig voor de landbouw.

Wezel *Mustela nivalis*

Koploper buiten categorie als buit van jacht-opzichters is de Wezel. Met het cijfer 5.448 gedode ex. steekt de soort vèr boven haar lotgenoten uit. Dit stemt, zij het minder contrastrijk, overeen met het beeld uit Vlaanderen. Te Bouillon-Havelange werden over een termijn van circa twintig jaar 1.227 Wezels omgebracht op een domein van 360 ha. Dit levert een gemiddelde op van 61 Wezels per jaar. Te Florennes bedraagt de wezelbuit op slechts drie jaar tijd (1949-51) 728 ex. of 243 ex. per jaar! Ook te Martouzin wordt in 1952 zeer hoog gescoord: 232 ex. Andere uitschieters zijn Beloeil in 1954 (235 ex.), Vierves (242 ex. in 18 maanden, 1955-56), Maillen (600 ex. op vijf jaar, 1955-59). Ook de Wezel wordt in 1922 geprezen voor de landbouw maar gestenigd voor de jacht. Bij de marterachtigen spec. in de tabel totaliseren we 1.077 ex. Hieronder zitten stellig nog grote aantallen Wezels.

Egel *Erinacius europaeus*

Voor velen zal het totaalcijfer van 1.435 gedode Egels opzien baren. De jachtopzichter van Waudrez (72 ha) doodde er op drie jaar tijd (1953-55) 187. Te Beloeil was het eveneens niet goed wonen voor Egels: 147 ex. in 1954. Vanaf eind jaren vijftig wordt geen melding meer gemaakt van vernietigde Egels. In het boekje van Waters en Bossen uit 1922

Reilmuis

Foto: L. Van Lancker

wordt de Egel zwaar op de korrel genomen. Hij is nuttig in de groententuin maar zeer schadelijk op een jachtrevier: „... parce que toutes les couvées de perdrix, de faisans, les levrauts et lapereaux qui sont à sa portée, tombent sous sa dent”.

Relmuis *Glis glis*

Veeleer verrassend in dit kransje van vermeend schadelijke dieren is de Relmuis. In de rubriek 'Piégeage' wordt het dier aangebracht als 'loir'. Ik stel mij echter wel de vraag of hiermee niet alle slaapmuizen onder één noemer worden gevangen. Dus ook Eikelmuis *Eliomys quercinus* en Hazelmuis *Muscardinus avellanarius*. Vandaag is de Relmuis in België alleen nog vertegenwoordigd in het uiterste zuiden (Libois, 1983). De Eikelmuis is vrij

algemeen in heel Wallonië. De Hazelmuis is vooral gewoon ten zuiden van Samber en Maas. In ons materiaal wordt de 'loir' gemeld uit Cordes (ten ZW van Ronse, prov. Henegouwen), uit Martouzin-Neuville (prov. Namen), uit Chaumont-Florennes (prov. Namen), uit Beloeil (prov. Henegouwen), uit Vierves(-sur-Viroin?) en uit een niet nader genoemd jachtgebied te lande. Het gaat om een totaal van minstens 386 ex. In de Waters en Bossen-publicatie uit 1922 wordt geen enkele slaapmuis ter sprake gebracht. Uit gelijkgestemde Franse literatuur halen we dat er twee 'loir'-soorten bestaan, zijnde de 'loir vulgaire' en 'le lérot'. Met de eerste doelt men waarschijnlijk op Rel- én op Hazelmuis. Met 'lérot' spreekt men wellicht over de Eikelmuis. Hoe dan ook, in de verdelingsliteratuur bestaat er naamverwarring omtrent de slaapmuissorten.

Eekhoorn *Sciurus vulgaris*

Waters en Bossen liet er in 1922 geen twijfel over bestaan: „On doit le détruire impitoyablement”. Voor de Eekhoorn kende men geen genade. Hij veroorzaakte schade aan het bos en aan de jacht. Eén van zijn wandaden was het opeten van eieren of nestjongen van trekvogels, Patrijzen, Fazanten en Houtduiven. Onze eindbalans bekomt 418 dode Eekhoorns. Op de 100 ha van Martouzin vermoedelijk ieder jaar meerdere tientallen slachtoffers. Ook op andere jachtdomeinen die van de Eekhoorn melding maken, lijkt dit een courant jaartotaal.

Epiloog

Uit bovengenoemd cijfermateriaal moge blijken dat het wegvangen en -schieten van vermeend schadelijke zoogdieren op Waalse jachtterreinen een hoge vlucht nam. Een aantal soorten werd in de hier behandelde periode (1946-1972) ongemeen heftig op de korrel genomen. Vos (1.010 ex.), kleine marterachtigen (9.096 ex.), Egel (1.435 ex.) en de diversen (waaronder vrijwel zeker meest ratten en muizen) wegen zwaar door in de eindbalans. Van alle genoemde soorten is vandaag alleen de Otter acuut in zijn voortbestaan bedreigd. Verlies van leefgebied en jachtdruk in het verleden zijn daar de oorzaak van. Das en Boommarter zijn mede door bejaging in aantal geslonken. Nefast facet van de hier behandelde zoogdierverdelging is het aanhoudend verstoren van natuurlijke predator-prooi-relaties. Gelukkig is de jachtwet fel verbeterd. Van alle soorten uit tabel 1 mogen enkel nog de Vos en de Verwilde Kat gans het jaar door verdelgd worden. De andere soorten zijn integraal bij wet beschermd (Wilde Kat) of worden niet meer bejaagbaar gesteld

Eekhoorn

Foto: M. Raes (BVNF)

Wilde Kat	1																								
Verwilderde Kat	13																								
Otter	2	+																							
Vos	45	6	4		19	2	13	25	325	9	8	27	16	7	20	32	46	9	38	17	27				
Das	+																								
Boommarter	1																								
Steenmarter	2																								
Bunzing	84	20	18	139	44	5	18	11	(6)	18	450	34	9	21	26	12	1	17	7	5	6				
Hermelijn	15	28	42	3	9	118	41	135	62	11												2	18	18	17
Wezel	17	235	7	35	242	180	600	160	22		35	73	93	17	3	89									
Marterachtige spec.	108	153 +																							
Egel	22	147	187	42	34	102	+																		
Relmuis	42	50																							
Eekhoorn	7	28	52																						
Diversen	42	222	74	412	620												59	28	141	32	401	27			

Tabel 1 : Vangsten van enkele (wilde) zoogdieren op Waalse jachtdomeinen, periode 1946-1972.

Bron: Maandblad van de Koninklijke Sint-Hubertusclub van België.

door de jachtwet. In Vlaanderen zijn de kleine marterachtigen er beter aan toe (sinds 1981 jacht niet meer geopend op Wezel, Hermelijn en Bunzing) dan in Wallonië (hier werd enkel een schoontijd ingesteld). Hopelijk neemt de wetgever binnenkort de moeilijkste hindernis door ook de Vos zijn rechtmatige bescherming toe te kennen. Zelfs al betogen jagers dat ze „de sociale verplichting dragen de Vossen zo kort mogelijk te houden” (Jacht en Natuur-beheer, mei 1986, p. 6)! Want ook deze les schuilt in het hierboven gepresenteerde materiaal; de wetgever is eveneens gehouden aan de 'sociale verplichting' besluiten uit te vaardigen die aansluiten bij de zich snel wijzigende inzichten inzake de functies van wilde

dieren in de natuur.

Bibliografie

- Desmet J., 1986a. Roofdierenvervolging in het verleden. *Carnivora* 4 (2): 8-11.
 Desmet J., 1986b. Vogelverdelgung op Belgische jachtdomeinen, enkele cijfers uit de periode 1946-1966. *Mens en Vogel* 24: in druk.
 Leschevin O., V. Bennert, 1922. *La Chasse et la tenderie; Réglementation, Technique*. Brussel. Charles Bulens & Cie.
 Libois R., 1983. Animaux menacés en Wallonie. *Protégeons nos mammifères*. Gembloux. Duculot.
 Parent G.H., 1986. Wilde Kat. In Akkermans R. en D. Criel. *Roofdieren in België en Nederland*. 's Graveland en Gavere. SKF en NCBR.

Jan Desmet, Postbus 37, 8000 Brugge 1.

Inventariseren van vleermuizen binnen de mogelijkheden

R. Vantorre en A. Lefevre

Twee recent gepubliceerde werken over vleermuizen, nl.:

1. De Nederlandse vleermuizen: Bestandsontwikkeling in winter- en zomerkwartieren. *Lutra* vol. 22, sept. 1980. n° 1-2. S. Daan, G.H. Glas, A.M. Voûte, e.a.
2. Cartographie provisoire de la Faune Chiropterologique Belgo - Luxembourgeoise. *Bulletin KBIN*. n° 7. J. J. Fairon, R. Gilson, R. Jooris & T. Faber, C. Meisch, 1982.

vormen werkelijk de bekroning van het vleermuizenonderzoek dat pas begin 1937 in België en Nederland op gang kwam.

Toch moeten we vaststellen dat deze werken nog grote leemten bevatten, vooral dan wat betreft de bestandsontwikkelingen en verspreiding van soorten die een meer arboicole levenswijze hebben.

Het grootste aandeel van de verzamelde gegevens wordt enerzijds verzameld tijdens tellingen in groeven en andere gekende overwinteringsplaatsen, anderzijds zijn de overige gegevens hoofdzakelijk afkomstig van kerkzolderonderzoek.

Het opkomen van de ultrasone ontvangers (batdetectors) heeft de laatste jaren echter nieuwe perspectieven geopend, nl. het veldonderzoek op de jachtvluchtplaatsen. Hoewel dit onderzoek nog niet strikt wetenschappelijk wordt aanvaard, kan het toch bijdragen tot een beter inzicht over de verspreiding der soorten. Het ligt in de bedoeling van dit artikel om een soort basis voor het inventariseren van vleermuizen naar voren te brengen, ten behoeve

van mensen die zich voor het vleermuizenonderzoek interesseren.

WERKWIJZE

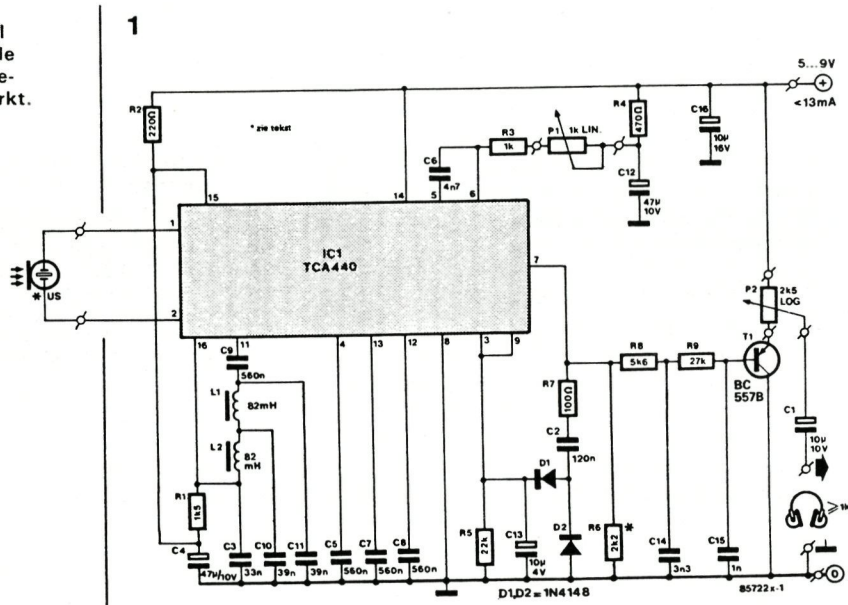
In een vooraf uitgestipt gebied worden de gegevens verzameld door een combinatie van winter- en zomeronderzoek, aangevuld door gegevens komende van vangsten (vogelringers), doodgevonden exemplaren en braakballenonderzoek (voornamelijk die van Bosuil en Kerkuil zijn uitermate interessant).

Ter aanvulling is het nodig om te weten dat vleermuizen vaak gescheiden slaap- en jachtgebieden hebben, die naargelang de soort enkele kilometers van elkaar verwijderd kunnen zijn. Deze afstand wordt overbrugd via vaste vliegroutes. Geliefkoosde jachtplaatsen zijn wateroppervlakten, straatlantaarns, bosranden, open plekken in het bos, bomenlanen, tuinwijken en boven boomkruinen.

Beschrijving winteronderzoek

Het te inventariseren gebied dient volledig onderzocht te worden naar het voorkomen van potentiële hibernacula. Volgende objecten komen hiervoor in aanmerking: bunkers, kazematten, vestingen, forten, waterduikkelders van ruïnes en kastelen, kunstgrotten, overwelfde watergangen, groeven, steenbakkerijen, ijskelders, grotten en diverse andere ondergrondse ruimtes. Deze objecten bevinden zich meestal in heuvels of kunstmatige grondophopingen. Alle gevonden objecten dienen in

Figuur 1. De vleermuis-ontvanger is vrijwel geheel ondergebracht in één IC, de TCA 440, die als frekwentie-omzetter en versterker werkt.

Onderdelenlijst

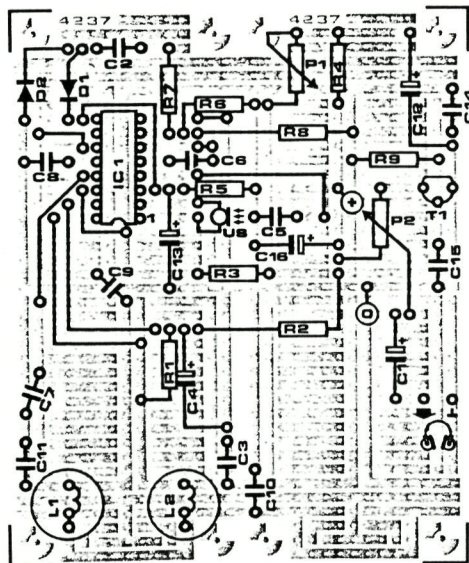
R1 = 1,5 kΩ
R2 = 220 Ω
R3 = 1 kΩ
R4 = 470 Ω
R5 = 22 kΩ
R6 = 2,2 kΩ
R7 = 100 Ω
R8 = 5,6 kΩ
R9 = 27 kΩ
P1 = 1 kΩ lineair
P2 = 2,5 kΩ logaritmisch
C1, C13, C16 = 10 μF/16 V
C2 = 120 nF
C3 = 33 nF
C4, C12 = 47 μF/10 V
C5, C7, C8, C9 = 560 nF
C6 = 5,6 nF
C10, C11 = 39 nF
C14 = 3,3 nF
C15 = 1 nF
D1, D2 = 1N4148
T1 = BC 557B
IC1 = TCA 440

Diversen:

1 standaardprint formaat 2
ultrasoon ontvang-kapsel,
bijv. SE-08F-40R (40 kHz) of
EDS-A250 (33 kHz), beide
fabrikaat Toko

Bouwplan voor batdetector

2

Figuur 2. Zo ziet de opbouw van de ontvanger eruit. Maak er een gewoonte van om bijv. eerst te beginnen met het leggen van de draadbruggen. L1 en L2 zijn kant-en-klare spoelen. Men hoeft dus niets zelf te wikkelen.

de periode tussen begin december en eind februari gecontroleerd te worden op het voorkomen van vleermuizen in hibernatie. Uiteraard dienen de dieren gedetermineerd te worden zonder ze te verstoren!!!

Eveneens is het dan ook interessant om te kijken naar de aanwezigheid van guano (massa's uitwerpselen). Dit kan een idee geven over het voorkomen van kraamkolonies tijdens de zomer.

Beschrijving zomeronderzoek

1. In het gebied worden zoveel mogelijk zolders (van kerken, kastelen, kloosters, abdijen, ruïnes,...) onderzocht op het voorkomen van kraamkolonies of solitaire exemplaren. Soms kan men ook enkel uitwerpselen aantreffen, waarbij de versheid en diameter een idee kunnen verschaffen over de aanwezigheid en soort van vleermuizen.

Het onderzoek dient te gebeuren tussen begin juni en half september.

Zolderonderzoek wordt het best uitgevoerd tijdens frisse zomerdagen. Door de lagere temperatuur bevinden de dieren zich meestal in een licht lethargische toestand, in deze fase zal de kans op verstoring aanzienlijk verminderen en ook wordt het determineren hierdoor gemakkelijker.

2. Verder dient er een uitgebreid onderzoek op de jachtvluchtplaatsen te gebeuren, hulpmiddelen hiervoor zijn:

- de batdetector
- de halogeenverstraler
- eventueel vangpogingen met behulp van mistnetten.

Het beste ogenblik om een vleermuizenexcursie te beginnen is een half uur vóór zonsondergang tot volledige duisternis, vooral omdat men tijdens deze periode ook de visuele kenmerken als determinatiefactor kan gebruiken.

Ook bij zonsopgang worden goede resultaten verkregen, vooral door het feit dat vleermuizen alvorens hun dagverblijf te betrekken, voortdurend rond dit object cirkelen, als het ware de invliegopening verkennend. Vleermuisonderzoekers noemen dit 'zwermen'.

3. Onderzoek van holle bomen. De zogenaamde meststrepen op holle bomen zijn vooral misleidend, want meestal worden deze veroorzaakt door uitspoelend rottend materiaal. Beter is om de holtes (spechtegaten) bij valavond te controleren, vleermuizen zijn alvorens de boomholte te verlaten nogal luidruchtig, en verraden zo vaak hun verblijfplaats.

4. Alle hibernacula die 's winters gecontroleerd werden dienen tijdens koele periodes in

de zomer onderzocht te worden op het voorkomen van solitaire exemplaren of kolonies. Dit, zelfs al gaven de objecten 's winters geen resultaten.

Ter aanvulling is het interessant te vermelden dat soorten met lange en smalle vleugels zoals de Rosse Vleermuis een snelle vlucht hebben, terwijl soorten met brede vleugels zoals de Laatvlieger en Grote Hoefijzerneus, een veel langzamere vlucht hebben (zie fig. 1).

Doorsturen van gegevens, zowel van vleermuizen als van hibernacula of van zomerkolonies, kan naar:

Lefevre Alex (verantwoordelijke vleermuizenwerkgroep),

Meilaan 200, 1200 Brussel, 02/771 12 23.

Daar is eveneens informatie over vleermuizen te bekomen (sticker: 20 F, brochure: 10 F + postzegel bijvoegen).

BESCHRIJVING PER SOORT

1. Kleine Hoefijzerneus *Rhinolophus hipposideros* (Bechstein, 1800)

Waarnemingen van exemplaren op jachtvluchtplaatsen (Mallorca, 1982) konden vrij gemakkelijk visueel gedetermineerd worden, de vliegwijze komt vrij goed overeen met de beschrijving die Van den Brink (1978) geeft in de zoogdierengids, vooral de lage vlucht en de trillende vleugelslag zijn goed herkenbaar. Het feit echter dat deze soort bij ons zo zeldzaam is, maakt het treffen op een van één ex. op een jachtvluchtplaats bijzonder klein, zodanig zelfs dat het veldonderzoek in dit geval onbruikbaar is.

Ook gegevens uit hibernacula blijken niet representatief voor het voorkomen in een gebied. In Zuid-België waar nog een klein bestand van Kleine Hoefijzerneus waargenomen wordt (kraamkolonies op zolders) zijn praktisch geen gegevens bekend uit de geschikte hibernacula die in deze streek voldoende voorhanden zijn. Het is niet ondenkbaar dat deze soort 's winters zuidelijker trekt.

De efficiëntste manier om gegevens te verzamelen is een uitgebreid zolder- en ruïneonderzoek. Exemplaren werden ook gevonden tijdens koele nazomerdagen in grote bunkers, het betrof in deze gevallen altijd solitaire ex. (persoonlijk onderzoek, Frankrijk, 1982).

2. Grote Hoefijzerneus *Rhinolophus ferrumequinum* (Schreber, 1774)

In tegenstelling tot de Kleine Hoefijzerneus komt deze soort nog vrij frequent voor in hibernacula. Gezien de hoge eisen die deze

dieren aan hun winterverblijf stellen (grote objecten met een relatief hoge temperatuur), is het waarschijnlijk dat ook exemplaren uit nabije gebieden de geschikte objecten bevolken.

Zolderonderzoek naar zomerkolonies is ook voor deze soort aanbevolen, doch heel wat van deze kolonies bevinden zich in vrij grote ondergrondse complexen, zoals kasteelkelders. Solitaire mannelijke exemplaren werden tijdens de zomerperiode regelmatig gevonden in grote bunkers (persoonlijk onderzoek, Frankrijk 1982). Ook werden in deze objecten, onder uitstekende voorwerpen, slachtbanken gevonden die hoofdzakelijk dekschilden en abdomens van Meikevers bevatten.

Onderzoek op de jachtvluchtplaatsen geeft geen bevredigend resultaat.

3. Gewone Grootoor *Plecotus auritus* (Linnaeus, 1758)

Onderzoek op de jachtvluchtplaatsen levert voor deze soort eveneens geen bevredigend resultaat op. De verborgen jachtwijze en de slechts vanop een korte afstand (50 cm) hoorbare ultrasone pulsen zorgen ervoor dat deze soort aan onze waarnemingen ontsnapt. De grootoor zou volgens sommige waarnemers wel te determineren zijn aan de hand van tijdens de jachtvlucht geproduceerde geluiden, namelijk een volgens een bepaald ritme geproduceerd 'krie-krie'- of 'tsrip-tsrip'-geluid (1 à 2x per sec). Deze geluiden worden zeer regelmatig geproduceerd.

Waarnemingen op het veld bevestigen deze stelling, doch men moet al over enige ervaring beschikken om dit geluid te kunnen onderscheiden. Daarbij komt nog dat de Kleine Dwergvleermuis vanaf eind augustus ook dergelijke geluiden produceert (persoonlijk onderzoek, 1984). Tussen deze geluiden is wel onderscheid te maken, doch dit vergt al heel wat ervaring. Nietemin kon dit toch vervorming teweegbrengen, met als gevolg dat dergelijke determinaties onbetrouwbaar zijn.

De leemten op de jachtvluchtplaatsen worden echter ruimschoots gecompenseerd door:

- zolderonderzoek
- de *Plecotus*soorten worden tijdens koude zomerperiodes regelmatig gevonden in bunkers. Het betreft hier dan meestal solitaire exemplaren die zich in lethargische toestand bevinden (persoonlijk onderzoek, 1984)
- de Gewone Grootoor is een regelmatige gast in diverse hibernacula, vooral tijdens strenge vorstperiodes

Aanvullend aan het zolderonderzoek is het interessant om boomholtes na te gaan, daar er zich daarin ook kolonies kunnen bevinden.

4. Grize Grootoor *Plecotus austriacus* (Fischer, 1829)

Evenals bij de Gewone Grootoor zullen de gegevens verzameld moeten worden door zolderonderzoek. Ook de controles tijdens de zomer in bunkers kunnen resultaten opleveren. Bij kerkzolders is het interessant die gedeelten na te gaan die langs de zuiderkant gelegen zijn of de laagste zolderruimten daar deze plaatsen warmer zijn (Jooris, 1980).

Alhoewel de Grize Grootoor 's winters in sommige gebieden regelmatig in hibernacula opgemerkt wordt, blijken de gegevens toch niet representatief te zijn voor het voorkomen van deze soort, t.t.z. in gebieden waar 's zomers regelmatig kraamkolonies op kerkzolders gevonden worden, worden toch geen waarnemingen gedaan in de hibernacula die zich in het gebied situeren.

Grize Grootoor

Foto: L. Van Lancker

5. Dwarsoor *Barbastella barbastella* (Schreber, 1774)

De weinige gegevens die momenteel bekend zijn van de Dwarsoor zijn hoofdzakelijk afkomstig uit diverse hibernacula. In deze objecten worden de dieren altijd gevonden op zeer koude en droge (relatief gezien) plaatsen (ingangsgedeelten). Een kraamkolonie is gekend uit Charleroi, hier waren de dieren diep weggekropen tussen de dakpannen en het beslag van de kerkzolder (mondelinge mededeling Fairon, 1984). Ook werd in Zuid-Frankrijk een kolonie gevonden achter de houten omlijsting van een deur (mondelinge mededeling De Lust, 1984).

6. Laatvlieger *Eptesicus serotinus* (Schreber, 1774)

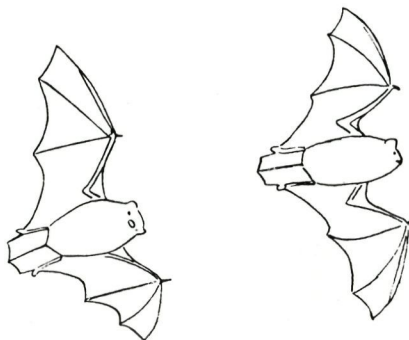
Gegevens kunnen enkel door zomeronderzoek verzameld worden. Naast zolderonderzoek heeft onderzoek op de jachtvluchtplaats goede resultaten. Op de zolders moet men ook vooral letten op de aanwezigheid van redelijk grote uitwerpselen (gemiddelde diameter groter dan 3,10 mm), daar de vleermuizen meestal zelf niet te zien zijn, niettegenstaande ze aanwezig zijn.

Tijdens de vlucht is deze soort gemakkelijk te determineren aan de hand van visuele kenmerken. Deze grote vleermuis onderscheidt zich van andere grote soorten door zijn brede vleugels (zie fig.), en een ietwat vlinderachtige vlucht. De oren zijn tijdens het vliegen goed zichtbaar met een verrekijker. En de vrij trage, moeizame vlucht wordt vaak door snelle duikvluchten en wendingen onderbroken. Op de batdetector worden op 30-35 kHz trage doffe tokgeluiden gehoord, op 15-20 kHz zijn onderdrukte 'tweet'-geluidjes hoorbaar. Deze 'tweets' kunnen echter verward worden met een vergelijkbaar geluid geproduceerd door de Rosse Vleermuis. Het verschil ligt in het

ritmischer 'twiet-tok'-geluid van deze laatste. De combinatie van visuele kenmerken en het ultrasoon geluid maken een determinatie mogelijk. Er dient echter gezegd dat onderscheid tussen eventueel de Noordse Vleermuis en de Laatvlieger op deze manier niet kan gemaakt worden.

7. Noordse Vleermuis *Eptesicus nilssoni* (Keyserling & Blasius, 1897)

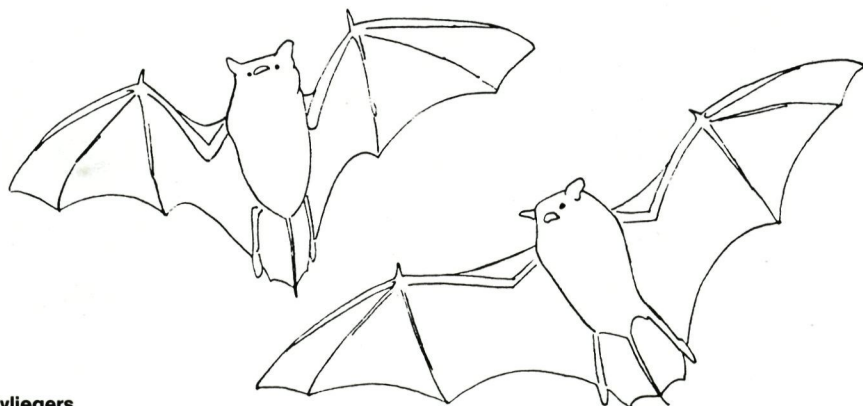
Het is zeker niet ondenkbaar dat deze soort in onze streken gevonden zal worden. Over gedrag en levenswijze is echter zeer weinig bekend. Eventuele gegevens zullen enkel afkomstig zijn van determinaties uit de hand.

Gewone Dwergvleermuizen

8. Gewone Dwergvleermuis *Pipistrellus pipistrellus* (Schreber, 1774)

De geschikte hibernacula voor deze soort (spouwen) zijn voor ons zelden bereikbaar, eventuele vondsten van exemplaren in lethargie zullen eerder toevallige waarnemingen zijn. Het zomeronderzoek daarentegen levert ons betrouwbaardere resultaten, niet alleen zolderonderzoek, maar vooral waarnemingen op de vluchtplaatsen.

Laatvliegers

De Dwergvleermuis verschijnt meestal zeer vroeg en veelal in de nabijheid van gebouwen. Karakteristiek is de snelle onregelmatige vlucht met scherpe wendingen. Deze vleermuis vliegt volgens een bepaald traject. Op de detector hoorbaar als doffe tokgeluidjes rond 45 kHz, op 40 kHz zijn fijne muzikale twietgeluidjes hoorbaar.

Daarbij is de Dwergvleermuis zeer honkvast aan zijn jachtgebied dat jarenlang gebruikt wordt.

9. Ruige Dwergvleermuis

Pipistrellus nathusii (Keyserling & Blasius, 1839)

Alle vermelde gegevens zijn tot heden afkomstig van uit de hand gedetermineerde exemplaren. Eventuele gegevens zullen zich dan ook beperken tot gevangen of dode exemplaren.

Deze soort wordt regelmatig tussen houtopslag en in nestkasten gevonden.

10. Vale Vleermuis *Myotis myotis* (Borkhausen, 1797)

Ook de Vale Vleermuis behoort tot de soorten die aan de hand van visuele kenmerken, gecombineerd met de gegevens van een bat-detector op het veld gedetermineerd kunnen worden. Niet alleen zijn afmeting, ook zijn langzame rechte vlucht zijn goede kenmerken. Op korte afstand is de fel witte buik goed zichtbaar. Op de detector hoorbaar als luide scherpe tikken tussen 30 en 70 kHz.

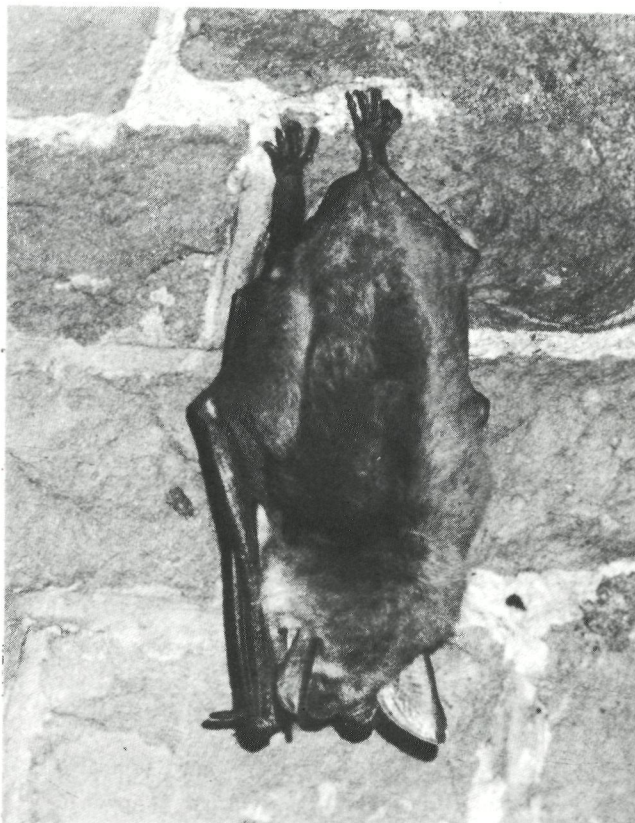
Ook het zolderonderzoek levert positieve resultaten op.

's Winters wordt de Vale Vleermuis, in streken waar deze voorkomt regelmatig teruggevonden in hibernacula, vooral oude leisteengroeven blijken deze soort goed te bekomen.

Bepaalde natuurlijke grotten bevatten 's zomers nog kraamkolonies.

11. Meervleermuis *Myotis dasycneme* (Boie, 1825)

Ondanks het feit dat de zomerverblijfplaatsen zich beperken tot Noord-Holland, wordt de Meervleermuis toch vaak aangetroffen in hibernacula buiten dit gebied. Van deze soort is geweten dat zij via grote kanalen die als vaste route gebruikt worden ver buiten zijn zomerareaal migreert om alzo zijn geprefereerde winterverblijven te betrekken. 's Zomers worden op zolders soms grote kolonies gevonden. Deze soort is ook op het veld determineerbaar, de kenmerken zijn: vliegt laat uit, vooral over watervlakten. De jachtvluchtplaatsen en de dagverblijven kunnen kilometers van elkaar

Vale Vleermuis

Foto: A.B. van den Berg

verwijderd liggen. Het is een grote vleermuis die meestal laag over het wateroppervlak vliegt. Op de batdetector is een doffe tik te horen tussen 25 en 80 kHz. Rond 35 kHz hoort men metaalachtige geluiden.

12. Watervleermuis *Myotis daubentoni* (Kuhl, 1819)

Van de Watervleermuis mag gerust gezegd worden dat deze de best te inventariseren soort is; gegevens kunnen op diverse manieren verzameld worden. De Watervleermuis wordt 's winters als algemeenste soort aangetroffen in de grote hibernacula, migratie naar deze objecten is uit ringgegevens aangetoond. In kleinere hibernacula (ijskelders - bunkers) die zich situeren in gebieden waar deze soort 's zomers regelmatig waargenomen wordt zal hij evenwel ontbreken, daarom is het aanbevolen om de eventuele wintergegevens aan te vullen door zomerwaarnemingen.

's Zomers kunnen kraamkolonies gevonden worden door middel van onderzoek van holle bomen of zomeronderzoek in oude forten. Bij deze laatste worden de kraamkolonies meestal gevonden in diepe kokers!

Op het veld is de Watervleermuis vrij gemakkelijk te determineren, de vlucht is onmiskenbaar, hij vliegt zeer laag en dit met een trillende vleugelslag rakelings over het wateroppervlak scherend. Hierbij raakt ze af en toe het wateroppervlak. Meestal vliegt ze in ellipsen volgens een bepaald traject. Op de bat-detector is ze hoorbaar tussen 30 en 50 kHz als doffe elkaar snel opvolgende bijna ratelende 'tok'-geluiden.

Een bijzonder goed systeem om Watervleermuizen te inventariseren is het gebruik van een verstraler (lichtbundel van 300 m). Dergelijke lamp kan via de sigarettenaansteker op de batterij van een wagen gekoppeld worden. Gezien de kanaaldijken berijdbaar zijn, kan men zo kilometers kanaal afrijden terwijl de lichtbundel op de bedding gericht staat. Als de lamp fel genoeg is kan geen enkele Watervleermuis aan de aandacht ontsnappen.

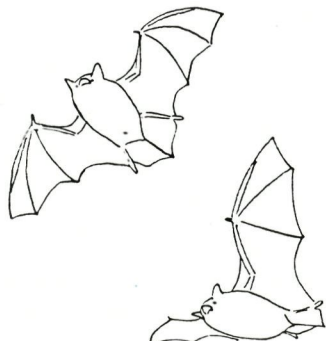
13. Ingekorven Vleermuis *Myotis emarginatus* (Geoffroy Saint-Hilaire, 1806)

Kraamkolonies op zolders en in kelders van kastelen werden bij deze soort waargenomen. In de winterperiode wordt ze regelmatig gevonden in hibernacula met een iets hogere temperatuur.

De verborgen levenswijze en zijn zeldzaamheid hebben voor gevolg dat veldonderzoek in dit geval niet bruikbaar is.

14. Westelijke Baardvleermuis *Myotis mystacinus* (Kuhl, 1817)

De verborgen vluchtplaatsen en de zeer zwakke ultrapulsen, die slechts tot op enkele meters hoorbaar zijn, hebben als gevolg dat veldonderzoek in dit geval niet bruikbaar is. Ook over de dagslaapplaatsen en kraamkolonies van de Snorvleermuis is nog bijzonder weinig geweten. Wel zijn er al enkele kraamkolonies gevonden in kelders van kastelen. De leemte tijdens het zomeronderzoek wordt echter gecompenseerd door het veel-

Baardvleermuizen

vuldig voorkomen in diverse hibernacula; in grote, maar vooral ook in kleinere objecten is deze soort terug te vinden. Bunkers, ijskelders, duikers, watergangen en andere zullen ons de nodige informatie verschaffen betreffende het voorkomen.

15. Oostelijke Baardvleermuis *Myotis brandti* (Eversman, 1845)

De Westelijke en Oostelijke Baardvleermuis kunnen slechts van elkaar onderscheiden worden door middel van kenmerken die slechts waarneembaar zijn bij exemplaren in de hand. Zodoende zullen eventuele gegevens enkel afkomstig kunnen zijn van dode of gevangen exemplaren. Niettegenstaande is kerkzolderonderzoek voor deze soort wel een methode van inventarisatie.

16. Franjestaart *Myotis nattereri* (Kuhl, 1818)

Hoewel de Franjestaart wel degelijk op het veld te determineren is, is de kans op een treffen door zijn zeldzaamheid bijzonder klein. Vooral de vlotte rechtlijnige vlucht en de scherpe 'tik'-geluiden tussen 40 en 80 kHz op de batdetector, zijn goede kenmerken.

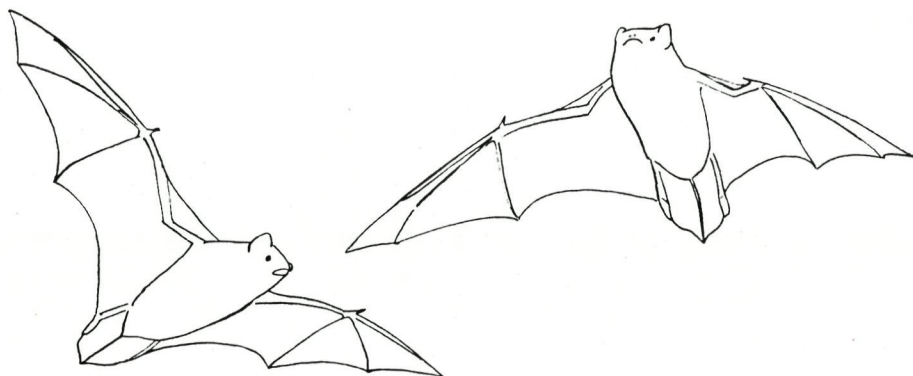
Over de habitatskeuze van de Franjestaart is vrijwel niets geweten, aangenomen wordt dat de soort 's zomers hoofdzakelijk boombewonend is. Wel werden reeds enige kolonies op kerkzolders gevonden. Gegevens kunnen vooral verzameld worden door onderzoek van diverse hibernacula, waarbij voornamelijk in diepe spleten gezocht wordt. Vooral bij extreem lage buitentemperaturen neemt de frequentie van waarnemingen toe.

17. Langoorvleermuis *Myotis bechsteini* (Kuhl, 1818)

Onder de Langoorvleermuis is tot op heden bijzonder weinig geweten, er wordt wel verondersteld dat deze soort een aricole levenswijze heeft. De weinige gegevens die momenteel beschikbaar zijn, zijn hoofdzakelijk afkomstig van waarnemingen uit groeven, waar deze soort zeer sporadisch waargenomen wordt. In Duitsland blijkt deze soort regelmatig teruggevonden te worden in vleermuis- en vogelkasten.

18. Rosse Vleermuis *Nyctalus noctula* (Schreber, 1774)

Gegevens over de Rosse Vleermuis zijn enkel verzamelbaar door zomeronderzoek. Doch het feit dat deze soort zeer luidruchtig is, kort vóór het verlaten van de dagslaapplaatsen (holle bomen), maakt het opsporen van kraamkolo-

Rosse Vleermuizen

nies bijzonder gemakkelijk. Ook tijdens de jachtvlucht zijn deze vleermuizen bijzonder goed waarneembaar en determineerbaar.

De veldkenmerken zijn: grote soort, vliegt zeer vroeg uit. De vlieghoogte is variabel, doch meestal is dit rond de 30 meter. De vlucht is zeer snel en overwegend rechtlijnig, soms met scherpe zwenken. In tegenstelling tot de Laatlvieler die qua grootte ongeveer identiek is heeft de Rosse Vleermuis zeer slanke vleugels en een hoge weidende vlucht. Doch ze jaagt eveneens in groepen.

Op de batdetector zijn de karakteristieke 'waterachtige' geluiden tussen 30 en 50 kHz en tussen 15 en 20 kHz het zeer ritmische 'twiet-tjok-twiet-tjok' hoorbaar en dit soms tot honderd meter ver.

De afstand tussen de dagslaapplaats en de jachtvluchtplaats kan tot 15 kilometer bedragen.

19. Bosvleermuis *Nyctalus leisleri* (Kuhl, 1818)

In het veld is de Bosvleermuis niet van de Rosse Vleermuis te onderscheiden. Gegevens van deze soort kunnen enkel afkomstig zijn van uit de hand gedetermineerde dieren.

20. Tweekleurige Vleermuis

Vespertilio murinus (Linnaeus, 1758)

Van deze soort is over de levenswijze nog niets bekend, ook in dit geval kunnen gegevens enkel afkomstig zijn van uit de hand gedetermineerde dieren.

BESCHOUWING

Dat de beschreven werkwijze wel degelijk resultaat kan opleveren wordt aangetoond door de resultaten van een inventarisatie uitgevoerd op deze wijze, zie '4 jaar vleermuizeninventarisatie in de oude Zwinstreek' een bijdrage uit het nummer 'Vleermuizen,

onderzoek en bescherming'. Ook een onderzoek uitgevoerd door Wouter Helmer (1981) dat betrekking had op zomeronderzoek leverde vrij positieve resultaten op. Probleem bij het vleermuizenonderzoek is echter dat deze dieren zeer kwetsbaar zijn voor verstoring, het is geenszins verantwoord om kraamkolonies op zolders of vleermuizen in hun winterverblijf te verontrusten of te verstoren in het kader van verspreidingsonderzoek. Daarom zal het zolderonderzoek en het onderzoek in de winterverblijven overgelaten worden aan (of in samenwerking met) personen die hiervoor bevoegd zijn en de nodige ervaring hebben.

Wat betreft het veldonderzoek en het onderzoek op de jachtvluchtplaatsen, hier is een specifieke taak weggelegd voor de zoogdierenwerkgroepen, vooral de opkomst van de QMC-mini-batdetector kan hier een stimulerende werking hebben. Vermits deze apparaten toch niet zo goedkoop zijn, vonden we het interessant om een plan over te nemen uit 'ELEX' (tijdschrift voor hobby-electronica, nr. 26, oktober 1985).

Bibliografie

- Brosset A., 1974. *Mammifères sauvages de France et d'Europe de l'Ouest*. Fernand Nathan, 168 pp.
- W. Helmer, 1983. De invloed van bosstructuur op vleermuizen. *Huid en Haar*, 2° jrg., n° 3, p. 137-140.
- Daan S., G.H. Glas, A.M. Voûte, e.a., 1980. De Nederlandse Vleermuizen: Bestandsontwikkelingen in winter- en zomerkwartieren. *Lutra*, vol. 22, n° 1-2.
- Fairon J., R. Gilson, R. Jooris, T. Faber, C. Meisch, 1982. Cartographie provisoire de la Faune Chiroptérologique Belgo-Luxembourgeoise. *Bulletin K.B.I.N.*, n° 7.
- Lange R., A. Van Winden, P. Twisk, J. De Laender, C. Speer, 1986. *Zoogdieren van de Benelux: herkenning en onderzoek*. Jeugdbondsuitgeverij, 193 pp.
- Jooris R., 1980. Verdere gegevens over de verspreiding van *Plecotus austriacus* (Fischer, 1829) in Laag-België met enkele beschouwingen over biometrische criteria bij de twee *Plecotus*-species. *Lutra*, vol. 23, p. 3-11.

Samenvattende tabel

SOORT	Kleine Hoefijzerneus	Grote Hoefijzerneus	Gewone en Grijze Grootoor
frequentie (kHz) op detector	95-125 muzikale tonen, soort gekweel	ca. 82 hoorbaar tot op onge- veer 10 m afstand op 40 à 50 kHz	35-65 : zwakke tikken, op meer dan 5 m niet meer hoor- baar
voorkomen : zomer	zolders (op zeer warme plaatsen, tot 40°)	kelders, zolders	boomholtes, dakgebinten van (kerk)zolders, achter rolluiken in spleten
winter	kelders (meest donkere, vochtigste plaatsen; zelfs zonder luchtcirculatie)	allerhande grote objecten	
uitvliegtijd	vrij laat (rond 20 min. na zonsondergang)		vrij laat (rond 30 min. na zonsondergang)
vlucht: hoogte (m) vliegwijze	1 - 10 langzaam, iets fladderend (vergelijkbaar met vlinder) vaak van richting veranderend. Dit gebeurt soepel.	0,5 - 13 langzame tot vrij snelle vlucht, meestal laag fladderend met glij- vluchten. Stille vlucht.	2 - 7 trage vlucht, regelmatig biddend bij muren en tussen boomtakken. Vliegt soms ook net boven de grond, aldus moeilijk waarneembaar.
snelheid spanwijdte (mm)		350 - 400	
grootte kolonie	3 tot 30 ex.	tot 1000 individuen	
duur winterslaap	sept.-april		okt.-maart
geboorte jongen		begin juli	juni
gemiddelde diameter uitwerpselen	< 1,95 mm	tussen 1,95 en 2,53 mm	tussen 1,95 en 3,10 mm
opmerkingen	bij volle maan zijn de doorschijnende vleugels te zien	produceren bij verstoring ook lage frequentie- geluiden die voor ons hoorbaar zijn.	tussen 15 à 50 kHz is een droge ratel hoorbaar op de detector. Doch met het blote oor is dit ook te horen als een regelmatig 'krie-krie'.

SOORT	Dwarsoor	Laatvlieger
frequentie	30 - 80. Op 35 kHz is beurtelings een harde en een zachte tik te horen met een ritme van 8-9 tikken per sec. (doet - denken aan castagnetten). Rond 52 kHz is ook nog een lichte klop hoorbaar.	25 - 70 : geluid als een vrij traag maar sterk variërend ritme van harde smakkende tikken van 3 tot 10 tikken per sec. welke het luidst hoorbaar zijn op 30 kHz. Bij wegdraaien van de vleermuis hoort men spetterende tikken. + zie *
voorkomen : zomer	in spleten van houtgebinten en in boomholtes en kerkzolders	onder dakpannen of in spouwmuren van (kerk- of kasteel-)zolders soms in groeven, doch zeer uitzonderlijk
winter	in spleten op koude en droge plaatsen	
uitvliegtijd	meestal kort na zonsondergang	vrij laat, tot 30 min na zonsondergang, soms ook vroeger
vlucht: hoogte vliegwijze	1 - 5 m langzame en fladderende vlucht	op constante hoogte van 3 - 6 m vrij trage vlucht, eerder moeizaam met plotse duiken en wendingen. Vaak in wijde cirkels jagend.
snelheid spanwijdte	250 mm	minder dan 30 km/uur 340 mm

vervolg	Dwarsoor	Laatvlieger
grootte kolonie		10 à 150 ex.
duur winterslaap		
geboorte jongen		juni
diam. uitwerpselen		groter dan 3,10 mm
opmerking	soms 's winters in kolonies. In vergelijking met de andere vleermuizen zoekt ze niet expliciet de duisternis op in haar verblijfplaatsen. Wel verlaat ze na éénmalige verstoring haar verblijfplaats.	's zomers jagen meestal 3 à 4 ex. tesamen, piepen vóór het uitvliegen en houden aan hun verblijfplaatsen.
		* Het ritme is als van een dwergvleermuis doch langzamer. Tussen 30 en 35 kHz hoort men doffe tokgeluiden die vanaf 40 kHz scherper worden, en tussen 15 à 25 kHz ontvangt men twietgeluiden.

SOORT	Noordse Vleermuis	Gewone en Ruige Dwergvleermuis
frequentie	30 - 60, een traag vrij constant ritme van 5 tikken per sec. Het luidst op 30 kHz, dan hoort men smakkende tikken die nauwelijks hoorbaar zijn op 25 kHz.	25 - 100, het luidst te ontvangen op 50 kHz in een onregelmatig (tapdance-achtig) ritme van 10 à 12 (tot 14) tikken per sec. Rond de 38 à 42 kHz een opvallende vervorming van het geluid tot muzikale twietgeluiden, die wanneer de dieren zeer dicht bij de microfoon vliegen onderdrukt kunnen worden door de doffe tokgeluiden. Soms hoort men deze tonen (doffe toks + twiets) ook op 55 à 60 kHz waarbij hoger geen geluid meer wordt ontvangen. Tot op 15-25 m ontvangbaar.
voorkomen: zomer winter		spouwmuren (kerk)zolders en uitzonderlijk in (leisteen-) groeven
uitvliegtijd	vliegt vrij vroeg uit	vrij vroeg, één van de eerste uitvliegers ongeveer 10 min. na zonsondergang
vlucht: hoogte vliegwijze	5 - 10 m. vliegt in vaste rechte banen met een vrij snelle vlucht	1 - 15 m (soms tot 30 m hoog) vliegt in vaste routes, doch nooit gedurende lange tijd. De vlucht is snel en grillig. Het silhouet is karakteristiek grillig.
snelheid spanwijdte		180 mm
grootte kolonie		7 tot 200 individuen
duur winterslaap		vrij kort daar zelfs in december en januari jagende dieren zijn waargenomen
geboorte jongen		eind juni, begin juli
diam. uitwerpselen		tussen 1,95 en 2,53 mm
opmerkingen		minstens 3 nachtvluchten Buiten het geluid dat via de detector wordt ontvangen is nog een 'social call' hoorbaar, deze lijkt op die van de grootoor doch is scherper, luider en doorgaans onregelmatig. Op de detector

is hij hoorbaar op 20 kHz. De jachtplaats ligt dikwijls op enige kilometers van de kolonie. Deze afstand wordt vaak door vele dieren langs een vaste route afgelegd op 3 tot 5 m. hoogte in een opvallende rechtlijnige vlucht, zowel op de heen- als op de terugweg.

Bij *Pipistrellus nathusi* die voornamelijk een bosbewonende soort is zijn tot nu weinig verschillen met de *Pipistrellus pipistrellus* waargenomen, buiten het feit dat de toonhoogtes gemiddeld 5 kHz lager liggen. De *Pipistrellus nathusi* heeft een spanwijdte van 230 mm.

SOORT	Vale Vleermuis	Meervleermuis	Watervleermuis
frequentie	30 - 70, een droge tik met een zeer traag ritme van 3 à 10 tikken per sec. Geen ontvangst meer op 80 kHz	Het geluid lijkt op dat van de Watervleermuis. 25 - 90: een droge tik rond de 35 kHz met een metaalachtige toon en met een ritme van 10 tot 20 tikken per sec. Het best waarneembaar op 40 - 45 kHz en hoorbaar tot op 25 à 30 m.	25 - 75: een droog geratel met een regelmatig wisselend en vaak bijzonder snel ritme van 20 tot 25 tikken per sec. Het luidst rond 40 à 50 kHz en hoorbaar tot op 20 à 25 m, het zwakst op 20 en 80 kHz.
voorkomen:			
zomer	(kerk)zolders en grotten	kerkzolders	forten en boomholtes o.a. beuk en populier.
winter	forten, ijskelders, groeven en grotten	forten en groeven	in allerlei objecten, in spleten en vrijhangend
uitvliegtijd	vliegt laat uit	vliegt laat uit	vliegt laat uit, tot 40 min. na zonsondergang
vlucht:			
hoogte	3 tot 8 m, soms tot 30 m hoog	tot 30 à 50 cm boven het wateroppervlak, net zoals de Watervleermuis	10 tot 30 cm boven het wateroppervlak scherend
vliegwijze	Een trage vlucht in bijna rechte banen waarbij wel duikvluchten gemaakt worden om bijvoorbeeld een kever van de grond te pakken. Met de verrekijker zijn bij vliegende dieren oren goed zichtbaar.	De vlucht is vrij snel en bijna rechtlijnig	Typische oeverloperachtige vlucht boven het wateroppervlak met snelle vleugelslagen afgewisseld met glijvluchten
snelheid spanwijdte	350 mm	280 mm	230mm
grootte kolonie	tot 1000 individuen		3 à 4 tot 40 ex.
duur winterslaap			
geboorte jongen	half mei		
diam. uitwerpselen	groter dan 3,10 mm	tussen de 2,53 en 3,10 mm	tussen de 1,95 en 2,53 mm
opmerking	Tijdens de winterslaap zitten ze dikwijls aan de ingang. Er vormen zich kolonies vanaf maart tot april en vanaf eind juni is er een massale aankomst van mannelijke exem-	Tussen de jachtplaats en de kolonie ligt soms 5 kilometer, deze worden afgelegd via een vaste trekroute, bij voorkeur over water. Is een uitgesproken trekker.	Boven wild stromend water vliegen ze op grotere hoogte. De afstand tussen de kolonie en jachtplaats bedraagt tot 5 kilometer.

plaren in de kolonies. Is een trekker, soms tot 100 km ver doch hier is geen sprake van trek zoals van vogels naar Noord-Afrika doch van trek naar geschikte overwinteringsplaatsen.

SOORT	Ingekorven Vleermuis	Westelijke en Oostelijke Baardvleermuis	Franjestaart
frequentie	30 - 100 kHz een dunne tik, behalve rond 45 à 55 een saaie tik	30 - 80 een droge tik met een bijna constant ritme (10 à 11 tikken per sec.). Het luidst op 40 à 45 kHz en hoorbaar tot op 20 m afstand	30 - 110: scherpe tikken, soort droge ratel met een variërend ritme, meestal 11-14 soms tot 25 tikken per sec. Het luidst op 50 kHz, doch nog steeds een vrij zacht geluid. Op 10 - 15 m afstand nog maar nauwelijks hoorbaar op de QMC-mini-batdetector.
voorkomen: zomer winter	(kerk)zolders en kelders forten, ijskelders en andere objecten met een vrij stabiele en relatief gezien hoge temperatuur (10°)	op zolders en in kelders alle geschikte objecten	(kerk)zolders in kleine keldertjes, meestal nooit ver van water (vochtige plaatsen) in diepe spleten
uitvliegtijd	vliegt vrij laat uit	vrij vroeg, rond zonsondergang	meestal kort na zonsondergang, soms laat uitvliegend
vlucht: hoogte vliegwijze	1,5 - 5 m vrij snelle vlucht	1 - 7 m, soms tot 20 m vrij snelle vlucht en iets fladderend. Vliegt boven het water op verschillende hoogten in tegenstelling tot de Watervleermuis	1,5 tot 16 m hoog vlucht langzaam, laag en uniform. Regelmatig duikend met een scherpe kreet. In de vlucht wordt de staart vaak recht naar beneden gehouden.
snelheid spanwijdte	240 mm	220 mm (kleinste Myotis)	
grootte kolonie			
duur winterslaap	oktober - april		
geboorte jongen			
diam. uitwerpselen		1,95 - 2,53 mm	
opmerking	kolonies vanaf mei tot eind augustus		plukken nu en dan prooien van de bladeren. Jaagt soms tot in december.

SOORT	Langoorvleermuis	Rosse Vleermuis en Bosvleermuis	Tweekleurige Vleermuis
frequentie	30 - 120: een droge scherpe tik, die het luidst is tussen 45 en 60 kHz. Het ritme is vrij langzaam,	15 - 50 kHz: vrij traag ritme van variërende smakken en spetterende tikken. Tussen 18 - 25	20 - 55 als een zeer traag, maar variërend ritme van 3-10, meestal 5 tikken/sec. Het luidst te horen op

Vervolg	Langoorvleermuis	Rosse en Bosvleermuis	Veelkleurige Vleermuis
	ongeveer 12 tikken/sec. Voor zover alleen van nabij, minder dan 5 m. afstand hoorbaar	kHz is het typische twiet-tjok-twiet tjok' hoorbaar, soms tot 100 m ver hoorbaar op de detector. Bij hoge vluchten is het regelmatig, bij lage vluchten onregelmatig. Is ook zo hoorbaar.	30 kHz tot op 75 m. Een soort gezang op 10 tot 50 kHz als een ratel dat 2 à 4 keer per sec wordt
voorkomen :			
zomer	in boomholtes o.a. in appelbomen	in boomholtes	
winter	in spleten wanneer het sterk vriest	maakt regelmatig gebruik van verwarmde kastelen, met name dan in de spouwen. Doch normaal in bomen	
uitvliegtijd	vrij laat, 20 min na zonsondergang	vrij vroeg, kort na zonsondergang	vliegt laat uit, tot 40 min na zonsondergang
vlucht:			
hoogte	1,5 - 5m	1,7 m, soms tot 20 m hoog	1,5 tot 16 m hoog
vliegwijze	trage vlucht, ze geven een stijve indruk	meestal snel, nerveus en rechtlijnig. Gebruikt zoals valken zijn gewicht om zich te laten vallen op z'n prooien	snelle vlucht op vrij grote hoogte
snelheid		40 tot 60 km/uur	
spanwijdte	250 mm	300 tot 350 mm	
grootte kolonie		tot 150 ex.	
duur winterslaap			
geboorte jongen			
diam. uitwerpselen		2,53 - 3,10 mm	
opmerkingen		De jachtplaats is soms op 15 kilometer van de kolonie gelegen. In een bijna rechtlijnige vlucht wordt deze afstand op vrij grote (20-50 m) hoogte afgelegd langs een vrij regelmatig traject. De Bosvleermuis is momenteel in de vlucht van de Rosse Vleermuis nog niet te onderscheiden. Wel heeft ze een kleinere spanwijdte van 270 mm.	In de nazomer en herfst heeft deze soort een karakteristieke zang in de vlucht die met het blote oor ook goed te horen is.

A. Lefevre, Meilaan 200, 1200 Brussel.

R. Vantorre, Zomerpad 10, 8390 Knokke-Heist.

Een fonds voor de Wolf

Er leven nog Wolven in Spanje en Portugal. De Iberische Wolf heeft tot op heden stand weten te houden. Naar schatting zijn het er nog zo'n driehonderd. De aanhoudende vervolging en de vernietiging van hun leefgebied doen ons evenwel het ergste vrezen. In Portugal is de situatie het ergst. De Nationale Campagne Bescherming Roofdieren is daarom een actie gestart voor het behoud van de Wolf in dit land.

Portugal en Spanje zijn gekende vakantie-landen. Dat er nog Wolven leven wekt vaak verbazing. Wolven vallen geen mensen aan. Een ontmoeting berust op toeval. Hun geheimzinnige levenswijze heeft hen niet erg geliefd gemaakt. Reeds decennia lang wordt hij meedogenloos vervolgd.

In Portugal is de Wolf „jachtwild”. Hij mag er geschoten worden met het geweer, van oktober tot december en bejaagd worden met drijvers en hondemeutes, in januari en februari, de voortplantingstijd. De overheid, die eigenlijk met de bescherming zou moeten zijn begaan, organiseert of vervoegt vaak deze „batidas”, die ook tegen een nog zeldzamere diersoort zijn gericht: de lynx. In de praktijk worden Wolven echter het gehele jaar gedood, wanneer de gelegenheid zich maar voordoet.

Getande klemmen, strikken en vergif worden hiervoor gebruikt. Misverstanden, vooroordelen en menselijke ijdelheid — het doden van een Wolf is een heldendaad — liggen aan de basis van deze niets ontziende verdelging.

Vandaag de dag overleven in Portugal nauwelijks 150 dieren. Hun aantal slinkt zienderogen. De stroperij tiert welig in Portugal. Niet alleen Wolven zijn hiervan het slachtoffer. Ook herten, reeën en hazen zijn in Portugal een zeldzaamheid geworden. Zij vormen het hoofdbestanddeel van het wolvenvoedsel. De Wolven hebben honger en zoeken ander voedsel. De schapen van de talrijke herders vormen een gemakkelijke prooi. De gevolgen hoeven niet te worden toegelicht. De herders zijn woedend en eisen zijn kop. Een vicieuze cirkel waarin de mens de enige storende factor is.

Verwilderde honden vormen in Portugal een heus probleem. Veel honden worden verwaarloosd en aan hun lot overgelaten. Ze verwilderen en gaan samentroepen. De hondemeutes zijn gevaarlijk en vallen alles aan dat hun weg kruist — ook mensen. In schaa-

kuddes kunnen ze lelijk huishouden. De verwijtende vinger wijst echter steeds weer naar de Wolf.

Een Wolfenfonds

In een poging aan deze toestand te verhelpen, werd de „Grupo Lobo” (Wolf Groep) opgericht. Deze leidt samen met andere natuurbeschermingsverenigingen een nationale campagne ter bescherming van de Wolf en zijn woon-gebied.

Ook aan de herders en hun kuddes moet worden gedacht. De campagnevoerders pleiten voor de herinburgering van reeën en herten, evenals voor het herstel en de bescherming van de verwaarloosde leefgebieden.

De Nationale Campagne Bescherming Roofdieren — een Belgische natuurbeschermingsvereniging die begaan is met het lot van de roofdieren — steunt de Portugese actievoerders. Zij heeft een internationaal wolfenfonds gesticht waarop mensen een financiële bijdrage kunnen storten. In ruil hiervoor ontvangen ze een informatiepakket.

Onbestaande beesten

Bovendien wil zij met de verkoop van het bekende boek „Over Belgische en andere onbestaande beesten” van de auteur Jan Desmet extra-fondsen werven.

Het boek is een kritische beschouwing van hoe de mens — en in het bijzonder de Belg — zich opstelt ten aanzien van het dier. Mensen hebben vaak een vervormd beeld van bepaalde situaties, en pakken daardoor de problemen verkeerd aan.

Een stukje boeiende leerstof die tot nadenken stemt. Het boek is te verkrijgen tegen 250 fr (handelswaarde: 295 fr) bij de NCBR, Postbus 10 te 9740 Gavere, door storting van deze som op rekeningnummer 068-0776500-42, onder vermelding „Onbestaande beesten”. Per verkocht exemplaar gaat 100 fr. naar het Wolfenfonds. Ook giften worden graag tegemoet gezien.

De Wolf heeft bewezen zich aan de mens te kunnen aanpassen en naast hem te leven. Het is de mens die niet kan of wil aanvaarden dat wilde dieren het recht hebben te leven zonder vervolging, uitbuiting en nodeloos lijden.

De Wolf beschermen betekent niet alleen hem redden voor uitsterven, maar hem tevens

verzekeren van een leven dat waard is geleefd te worden.

NCBR

Over Amerikaanse soortenrijkdom, door een Europese bril bekeken

W. Allaerts

Inleiding

Wij zijn een naarstig volkje, in een klein, dicht bevolkt land, waarin nog nauwelijks een lapje grond zonder bestemming blijft liggen. Voor natuurreservaten is al niet veel meer over, en dat noopt er ons toe uiterst zorgvuldig om te springen met resterende 'natuurlijke' landschappen en hun eigen fauna en flora. Een blik over de grote plas toont ons een andere geïndustrialiseerde samenleving, waarin men nog wél beschikt over uitgestrekte gebieden in een min of meer oorspronkelijke staat. Maar, hoe staat het daar dan met de bescherming van de inheemse zoogdierfauna? Een vergelijking toont verrassende overeenkomsten met de situatie in Europa.

Tussen de 'high rocky mountains' en de Californische kust ligt nog z'n 1200 km land, grotendeels te omschrijven als woestijnen, half woestijnen en bergwoud. Akkerbouw en fruitteelt zijn alleen mogelijk in enkele valleien ten westen van de Sierra Nevada, maar dit danken zij aan het uitgestrekte netwerk van kanalen, zoals bv. in de San Joaquinvallei. Waar de zomers reeds zeer droog zijn aan de kust, zorgt de Sierra Nevada nog voor een verdere regenbarrière naar het binnenland toe. In het hier gelegen Nevadabekken bevinden zich dan de heetste woestijnen van Noord-Amerika, met de op 82 meter beneden zeeniveau gelegen 'Death Valley' als toppe: minder dan 5 cm neerslag per jaar en een gemiddelde dagtemperatuur van 47°C in de maand juli. Een dergelijk klimaat zorgt voor heel wat 'onaantrekkelijk' land, wat ruimschoots plaats overliet voor natuurreservaten, nucleaire testgebieden en Indianenreservaten. In de staat Californië alleen reeds beslaan de 5 grootste nationale parken gezamenlijk een oppervlakte van 16618 km², meer dan de helft van de oppervlakte van België. Daarnaast zijn er nog tal van kleinere reservaten, en zijn er de onmetelijke als 'national forest' bestempelde natuurgebieden.

Ook niet zonder belang voor fauna en flora zijn de sterk afwisselende kustformaties langs de Stille Oceaan, gaande van steile kliffen, zandstranden tot brakwaterestuaria. De zee-stromingen langs de kust verlopen in noord-

zuidwaartse richting en zijn erg koud, doordat hier het koude water uit de diepte van de oceaan naar boven komt.

De westkust van Noord-Amerika herbergt dan ook heel wat uitzonderlijke zoogdiersoorten, waarvan een aantal endemisch zijn, zoals de Zeeotter. Een zeer imposante verschijning is de Noordelijke Zeeolifant, waarvan twee maal per jaar een populatie van enkele honderden dieren samenkomt bij Año Nuevo Point (37°15' NB): éénmaal in december voor het werpen van de jongen, en de paring die kort daarna plaatsvindt, en éénmaal tijdens de zomer voor de jaarlijkse rui, wat bij mannetjes en wijfjes op een verschillend tijdstip gebeurt. In hetzelfde Año Nuevo State Park verzamelen ook nog belangrijke populaties van de Californische Zeeleeuw en Steller's Zeeleeuw.

Soortenrijkdom

„This is Bear County: Proper food storage is required by federal law...” staat er te lezen bij de ingang van parken, en kampeerders wordt met foto's duidelijk gemaakt dat het menens is: de Zwarte Beer is plaatselijk vrij talrijk in de Sierra Nevada, en dit eist weleens zijn tol onder toeristen die te onvoorzichtig zijn. Hetzelfde geldt des te meer voor de Grizzly in de Rocky Mountains, waar beide beresoorten naast elkaar voorkomen.

De verscheidenheid aan soorten, vooral qua zoogdieren, komt bij Europeanen verrassend over. Hiervoor zijn duidelijk historisch-geologische oorzaken aanwijsbaar: de noord-west oriëntatie van de bergketens in Noord-Amerika liet tijdens de tussenijstijden een veel gemakkelijker migratie toe van landdieren, dan in Europa mogelijk was. Een uitgesproken voorbeeld hiervan vormt de eekhoorngroep. In tabel 1 wordt een vergelijking gemaakt tussen de Noord-Amerikaanse (ten oosten en ten westen van de Rocky Mountains) en de Europese Sciuridae. De grotere soortenrijkdom, vooral ten westen van de Rocky Mountains, is des te verrassender omdat het hier kleine tot middelgrote dieren betreft, die niet noodzakelijk uitgestrekte woongebieden nodig hebben om te kunnen overleven.

In verband met interspecifieke concurrentie en de mogelijkheid dat verscheidene eekhoorn-

De Mantelgrondeekhoorn neemt qua uiterlijk en levenswijze een positie in tussen de grondeekhoorns en de chipmunks. Het is een typische bewoner van schrale, bergachtige streken. Foto: W. Allaerts

Het Muilidierhert is, anders dan onze Ree, weinig schuw en wil zelfs even poseren voor de foto...

Foto: W. Allaerts

soorten een zelfde areaal bevolken, kunnen we het volgende opmerken. Over heel Noord-Amerika komen zowel grondeekhoorns, chipmunks (*Eutamias* of *Tamias*) als boomeekhoorns (*Tamasciurus* of *Sciurus*) naast elkaar voor. Meer nog, in bepaalde streken zoals het Mono-district (St. California) worden maar liefst 4 grondeekhoorns, 7 chipmunks en één boomeekhoorn geteld (2). Onderzoek van biotoop en voedselkeuze heeft aangetoond dat de diverse *Citellus*- en *Eutamias*-soorten zich alleen op één of andere wijze gespecialiseerd hebben, en meestal aan een welbepaald biotoop gebonden zijn. Dit biotoop wordt gedeeld met eekhoornachtigen van een andere genus-groep, die meestal een verschillend activiteitenpatroon vertonen (gedragsspecialisatie).

Bedreiging

Het spreekt voor zich dat het voortbestaan van een dergelijk soortencomplex afhankelijk is van het behoud van het leefgebied in al zijn diversiteit. Ook hier bestaat het gevaar van uniformisering. Tot nu toe is het westen van de V.S. van overdreven belangstelling vanwege de landbouwindustrie gespaard gebleven. Daar komt wellicht verandering in, zo laten althans de plannen voor commercialisering van droogteminnende plantesoorten in woestijngebieden doorschemeren (3).

Het trieste lot van de Amerikaanse Bison, die bij het begin van deze eeuw bijna volledig uitgeroeid was, en waarvan nu nog slechts een genetisch verarmde populatie in stand gehouden wordt in enkele reservaten, is

	Ten westen van Rocky Mountains en Rio Grande		Ten oosten van Rocky Mountains en Rio Grande		Europa	
A. Marmotten en prairiehonden	<i>Marmota</i>	3 (2)	<i>Marmota</i>	1	<i>Marmota</i>	1 (1)
	<i>Cynomys</i>	1 (1)	<i>Cynomys</i>	1 (1)		
B. Grondeekhoorns	<i>Citellus</i>	13 (10)	<i>Citellus</i>	7 (4)	<i>Citellus</i>	2
C. Antilopeekhoorns	<i>Ammospermophilus</i>	3 (3)				
D. Chipmunks	<i>Eutamias</i>	15 (15)	<i>Tamias</i>	1 (1)	<i>Eutamias</i>	1
E. Boseekhoorns	<i>Sciurus</i>	4 (4)	<i>Sciurus</i>	2 (1)	<i>Sciurus</i>	2
	<i>Tamasciurus</i>	2 (1)	<i>Tamasciurus</i>	1		
F. Vliegende eekhoorn	<i>Glaucomys</i>	1	<i>Glaucomys</i>	2 (1)	<i>Pteromys</i>	1
Totaal		42 (35)		15 (8)		7 (1)

Tabel 1. Overzicht van de Sciuridaefamilie in Noord-Amerika en Europa (1).

De cijfers geven weer: aantal soorten (tussen haakjes: aantal endemische soorten, d.w.z. enkel in deze regio voorkomend).

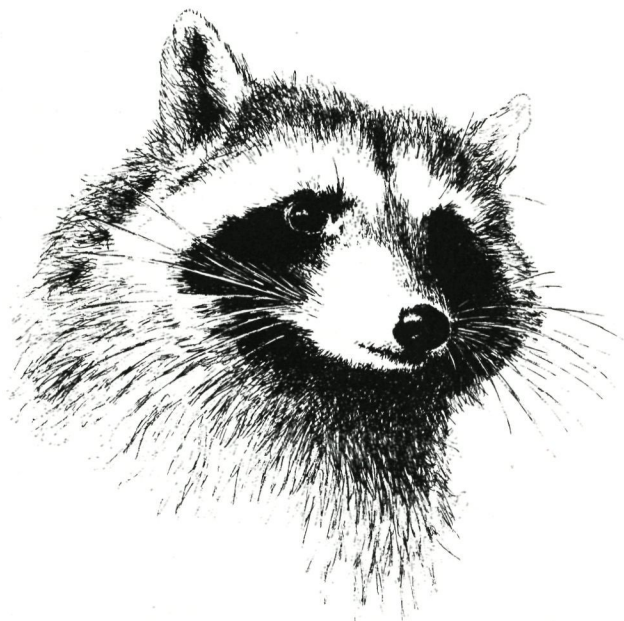
welbekend. Minder bekend is dat ook de Gaffelantilope en het Virginiahert bijna hetzelfde lot beschoren was. Dank zij enkele herintroducties in hun oorspronkelijke biotopen, hoopt men hun overlevingskansen te herstellen. Het lijstje is lang van volledig.

Amerikaanse beren staan er waarschijnlijk beter voor dan hun Europese collega's, maar daar staat tegenover dat Wolf, Poema en Jaguar bijna uitgeroeid zijn. Ook wat de familie van de marterachtigen betreft, zien we een goede overeenkomst met de Europese situatie: de Amerikaanse Marter schijnt zich te herstellen (vergelijk met onze Steenmarter), doch de Vismarter, evenals onze Boommarter meer aan naaldwouden gebonden is, is zeer zeldzaam geworden. Van de Vismarter (Fisher) weet men dat hij veelvuldig jaagt op het Boomstekelvarken of Oerzon. Over de status van een aantal kleinere en middelgrote soorten bestaat nog de grootste onzekerheid (2).

De huidige soortenrijkdom in Noord-Amerika is dus eveneens 'kwetsbaar' te noemen, ondanks het feit dat het reservatenpotentieel heel wat groter is dan dat van Europa. Zeker wat de grotere zoogdieren betreft heeft Europa dan weer af te rekenen met areaalversnippering, wat, zoals de eilandtheorie het leert, de faunaverarming in de hand werkt. Dit betekent niet dat uitgestrekte leefgebieden, zonder een milieubewust beleid, op zich een voldoende garantie zouden bieden voor een grotere soortenrijkdom: twee eeuwen Amerikaanse geschiedenis hebben hier al voor genoeg voorbeelden gezorgd.

Exoten

Bij de vergelijking van Noord-Amerikaanse en Europese zoogdierfauna's kan men niet naast het probleem kijken van de exoten, dit zijn soorten die van nature niet thuishoren of in historische tijden niet voorkwamen in het gebied dat recent werd ingepalmd. Ook dit is niet zonder betekenis: dat in Europa herhaaldelijk nieuwe zoogdiersoorten uit Noord-Amerika geïnfiltreerd raakten, en zich hier vestigden, — denk maar aan de Wasbeer, Muskusrat, Amerikaanse Nerts, enz. —, maar dat dit niet of nauwelijks in omgekeerde richting plaatsvond. Invasie van nieuwe soorten heeft onmiskenbaar te maken met de stabiliteit van de inheemse fauna, die op haar beurt samenhangt met de complexiteit of het aantal interagerende soorten. Hoe complexer een gemeenschap, hoe stabielere die is, en hoe moeilijker het wordt voor een nieuwe soort om zich blijvend te vestigen. In onze situatie komen wellicht ook de eerder aangehaalde historisch-geologische factoren op de propen, want het zou wel eens kunnen dat Europa

85

De Wasbeer: een nieuwkomer?

meer ruimte zou bieden voor biotoopdifferentiatie dan we thans kunnen vermoeden. Dit probleem werd o.m. ter discussie gebracht door Voûte (1983) (4) i.v.m. de mogelijkheid van immigratie van niet-inheemse vleermuissoorten in Nederland.

Aldus geschetst lijkt het probleem van de exoten de kern te raken van het zoogdierbeschermingsvraagstuk. Traditioneel heeft men van natuurbeschermingszijde afkerig gestaan tegenover introductie van nieuwe soorten, omdat deze ook meestal eerder verstorend dan stabiliserend inwerken op de inheemse fauna. We hebben onze handen al vol om de eigen soorten te beschermen, is de gangbare houding. Of we denken maar aan de kater die Europa heeft overgehouden aan de verovering door de Muskusrat. Over de schadelijkheid van deze soort in haar oorspronkelijk leefgebied, lezen we ergens de laconieke opmerking dat ze „wel eens wat dijken zou kunnen beschadigen” (1), wat in een weinig ingedijkt land echter niet zo'n zorg is.

Maar er zijn andere voorbeelden mogelijk waarbij een leegstaande niche wordt inge-

nomen zonder bedreiging van de reeds aanwezige soorten of zonder al te zware economische schade. Dit is misschien het geval voor de Aziatische Grondeekhoorn, verwant aan de in Amerika voorkomende chipmunks, waarvan momenteel reeds een aardige populatie te zien is in het Zoniënwoud bezuiden Brussel en op verschillende andere plaatsen in de Benelux. De hoger gemaakte vergelijking met de Amerikaanse zoogdierfauna (zie tabel) toont evenwel dat deze soort een heel andere positie inneemt t.o.v. onze inheemse Eekhoorn dan de Grijze Eekhoorn, die wél als een regelrechte concurrent kan beschouwd worden. Dit voorbeeld toont dat iedere soort afzonderlijk gezien moet worden, wil men een verantwoorde beslissing nemen om een exoot al dan niet te bestrijden.

Dit is dan ook één der belangrijkste conclusies die de Vereniging voor Zoogdierkunde en Zoogdierbescherming in haar nota over exoten en exotenbeheer (5) aanstipte: een verantwoordelijk beleid is niet mogelijk zonder onderzoek, en dit omvat zowel het onderzoek naar predatie, voedselconcurrentie, gedragen ziektekiemen en schade, als het experimenteel bestuderen van de ecologische niche die de exoot aan het inpalmen is, bijvoorbeeld in een

Azië in 't Zoniënwoud

Foto: F. Cuvelier

Een zeer schraal landschap, met nauwelijks enige bodem, laat staan bodemvegetatie, biedt 'onderdak' aan tal van zoogdiersoorten (Sierra Nevada, t.h.v. Tenaya Lake).

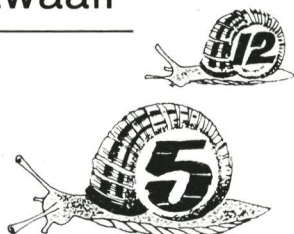
Foto: W. Allaerts

Tijdens de ruiperiode komen de mannetjes Zeeolifanten aan land en oefenen er reeds zogenaamde play-fighting voor de gevechten die tijdens de paartijd in alle hevigheid losbarsten.

Foto: W. Allaerts

Vijf vóór twaalf

Nieuws van het Fonds voor de Instandhouding van de Ortolaan

In een vroegere publicatie over de Ortolaan als broedvogel in Vlaanderen (Wielewaal, november 1985) werd uitgebreid over het wel en wee van deze bedreigde soort gehandeld.

Een sterk teruggedrongen relictpopulatie is plaatselijk nog aanwezig in enkele kleinschalige houtwalrijke akkergebieden op het Kempen plateau in de provincie Limburg.

In 1986 werd door een Werkgroep een grondige inventarisatie doorgevoerd in het ortolanengebied en dit om een globaal beheersplan te kunnen opstellen voor het behoud van deze met verdwijnen bedreigde gorsachtige.

Contact met de landbouwers werd opgenomen en onderhouden om deze relictpopulatie een

aan te wijzen afgebakend proefgebied. Het lijkt aangewezen om dit in een internationaal kader te doen, waarbij de Belgisch-Nederlandse samenwerking model kan staan.

Bibliografie

- (1) Burt W.H., R.P. Grossenheider, 1976 (3th ed.). *A field Guide to the Mammals north of Mexico*. The Peterson Field Guide Series. Houghton Mifflin Company, Boston, 289 pp.
- (2) Harris J.H., K.L.S. Manley, 1982. *Mammals of the Mono Lake - Tioga Pass Region*. Publ. David Gaines / Kutsavi Books, Davis California, 55 pp.
- (3) Hinman C.W., 1986. Potential new crops. *Scientific American*, 255 (1), 25-29.
- (4) Voûte A.M., 1983. De twintigste vleermuizensoort voor Nederland? *Lutra*, 26 (1), 20-23.
- (5) Vereniging voor Zoogdierkunde en Zoogdierbescherming, 1986. Exoten en exotenbeheer. *Lutra-info*, januari 1986, 26-28.

Wilfried Allaerts, Ridderstraat 208, 3000 Leuven

Noord-Amerika telt 17 *Citellus*-soorten, waarvan reeds 7 in de staat California zoals deze Californische Grondeekhoorn. In Oost-Europa wordt dit genus vertegenwoordigd door de Siesel en de Gevlekte Soeslik

Foto: W. Allaerts

stabiële biotoop te kunnen aanbieden.

Belangrijk is het dat op geschikte plaatsen nabij de eikehoutwallen winterrogge en wintergerst wordt ingezaaid. De structuur van diverse houtwallen dient verbeterd te worden. Immers als de laatste Zomereiken verdwijnen is de voedselbiotoop van de Ortolaan weg.

We denken eraan om de boeren, die onze raad opvolgen, een financiële steun te geven voor het zaaigoed. De herstructurering van de houtwallen is erg belangrijk voor de toekomst. Bijgevolg zijn financiële middelen onontbeerlijk en werd het Fonds voor de Instandhouding van de Ortolaan opgericht.

We willen alle mensen, die dit Fonds steunden, langs deze weg van harte danken en we hopen dat vele anderen hun voorbeeld van steun zullen volgen. Tevens zullen al deze mensen binnenkort een uitgebreid verslag ontvangen in verband met de situatie in 1986.

Met de bescherming en instandhouding van deze laatste ortolanenbroedplaatsen wordt eveneens een landschapstype beveiligd dat nergens in Vlaanderen zo intact gebleven is als plaatselijk op het Kempens plateau.

Tot hiertoe mochten we steun ontvangen van:

Akkers-Das (Overpelt)	200 fr
M. Calsius (Tongeren)	500 fr
H. Meeus (Turnhout)	1000 fr.
K.J. Eigenhuis (Aalsmeer, Nederl.)	1000 fr
M. Vernest	200 fr
G. Cappelle (Brussel)	1000 fr
H. Van der Vloet	3000 fr
Borderel (Credit onder voorb.)	2000 fr
J. Reyem (Schulen)	250 fr
G. Huyskens (Stabroek)	2000 fr
K.A.B.L.O. (Berchem)	5000 fr
H. Voet	1000 fr
R. Van Loo	3000 fr
A. Geuens	500 fr
H. Lehaen	1000 fr

Totaal: 21650 fr

Fonds voor de Instandhouding van de Ortolaan
Gemeentekrediet van België,
Waterstraat 14
3751 Munsterbilzen
Nr.: 088-2072480-70

*Namens de Werkgroep Ortolaan
Jan Gabriëls, coördinator van het project*

Blankaartgebied bedreigd in zijn voortbestaan

Eén van de belangrijkste wetlandcomplexen in ons land is gelegen in de IJzervallei met centraal daarin het natuurreservaat De Blankaart te Woumen (Diksmuide). Dit complex is van grote natuurwetenschappelijke, cultuurhistorische, recreatieve en, in functie van de watervoorziening, zelfs economische waarde. Sinds 1977 wordt het gebied systematisch méér en méér bedreigd door de onverantwoorde houding van de Zuidijzerpolder ten aanzien van ontwatering. Ondanks de best mogelijke bescherming:

1. Reservaat-, Natuur- of Valleigebied op het Gewestplan.
 2. Bij K.B. als natuurreservaat erkend door de overheid.
 3. Waterrijk gebied van internationale betekenis en als dusdanig voorkomend op de lijst van de Conventie van Ramsar.
- worden de hoger vernoemde waarden aangetast.

Door een jarenlange, te diepe ontwatering vanwege het Polderbestuur is de situatie momenteel uiterst kritiek en dramatisch:

1. Zeldzame planten en dieren verdwijnen.
2. Rietkragen sterven af.
3. Viscopulaties kampen met ernstig zuurstofgebrek.

4. Brandnetel- en Haagwindevegetaties, evenals wilgenstruweel breiden zich onhoudbaar uit ten koste van riet- en moerasplanten.
5. Eeuwenoude bloemrijke hooilanden in de IJzerbroeken degraderen tot gras- of maïssakker.

Een normaal moerasbeheer is niet langer mogelijk en vormt aldus een aanfluiting van de wettelijke verplichtingen, voorzien in de diverse beschermende statuten.

Nieuwe bedreigingen staan op stapel:

1. Het polderbestuur kondigt aan in de toekomst ook winterse overstromingen te verhinderen.
2. Plannen liggen op tafel om de separaatgracht van de Blankaart gevoelig te verbreden en uit te diepen waardoor het moeras nog verder zou worden gedraïneerd.

De Vlaamse reservaatbeherende verenigingen, samengekomen op 6 september 1986 te Emblem, eisen dan ook dat, overeenkomstig de wettelijke verplichtingen,

1. De waterhuishouding in het Blankaartgebied volledig in zijn oorspronkelijke toestand wordt hersteld.

2. Verdere dichtslibbing wordt verhinderd door de reeds lang geplande baggerwerken uit te voeren.
3. De waterkwaliteit van de beken die het moeras voeden gevoelig verbeterd.
4. Een algemeen natuurontwikkelingsplan voor

de IJzerbroeken wordt opgesteld, ten einde een consequente integratie van landbouw- en natuurbelangen door te voeren.

Motie t.g.v. de conservatordag.

Otterproject in Planckendael (Mechelen)

Op een werkvergadering van de IVCN-„Otter Specialist Group” (mei '86 te Kaposvar - Hongarije) werd het beleid van België met betrekking tot de waterkwaliteit fel bekritiseerd. De Otter is een sterk bedreigde diersoort in Europa. Jacht, biotoopvernietiging en een slechte waterkwaliteit eisen nog steeds een hoge tol. De IVCN steekt niet onder stoelen of banken dat België een heleboel (lees: de laatste!) biotopen van de Otter vernietigt door beeksaneringen en beekrechttrekkingen. Bovendien is de waterkwaliteit van de onbevaarbare waterlopen ontstellend slecht.

De „Otter Specialist Group” vraagt dan ook aan wetenschappelijke instellingen (zoo's) om

van start te gaan met onderzoeken en gerichte kweekprogramma's.

De Zoo van Antwerpen (KMDA) reageerde reeds positief op die oproep. Met de steun van het WWF-België start men in Planckendael (Muizen bij Mechelen) een „otterproject”.

Bedoeling is om op korte termijn een otterbestand te kweken en de jongen te reintroduceren in geschikte Belgische natuurgebieden. Gelet op de financiële toestand van de Zoo, zijn alle bijdragen meer dan welkom (rek.nr. 230-0407400-20 ten name van Otterwerkgroep Planckendael).

D. Vercammen, Bond Beter Leefmilieu

Uit het wetstraatje

Jacht en vogelvangst in Vlaanderen

H. Franckx

Jacht

De voornaamste wijzigingen in de wetgeving zijn de meldingsplicht aan Waters en Bossen provinciaal voor kraaienkooien (trechtersvallen), verbod om slachtafval of vlees als lokaas te gebruiken (roofvogelvangst!) en de verplichting om kooien dagelijks na te zien.

Ook mag voortaan niet meer op minder dan 150 m van huizen geschoten worden in de richting van de bewoning.

De jacht op lijsters, Merels, Roeken, Bonte Kraaien, Eekhoorns, Otters, Wezels, Bunzings, Hermelijnen en Waterhoentjes is verboden, net als van watervogels (behalve de soorten vermeld bij de openingsdata).

Openingsperiode jacht in 1986.

24.07 tot 31.01 Wild Eend

15.09 tot 30.11 Patrijs

15.10 tot 31.12 Haas en Fazant

15.10 tot 31.01 Fazanthaan, Meerkoe, Smient, Wintertaling

15.11 tot 31.01 Houtsnip

Van 15.9 tot 31.12 mag het Konijn in open veld bejaagd worden, maar door boswachters mag dit ten allertijde.

Vogelvrij zijn Houtduif, Zwarte Kraai, Kauw, Vlaamse Gaai, Ekster, Verwilderde Kat en Vos, alle dagen van het jaar.

Vogelvangst

Tussen 10 okt. en 16 nov. worden in Vlaanderen weer tienduizenden trekvogels van hun vrijheid beroofd. Officieel zijn het er 26.000 in 4 soorten (Vink, Kneu, Groenling en Sijs).

De Westduitse Bond voor Vogelbescherming (DBV) organiseerde op zondag 19 oktober langs de Belgische grens een betoging tegen de vangst van trekvogels in de Belgische Oostkantons.

Reglementering en regionalisatie. Aanvulling

S. Tys

Onder deze titel verscheen in het januari-nummer van dit tijdschrift een korte vergelijking tussen enkele uitvoeringsbesluiten van de wet van 12 juli 1973 op het natuurbewoud in de drie gewesten van ons land.

Voor het Vlaamse Gewest werd verwezen naar het K.B. van 23 september 1980 dat een aantal dieren en diergroepen volledig beschermt. Tot de beschermde diersoorten behoren o.m. een aantal insecten.

Voor het Waalse Gewest werd verwezen naar het besluit van de Waalse Gewestexecutieve van 30 maart 1983, dat een aantal zoogdieren, amfibieën en kruipdieren integraal beschermt, maar geen insecten.

Deze lacune werd echter opgevuld door een besluit van de Waalse Gewestexecutieve van 19 november 1985 betreffende de bescherming van insecten. Dit besluit vermeldt in bijlage een aantal insecten die volledig beschermd worden, d.w.z. het vernietigen, vangen, opzettelijk verwijderen, het dood of levend vervoeren, onder zich hebben of verhandelen van de vermelde soorten is verboden, behoudens een overgangsmaatregel of een afwijking toegestaan na advies van de Waalse Hoge Raad voor Natuurbewoud.

Als men een vergelijking maakt tussen de ongewervelden die in het Vlaamse en in het Waalse landsgedeelte beschermd zijn, vallen toch wel enkele verschillen op:

- In Wallonië worden 57 soorten (waaronder 19 vlinders en 23 kevers) beschermd, de Vlaamse lijst vermeldt slechts 23 afzonderlijke soorten maar daarnaast ook 8 grotere groepen die soms heel wat soorten tellen (bv. alle lieveheersbeestjes en loopkevers).
- Een aantal soorten zijn nu in het ganse land beschermd, bv. de Koningspage, de Grote Vuurvlinder, het Tijmblauwtje, de Lederboktor, de Driehoornmestkever, de

Duinkever, in Vlaanderen beschermd.

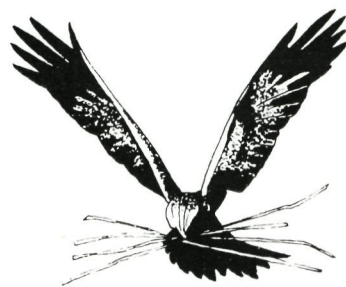
Foto: G. Luyts

Spinnende Watertor, het Vliegend Hert, de Bidsprinkhaan, de Blauwvleugelveldsprinkhaan, de Bergcicade en de Kaalrug- en Gewone Rode Bosmier.

- In Vlaanderen zijn o.a. alle libellen en waterjuffers, zandloopkevers, lieveheersbeestjes en ook 4 spinnen beschermd, in Wallonië geen enkele.

In dit nummer vindt u een stortingsformulier voor de hernieuwing van uw lidmaatschap voor 1987. Ook voor het komende jaar wordt dit niet verhoogd voor onze binnenlandse leden. Laat dit formulier niet in het verdomhoekje geraken! Maak er meteen werk van.

Voor u gesprokkeld

— De Waalse stad Wezet heeft voor haar grondgebied alle activiteiten verboden, toegestaan door het ministerieel besluit van 25 maart 1986, t.v.m. het vervoeren van jonge en oude Sperwers en Haviken. Wij kunnen alleen maar hopen dat nog andere Waalse steden dit voorbeeld volgen.

— Volgens de Belgische jagers van de Koninklijke Sint-Hubertusclub van België zou er een einde moeten gemaakt worden aan het afleveren van toelatingen aan niet-jagers om Houtduiven te schieten. Niet om de Houtduiven te beschermen, wel omdat de jagers heel het jaar door deze duiven zouden willen bejagen. Want zo redeneren zij: bezitten zij niet een jachtvergunning en hebben zij geen jacht-examen afgelegd?

— Hoewel de Kokmeeuw als broedvogel in België toeneemt, volgens recente tellingen ca. 13.000 broedparen, toch is dit cijfer gevoelig lager dan de ca. 32.000 broedparen in de atlas van Lippens & Wille, bekomen op het einde van de jaren 60.

— Vogels worden aangetrokken door olieplatformen in de Noordzee; voedsel en rustmogelijkheid zijn er de 2 belangrijkste attractiepolen. Vooral de Noordse Stormvogel, de Grote Jager, de Kok-, Storm-, Kleine Mantel-, Zilver-, Grote Mantel- en de Drieteenmeeuw en de Grote Burgemeester zijn er regelmatige gasten. Onregelmatige bezoekers zijn o.a. Jan van Gent, Aalscholver, Eidereend en Alk. De aantallen vogels die regelmatig in de omgeving van olieplatformen verblijven zijn slechts een kleine fractie van hun totale populaties.

— Een wijfje Kerkuil paarde twee jaar later met één van haar jongen maar het legsel van 4 eieren werd door haar verlaten.

— Bij een fluitermannetje werd er vastgesteld dat hij de dag waarop hij in zijn biotoop aankwam, na te hebben overwinterd in Afrika, paarde en met de nestbouw begon. Een dringend huwelijk?

— Sternens en steltlopers zullen bij barslecht

weer, regen en storm, al zittend hun snavel 45 à 70° de hoogte insteken, pal in het slechte weer. Maar de meeste vogels gaan ergens schuilen of gaan voor het onweer uit de weg zoals Gierzwaluwen en Wintertalingen. En er zijn ook soorten die in het hevigste van de bui druk beginnen voedsel zoeken.

— Smient, Eidereend en Alk zijn soms de prooi van zeehonden.

— Vanuit een duikboot in de Noordzee werd een zwemmende Alk waargenomen, 140 meter diep.

— In de strenge winter 1984-1985 werd een Waterral waargenomen die regelmatig zangvogels doodde en opat, bij gebrek aan zijn normaal voedsel. Zo werden Zanglijster, Pimpelmees, Huis- en Ringmus, Putter en Groenling opgepeuzeld. Wanneer de dooi begon, hernam de ral zijn normaal menu.

— Het is geweten dat Steenlopers een uitgebreide spijskaart hebben. Toch even opgekeken bij dit lijstje: zeep, brood, meeuwen-uitwerpselen, hondeneten, aardappelschillen, kaas, havermeel, kadavers van vogels, schaap, wolf, kat en mens.

— Van 11 tot 25 oktober 1982 verbleven 4 Velduilen op een olieplatform, 160 km ten noorden van Helgoland. Ze leefden van de kleine zangvogels die landden. Eigenaardig was wel dat er in die periode geen echt slecht weer was en de uilen niet „verplicht” waren er te blijven pleisteren.

— Het bestand Korhanen van de Hoge Venen is in het voorjaar van 1985 van meer dan 40 in 1984 tot maximum 25 hanen teruggevallen.

— De Zweedse populatie van Witruigspechten is tussen 1970-1982 met de helft verminderd.

Bronnen: Aves, British Birds, De Giervalk, Jacht en natuurbeheer, Ringing & Migration
R. De Fraine

— Sedert 1975 broeden opnieuw 5 paar Zeaarenden in de Duitse deelstaat Sleeswijk-Holstein. De nesten worden dag en nacht afwisselend bewaakt door een groep van 200

vrijwilligers.

— In 1975 werden eveneens 82 jonge Zeearenden uit Noorwegen terug ingevoerd in Schotland. In 1985 heeft het eerste jong in het wild succesvol het nest verlaten.

— Uit het verslag van een internationale enquête, in Nairobi gepubliceerd, vernemen we dat het aantal neushoorns tijdens de laatste vijftien jaren verminderde van ruim 70.000 naar minder dan 14.000 exemplaren.

In Noord-Jemen zijn de hoorns dienstig voor de fabricage van dolkmessen, die zeer geëerd zijn door de leidende klassen.

In Zuid-Oost-Azië wordt een afkooksel van de hoorns als geneesmiddel tegen hoge koortsen aangewend. Zowel in het ene als in het andere geval kunnen de hoorns vervangen worden door gelijkaardige lichaamsdelen van buffels, koeien of antilopen.

Zo is de neushoorn meer nog dan de olifant het meest bedreigde zoogdier van onze planeet.

— De Audouin's Meeuw *Larus audouinii* is de belangrijkste vogel van het Middellandse Zeegebied. Hij is endemisch in dit gebied en zo zeldzaam, dat hij kan opgenomen worden in de Rode Lijst. Gelukkig breidde de populatie uit van 240 ex. in 1960 tot 4000 broedparen in 1985. Meer dan 85 % van de populatie nestelt op kusteilanden van het westelijk deel van de Middellandse Zee. Hiervan broeden 3900 paren op Spaans grondgebied, waarvan 60 paren op Mallorca en 2200 paren op de Chafarine-eilanden. De uitbreiding van de soort is te danken aan het stopzetten zowel van eierrapen voor de consumptie als van het uitzetten van zwijnen op de kleine eilanden. Anderzijds worden de grote kolonies op het eiland Rey van de Chafarinas bedreigd door de toename van Zilvermeeuwen en militaire activiteiten in de broedgebieden. Dringende beschermingsmaatregelen zijn dan ook nodig. (ICPB News, november 1985)

— Het Canarisch Paapje *Saxicola dacotiae* komt alleen voor op het subtropische Fuerteventura. De biotoop wordt hier gevormd door berghellingen en barranco's, dit zijn de droge valleien. Men schatte het aantal paren op 200 maar door een nauwkeurige telling begin 1985 raamt men het aantal op 750 paren. Niettemin blijft het Canarisch Paapje één van de zeldzaamste vogelsoorten in het West-Palearctisch

gebied. Het is niet direct in gevaar, daar zijn biotoop praktisch ontoegankelijk is. Deze biotoop wordt ook niet bedreigd door menselijke activiteiten, wel door de talrijke geiten die van het eiland een ware woestijn dreigen te maken.

(World Birdwatch, summer 1985)

— Scandinavian Airlines System (SAS) schonk het W.W.F. een bedrag van meer dan 6 miljoen Bfr. om een campagne van drie jaar uit te werken om de roofvogels te beschermen. Het geld zal gelijkmatig verdeeld worden over Zweden, Noorwegen en Denemarken. Beheersmaatregelen zullen genomen worden en informatie verschaft.

(W.W.F.-Nieuws, july-august 1985)

— Omdat er veel watervogels door loodvergiftiging sterven, mogen vanaf 1987 de jagers in Denemarken alleen nog maar met stalen hagel in plaats van met loden hagel schieten.

Uit recent onderzoek aan de Rijksuniversiteit Groningen is gebleken dat veel vogels loodhagel opnemen, waarschijnlijk als maagkiezel, mogelijk ook als verondersteld voedsel. In de maag worden de loodhagels langzaam afgewreven, waarna het lood in de bloedbaan opgenomen wordt en tot vergiftiging van de vogel leidt. De voornaamste slachtoffers zouden zwanen, ganzen en eenden zijn.

In Engeland wordt al gesproken van het afschaffen van het gebruik van lood in de sportvisserij en in Amerika is een alternatief voor loodhagel ontwikkeld. Met name in wetlands en op belangrijke vogeltrekroutes mag daar nog slechts met niet-toxische staalhagel geschoten worden.

Ook de Duitse vogelbeschermingsorganisatie, de „Deutsche Bund für Vogelschutz“, zet stappen in dezelfde richting en alweer in Nederland, met name in het Friese dorpje Hemrik, zijn 4 ha landbouwgrond naast de schietbanen van de kleiduivenschietvereniging ernstig verontreinigd met lood. Het land van veehouder B. de Boer kan daardoor al ruim een half jaar niet meer worden gebruikt. Drie koeien die daar liepen te grazen, zijn het afgelopen jaar doodgegaan. In de magen van de dieren werd een grote hoeveelheid lood aangetroffen.

(Het Vogeljaar, jaargang 33 nr. 4, sept. 1985)

H. Franckx

ZOEKERTJE

Te koop gevraagd: „Animal species and their

evolution” door A.J. Cain.

P. Mannaert, Postbox 33, 1090 Brussel.

Verenigingsberichten

Activiteitenkalender november-december 1986

NOVEMBER

- 31 oktober, 1 en 2 november. Schelde en Leie.** Hoge Venen-driedaagse met verblijf in hotel. Leiding: J. De Potter. Voor inlichtingen: 055/45 62 37. Kostprijs: 3000 F.
- 2 Bree.** Wandeling Hemelrijk en St. Maartensheide. Vertrek: 8.15 u. gemeentehuis Bree. Leiding: J. Jacobs. Mee te brengen: laarzen. Einde: 12 u. Bree.
- 2 Brussel.** Voormiddag in de Dijlevallei. Leiding: J. Vanderbiest (02/465 50 44). Vertrek: om 8.30 u. station Florival. Trein: Brussel Noord 7.31 u. - Ottignies 7.55 u. - overstap Ottignies 8.04 u. - Florival 8.22 u.
- 2 Scheldeland.** Voormiddagtocht met eigen wagens naar Blokkersdijk (natuurgebied in Antwerpse haven - pleisterplaats van eenden). Vertrek: 8 u. markt Wetteren. Leiding: W. Van Caeneghem en A. Meganck.
- 2 's Heerenbosch.** Studiewandeling 'Mossen en Varen'. Vertrek: Buggenhout-boskapel om 14 u. Leiding: Moniek.
- 5 Demer en Dijle.** Bestuursvergadering om 20 u. ten huize van W. Bastiaens.
- 7 Brugge.** Dia-avond „Namaste” door G. Vermeulen over Sri Lanka, India en Nepal. Aanvang: BBL, Grote Markt Brugge om 20 u.
- 7 Merelbeke.** Eerste winteravond. Professor Gijssels over „Ecologie”. Aanvang: Hof Ten Bosch, Burg. Maenhoutstraat 92, 9220 Merelbeke, om 20 u. stipt.
- 7 Netevallei.** Neteling: dia- en praatavond in het lokaal. Diavoorstelling: „Vorige uitstappen - Vier jaargetijden” door E. Verstraelen en E. Verstaepen. Aanvang: lokaal Leopoldlei 81, Hallaar om 20 u.
- 8 Gent.** De Nationale Campagne Bescherming Roofdieren stelt de inlandse roofdieren voor. Aanvang: in het zaaltje van het St. Lievenscollege, Kalvermarkt, Gent om 20 u. stipt.
- 8 Mandelstreek.** Uitstap naar de IJzervlakte met daarop aansluitend gezellig samenzijn met een democratisch ententje à 470 fr./pers. Inschrijven voor het ententje bij de secretaris, tel. 051/20 44 89, vóór 1 november. Vertrek: Polenplein om 13 u. Leiding: A. Lagrou.
- 8 Maasland.** Beheerswerken Oude Kanaalarm Lanklaar. Vertrek: Brugwachtershuisje Lanklaar om 9 u. Leiding: M. Stevens. Einde: rond 12 u.
- 8 Nete en Aa (Herentals).** Dagtocht met eigen wagens naar Westkapelle (Walcheren). Vertrek: Klein Sas om 7 u., Bouwel De Lindekens om 7.10 u. Leiding: W. Van Den Schoor. Mee te brengen: drank, lunch, telescoop, vogelgidsen, warme kledij.
- 8 Waregem.** Boomplantactie in de Vlaamse Ardennen en de streek van Waregem (in samenwerking met de Stichting Omer Wattez). Personen die de bomen en struiken willen helpen aanplanten, dienen hun naam op te geven aan één van de bestuursleden, liefst zo vlug mogelijk. Mee te brengen: spade. Duur: de hele dag.
- 8 Wulp.** Filmavond verzorgd door FIR. Toegang 100 fr. Opbrengst gaat naar Fonds tot Instandhouding van de Roofvogels. Aanvang: 20 u. in zaal Heischuur te Oosthoven (Oud-Turnhout).
- 9 Brussel.** Symposium Turnhout. Belangstellenden contacteren L. Mertens (02/524 28 52 of R. Gielen 02/460 42 78). Programma: zie verder in dit nummer.
- 10 Stern.** Paddestoelenwerkgroep. Aanvang: 20 u. Dienstencentrum Zevergem.
- 11 Mol.** Busuitstap naar de Hoge Venen. Lange wandeling door het unieke veengebied met zijn uitzonderlijke fauna en flora. Prijs: 250 fr./pers. Inschrijven bij secr. J. Sas

- (014/31 26 57), Wildstraat 8, 2400 Mol. Plaatsen beperkt! Leiding: Y. De Schepper. Mee te brengen: kijkers, knapzak en laarzen!
- 13 Mechelen.** Pinteling met bespreking van optisch materiaal. Aanvang: lokaal 'Den Halm' om 20 u.
- 14 Voorkempen i.s.m. Brechte Heide.** Dia-avond over Zaire door dhr. Boone. Aanvang: 20 u. „De Lusthof” achter „De Toverfluit” te Halle.
- 15 Bree.** Diareeks 'Texel uniek vogelparadijs'. Aanvang: auditorium Bree om 20 u.
- 15 Lier.** Spinnenles door B. Goethals. Aanvang: 20 u. clublokaal W.A. Lier, Rolwagenstraat 10, 2500 Lier.
- 15 Maasland.** Beheerswerken Oude Kanaalarm Lanklaar. Vertrek: Brugwachtershuisje Lanklaar om 9 u. Leiding: M. Stevens. Einde: rond 12 u.
- 15 Mol.** Nationale Watervogeltelling: zware fietstocht langs alle waterplassen van de regio I (JNM op post I). Vertrek: parking Prinsenpark Retie om 8 u. of Brug Zilvermeer (kant Mol) tussen 11 en 11.30 u. Leiding: J. Loos (014/31 87 03).
- 15 Ninove-Geraardsbergen.** Grote protestwandeling tegen Dendervervuiling. Er wordt vanuit Ninove (het sas) en vanuit Geraardsbergen (het Schipken aan de Gavers) naar Zandbergen gewandeld. Op beide plaatsen vertrek om 14 u. Initiatief Wielewaal Ni./Ger. in samenwerking met tientallen Ninooise en Geraardsbergse verenigingen.
- 15 Rupelstreek.** Herfstwandeling in het Meerdaalwoud (paddestoelen). Vertrek: 9 u. tribune Boom FC. Leiding: H. de Ceulaer. Mee te brengen: paddestoelengids, loupe, eten en drinken voor 's middags, laarzen. Einde: rond 17 u.
- 15 en 16 Scheldeland.** Gastronomisch weekend te Oignies en Thiérache met wandelingen in de bosrijke omgeving. 2400 fr. per persoon. Inschrijven door overschrijven van 1000 fr. op nr. 001-1264471-55 van Wielewaal Scheldeland vóór 1 okt. Geïnteresseerden gelieven zo vlug mogelijk contact op te nemen met A. Meganck op tel.nr. 053/70 41 75.
- 16 Gezellig samenzijn voor de Turkijereizigers.** Aanvang: Spiegelhof, Begijnhofstraat 12 te Lier, vanaf 12.30 u.
- 16 Krekenland.** Naar Blokkersdijk. Vertrek: markt te Assenede om 8 u. Leiding: R. De Smet. Mee te brengen: verrekijker. Einde: rond 13 u.
- 16 Mechelen.** Excursie naar Zeeland. Vertrek: station NMBS-Mechelen om 8 u. Leiding: J. Peeters. Mee te brengen: knapzak, guldens, winddichte kleding. Einde: station NMBS-Mechelen om 19 u.
- 16 Netevallei.** Maandelijkse natuurwandeling in wandelbos „Averegten” te Hallaar. Vertrek: parking Boonmarkt om 10 u. Leiding: D. Van Tricht. Mee te brengen: laarzen, fototoestel, paddestoelengids. Einde: parking 11.45 u.
- 16 Schelde & Leie.** Voormiddagwandeling te Zingem met speciale aandacht voor alle watervogels. Vertrek: Scheldebrug te Zingem om 9 u. Leiding: J. Vanheeuverswyn (091/84 43 82). Mee te brengen: laarzen, verrekijker. Einde: rond 11.30 u.
- 16 Scheldeland.** Vogelobservatie en waterwildtelling. Vertrek: om 9 u. Dorp Schellebelle. Leiding: W. De Winter. Mee te brengen: laarzen, verrekijker, vogelgids.
- 16 Stern.** Wandeling door de Scheldevallei. Vertrek: 9 u. Kerk Zevergem. Leiding: H. De Bruyker. Einde: rond 11.30 u.
- 16 Waregem.** Landschapswandeling in de omgeving van de Karmel en de Spitaalbossen te Waregem. Vertrek: café 'De Fazant', Wortegemseweg te Wortegem-Petegem om 14 u. Leiding: S. Declerck en W. Bossuyt. Mee te brengen: laarzen of stevige schoenen, veldgidsen en verrekijker. Einde: omstreeks 17 u.
- 20 Midden-Limburg.** 'De uilen' door V. Wijnen. Aanvang: Cultureel Centrum van Termolen-Zonhoven om 20 u.
- 20 Stern.** Vogelwerkgroep. Aanvang: 20 u. Dienstencentrum Zevergem.
- 21 Meetjesland.** Dia-avond: 'Tussen Morinelplevier en Griel'. Aanvang: Stadsauditorium in de Garenstraat te

- Eeklo om 20 u. Gastheer: R. De Lust.
- 21 Noorderkempen.** Dia-avond te Essen. 'Spaanse Pyreneeën' door J. De Meester. Aanvang: Gildenhuis Essen om 20 u.
- 21 Scheldeland.** L. Bekaert, M. Van Biers en A. Suys over hun avontuurlijke reizen in Kenia met prachtige dia's over planten en vogels. Inkom: 80 fr. Aanvang: Taverne „Ouden Post”, Stationsplein Wetteren om 20 u. stipt.
- 22 Antwerpen-Centrum.** Jaarlijkse ledenavond. Iets anders dan vorige jaren. Gezellig keuvelen onder elkaar met kaas en wijn. Parochiecentrum Elshout - Fortbaan 79, Schoten. Prijs 300 fr. Inschrijven vóór 15 november door overschrijving op p.c. rek.nr. 000-1039985-48 van A. Driessens, Schoten.
- 22 Klein-Brabant.** Filmavond verzorgd door ons lid F. Van Opstal uit Willebroek. Natuurfilms. Aanvang: Cultureel Centrum Bornem om 19.30 u.
- 22 Nationale Werkgroep Botanie.** Jaarvergadering. In de voormiddag een diavoorzucht over grassen door A. De Kimpe. Na het eten opstellen van de activiteitenkalender 1987. Personen die in de onmogelijkheid verkeren om aan de vergadering deel te nemen kunnen hun voorstellen ook schriftelijk of telefonisch richten aan J. De Jonghe, Mijlstraat 179, 2570 Duffel (015/31 62 99). Daarna een diavoorzucht over wilde planten door A. Kampen. Koffie, kruidenthee en bier verkrijgbaar aan democratische prijzen. Aanvang: om 10 u. Wielewaal-lokaal afdeling Lier, Rolwagenstraat 10 te Lier (een zijstraat van de Antwerpsestraat, die van de Grote Markt naar het station loopt). Einde: rond 17 u.
- 23 Brussel.** Grembergse broekpad. Leiding: J.P. Verduystert. Vertrek: om 14 u. Grote Markt Dendermonde. Laarzen en kijkers voorzien.
- 23 Demer en Dijle.** Vroegwinterkenmerken: bomen en struiken. Vertrek: 9 u. kerk van Tremelo. Leiding: R. Wouters.
- 23 Denderland.** Winterse tocht langs Dender, Schelde en stadswallen te Dendermonde. Vertrek: nieuwe Denderbrug (kant centrum) om 14 u. Leiding: F. Schoeters. Mee te brengen: kijker, gemakkelijk schoeisel.
- 23 Gent.** Voormiddagwandeling in het Molsbroek te Lokeren. Vertrek: St. Pietersplein, kant Schoolmuseum om 8.30 u. stipt. Leiding: D. Danhieux. Mee te brengen: telescopen.
- 23 Kortrijk.** Namiddagwandeling in de omgeving van Ronse. Vertrek: station Ronse om 14 u. Leiding: M. Verstraete.
- 23 Land van Waas-Zuid.** Dagtocht naar Nederland (eilanden Goeree - Overflakke - Schouwen-Duiveland en Noord-Beveland). Vertrek: om 7 u. 's morgens aan het stadhuis van Sint-Niklaas. Leiding: G. Van der Krieken. Mee te brengen: eten.
- 23 Lier.** Wandeling naar de Liereman en omgeving, met bezoek aan museum en boekhandel Wielewaal. Vertrek: om 8.30 u. station Lier. 9.15 u. parking kruispunt Ring Turnhout. Leiding: W. Dings. Mee te brengen: waterdicht schoeisel, verrekijker.
- 23 Maasland.** Bezoek aan het Kon. Instituut voor Natuurwetenschappen Brussel - Dagtocht. Vertrek: Maasmechelen Markt om 8 u. Leiding: M. Stevens.
- 23 Meetjesland.** Watervogels kijken op Blokkersdijk. Vertrek: Markt te Eeklo om 8 u. Leiding: M. Boone en E. Colpaert. Mee te brengen: tele en verrekijker.
- 23 Netevallei.** Natuurwandeling in het domein „Pelgrimhof” en rondom Beerzelberg te Beerzel. Vertrek: Peredreef (parking sierschouwen De Backer) te Beerzel om 13.30 u. Leiding: F. Van den Bosch. Mee te brengen: laarzen, verrekijker. Einde: Peredreef rond 17 u.
- 23 Schelde & Leie & Stern.** Paddestoelenwandeling in de Nazarethse Bossen. Vertrek: ingang militair domein te Nazareth om 14 u. Leiding: J. Rogge. Mee te brengen: laarzen.
- 23 's Heerenbosch.** Geleide wandeling op de waterwinning te Malderen. Vertrek: gebouw waterwinning om 14 u. Leiding: F. Moens.
- 23 Stern.** Paddestoelenwandeling door het Hospicebos (Nazareth). Vertrek: ingang militair domein om 14 u. Leiding: J. Rogge.
- 24 Stern.** Paddestoelenwerkgroep. Aanvang: om 20 u. Dienstencentrum Zevegem. Leiding: J. Rogge.
- 27 Brugge.** W. Delafaille „Ebro-delta” en „Ameland”. Aanvang: Chalet Rethorica om 20 u.
- 28 Beveren.** Contactavond met dia's. Schuurke te Beveren (Van Craenenbroekstraat) om 20 u. Leiding: De Buyzer. Einde: zelfde plaats.
- 28 Krekeland.** 'Spaanse Pyreneeën' door J. De Meester. Aanvang: Landbouwershuis, Markt te Assenede om 20 u.
- 28 Mechelen.** Roofvogels met filmen van de FIR. Aanvang: Cultureel Centrum om 20 u.
- 28 Stern.** Winteravond '86, diavoorstelling „IJsland”. Aanvang: 20 u. Veldstraat 50, Zevegem.
- 29 Lier.** Werkersavond voor onze leden met dia's van de activiteiten. Aanvang: clublokaal, Rolwagenstraat 10, Lier om 20 u.
- 29 Maasland.** Beheerswerken Oude Kanaalarm Lanklaar. Vertrek: Brugwachtershuisje Lanklaar om 9 u. Leiding: M. Stevens.
- 29 Schelde en Leie.** Dia-voorstelling „De Galapagos-archipel, een echt natuurparadijs”. Spreker: M. Van Beirs. Tevens boekentoonstelling. Oud gemeentehuis te Huise, aanvang om 20 u. stipt.
- 30 Brugge & Westvlaamse afdelingen.** Bustocht naar Zuid-Beveland & Veerse Meer. Prijs: volwassenen 350 F, studenten 280 F, kinderen 175 F. Vertrek: Oostende Visserijschool 7 u., Nieuwpoort Albert Monument 7.30 u., Brugge station 8 u. Leiding: R. Billiau. Mee te brengen: guldens, excursiekledij, laarzen, telescoop, lunchpakket.
- 30 Brussel.** Dianamiddag. Medelid A. De Coninck begeleidt ons op reis door het Tanzaniaans landschap, de bevolking, de natuurparken. Aanvang: om 15 u. VAB-Gebouw, Emile Jacquemainlaan 126, Brussel.
- 30 Gezellig samenzijn voor de Hongarijereizigers.** Aanvang: Spiegelhof, Begijnhofstraat 12 te Lier vanaf 12.30 u.
- 30 Kortrijk.** Voormiddagwandeling in de Gavers te Harelbeke. Vertrek: parking Stasegemsesteenweg te Harelbeke om 9 u. Leiding: F. Beckers.
- 30 Lier.** VWG, daguitstap naar de Kuifeend, bocht van Bath en het Groot Buitenschoor. Vertrek: station Lier om 8.30 u. Leiding: L. Benoy en T. Depauw. Mee te brengen: laarzen, warme kledij, knapzak, kijker. Einde: Lier om 18 u.
- 30 Merelbeke.** Dagtocht naar de Oostkust. Vertrek: kerk van Merelbeke centrum om 8 u. Leiding: G. De Meulemeester. Mee te brengen: verrekijker, regenkleidij, laarzen, vogelgidsen.
- 30 Mol.** Voormiddaguitstap naar het Russendorp en de Riebos. Op uitkijk naar overwinterende roofvogels en ganzen! Vertrek: café De Blauwe Kei (Sas 1 Lommel) om 8.30 u.
- 30 Nete en Aa (Herentals).** Voormiddagtocht omgeving 3de Sas te Grobbendonk. Vertrek: Herentals Klein Sas om 8.15 u., Bouwel De Lindekens om 8.25 u. Leiding: P. Thielemans.
- 30 Waregem.** Vroege morgenwandeling in Harchies. Vertrek: kerk van Waregem om 7 u. (de verplaatsing gebeurt met privé-wagens). Leiding: T. Helsloot en G. Delsoir. Mee te brengen: laarzen of stevig schoeisel, verrekijker, veldgidsen. Einde: 12 u. terug.
- 30 Westkust (voor alle afdelingen).** Busuitstap naar Zuid-Beveland. Vertrek: Oostende Visserijschool om 7 u., Nieuwpoort Alb. mon. om 7.30 u., Brugge hoofdingang station om 8 u. Prijs: volwassenen 350 fr., kinderen tot 12 jaar 175 fr., studenten 280 fr. Inschrijven door storting vóór 17 november op pr 000-0147711-77. Leiding: R. Billiau (058/41 27 35).

DECEMBER

- 5 Merelbeke.** Tweede winteravond: A. Van Hecke, jurylid

- uit het TV-programma „Leven en laten leven”, geeft een spreekbeurt met dia's over reptielen en amfibieën van België. Aanvang: Hof ten Bosch, Burg. Maenhoutstraat 92, 9220 Merelbeke om 20 u. stipt.
- 5 **Netevallei.** Neteling: dia- en praatavond. Diavoorstelling „Watervogels” door J. Leys. Aanvang: lokaal, Leopoldlei 81 te Hallaar om 20 u.
- 6 **Antwerpen-Centrum.** Dia-avond in samenwerking met de Koninklijke Vereniging voor Natuur- en Stedeschoon: 'De Natuur in de Spaanse Pyreneeën' door J. De Meester. Aanvang: Keurvelszaal van de Zoo te Antwerpen om 20 u.
- 6 **Gent.** Het F.I.R. (Fonds voor Instandhouding der Roofvogels) stelt enkele films voor over roofvogels. Aanvang: in het zaaltje van het Sint Lievenscollege, Kalvermarkt, Gent om 20 u. stipt.
- 7 **Bree.** Uitstap Maas en de Grindgaten. Vertrek: om 8.50 u. kerk Kessenich. Leiding: J. Rutten. Mee te brengen: laarzen, verrekijker, warme kledij. Einde: 12 u. Kessenich.
- 7 **Brugge.** Vogelobservatie in eigen regio. Voor- en achterhaven Zeebrugge. Vertrek: 13.30 u. station Brugge, 14 u. St. Georgesmonument Zeebrugge. Leiding: G. Orbie. Mee te brengen: laarzen, kijker.
- 7 **Brussel.** Hofstade (voormiddag). Onze jaarlijkse eindejaarswandeling. Leiding: R. Gielen (460 42 78). Aanvang: om 9 u. tegenover frietkraam Lucienne aan ingang hoek afrit Weerdebaan naar Hofstade.
- 7 **Land van Waas-Zuid.** Omgeving van de Grote Nete (Kempen) (aan Kluiskeberg) + Putten van Lier-Anderstad. Vertrek: om 13.30 u. stadhuis van Sint Niklaas. Leiding: E. Thoen.
- 7 **Mechelen.** Ornithologische excursie langs de Nete. Vertrek: Station NMBS-Mechelen om 8 u. - bus tot Walem. Wandeling over Duffel (aansluiten om 13.30 u.) naar Lier. Leiding: L. Van Oosterwijck. Mee te brengen: knapzak. Einde: Mechelen om 17 u.
- 7 **Schelde en Leie.** Winterse boswandeling in het Staatsbos Ter Rijst te Schorisse. Vertrek: kerk Schorisse om 14.15 u. Leiding: L. Kinds. Mee te brengen: laarzen, bomengids, verrekijker. Einde: omstreeks 17.30 u.
- 8 **Stern.** Paddestoelenwerkgroep. Vertonen van paddestoelendia's. Aanvang: om 20 u., Veldstraat 50, Zevegem. Paddestoelendia's meebrengen!
- 11 **Midden-Limburg.** „De werking van het Natuurbeschermingscentrum van Opglabbeek” door S. Janssen. Aanvang: Cultureel Centrum van Termolen te Zonhoven om 20 u.
- 12 **Mandelstreek.** Verkiezing van een gedeelte van het bestuur en filmvoordracht van E. Bloncke over de Mandelhoek. Aanvang: Vormingsinstituut, Oostnieuwkerkesteenweg om 20 u.
- 13 **Land van Waas-Zuid.** Dia-avond over de Galapagoseilanden door M. Van Beirs. Aanvang 20 u. in het kasteel Walburg te Sint-Niklaas (Parklaan).
- 13 **Lier.** Vogelgeluidenavond, met speciale aandacht voor de wintergasten, door D. Colin. Aanvang: om 20 u. clublokaal, Rolwagenstraat 10, 2500 Lier.
- 13 **Mechelen.** Werk van eigen leden. Aanvang: lokaal 'Den Hald' om 20 u.
- 13 **Mol.** Ledenfeest en ontmoetingsdag met WA- en JNM-Mol. Café De Koestel (Mol-Sluis) t.o. Jacob Smitsmuseum. Om 14 u. start natuurwandeling Broekbeemden + Grote Zandput. Om 18 u. Feestmaaltijd (= 250 fr. - inschrijven bij secr. J. Sas (014/31 26 57) a.u.b.). Om 20 u. gezellig samenzijn met dia's van eigen leden. Iedereen welkom!
- 13 **Nete en Aa (Herentals).** Namiddagtocht naar Anderstad te Lier. Vertrek: Herentals Klein Sas om 13 u., Bouwel De Lindekens om 13.10 u. Leiding: J. Drijbooms. Mee te brengen: telescoop, laarzen.
- 13 **Scheldeland.** Voordracht en dia's. 1) „Orchideeën” door M. Verstraeten 2) „Herpetologisch verslag van de Marokkaanse Atlas” door R. Jooris en T. Maes. Aanvang: taverne „Den Ouden Post”, Stationsplein, Wetteren om 20 u.
- 14 **Antwerpen-Centrum.** Autocaruitstap: op zoek naar ganzen en wintergasten in de buurt van Haringvliet. Prijs: 375 fr. (gepensioneerden en jongeren 325 fr.). Inschrijven door storting van het bedrag op p.c. rek. nr. 000-00877473-76. Vertrek: Rooseveltplein om 8 u. Leiding: R. Huysmans.
- 14 **Brussel.** Dianamiddag. J. Demeester voert ons naar de „Spaanse Pyreneeën”. Fauna en Flora komen aan bod! Aanvang: om 15 u. VAB-gebouw, Emile Jacquemainlaan 126, Brussel.
- 14 **Demer en Dijle.** Vernieuwen van de prikkeldraadafspanning in het reservaat Nico de Bouvé! Vertrek: 9 u. Covee-Kamphenhout.
- 14 **Gent.** Dagtocht naar Schouwen-Duiveland en andere vogelrijke gebieden. Vertrek: St. Pietersplein, kant Schoolmuseum om 7 u. stipt. Leiding: K. Van Beirs. Mee te brengen: picknick, telescopen.
- 14 **Kortrijk.** Voormiddagtocht naar Zeebrugge. Vertrek: kerk Dutsele 9 u. Leiding: ter plaatse.
- 14 **Krekenland.** Naar de Braakmanplas. Vertrek: markt te Assenede om 8 u. Leiding: W. Hamelinck. Einde: rond de middag.
- 14 **Meetjesland.** Vogelobservatie in de Achterhaven van Zeebrugge. Vertrek: markt te Eeklo om 13 u. Leiding: T. De Schuyter. Mee te brengen: laarzen, regenkleidij, tele en verrekijker. Einde: markt te Eeklo om 18 u.
- 14 **Mol.** Nationale watervogeltelling. Zie geg. 15/11/86.
- 14 **Netevallei.** Natuurwandeling langs het Wiekevorstpad te Wiekevorst. Vertrek: kerk Wiekevorst om 13.30 u. Mee te brengen: laarzen, verrekijker. Einde: kerk Wiekevorst rond 17 u.
- 14 **Scheldeland.** Waterwildtelling en vogelobservatie. Vertrek: om 9 u. Dorp Schellebelle. Leiding: R. Clinckspoor. Mee te brengen: laarzen, verrekijker, vogelgids.
- 14 **Stern.** Wandeling door de Scheldevallei te Zevegem. Vertrek: om 14 u. kerk Zevegem. Leiding: W. Galle.
- 17 **Westkust.** Uitstap IJzermondung. Vertrek: Albertmonument Nieuwpoort om 14 u. Leiding: P. Dewulf. Mee te brengen: laarzen, warme kledij.
- 18 **Stern.** Vogelwerkgroep. Aanvang: om 20 u. Diensten-centrum Zevegem.
- 19 **Brechtse Heide i.s.m. Voorkempen.** Dia-avond over de Galapagoseilanden door M. Van Beirs. Aanvang: 20 u. „De Lusthof” achter „De Toverfluit” te Halle.
- 19 **Meetjesland.** Dia-avond: 'Van de Ebredelta tot de Spaanse Pyreneeën'. Aanvang: stadsauditorium in de Garenstraat te Eeklo om 20 u. Gastheer: M. Boone.
- 19 **Mol.** Jaarlijkse dia-avond van WA en JNM-Mol. Gast: E. Hermans van onze Hamse Natuurvrienden. Aanvang: grote vergaderzaal Sporthal Mol (achteraan de cafetaria) om 20 u.
- 20 **Bree.** Dia-avond 'De Spaanse Pyreneeën tot de Ebredelta' door H. Lehaen. Aanvang: Auditorium Bree om 20 u.
- 20 **Lier.** Knotten van wilgen in de Itterbeekvallei te Duffel. Vertrek: 9 u. en 14 u. Zimmertoren of ter plaatse. Leiding: bestuur WA Lier. Einde: 17.30 u. Duffel.
- 20 **Merelbeke.** Eenden determineren op Blokkersdijk. Halve dagtocht. Vertrek: kerk van Merelbeke centrum om 8 u. stipt. Leiding: E. Carchon. Mee te brengen: laarzen, aangepaste kledij, verrekijker en/of telescoop, vogelgids.
- 20 **Rupelstreek.** Bocht van Bath en Kreekraksluizen (vogelobservatie). Vertrek: 9 u. tribune Boom FC. Leiding: J. Poeck. Mee te brengen: vogelgids, laarzen, telescoop, verrekijker, eten en drinken voor 's middags. Einde: rond 17 u.
- 20 **Schelde en Leie.** Diavoorstelling en voordracht over de Otter door NCBR (Nationale Campagne Bescherming Roofdieren). Gastspreker: D. Criel. Aanvang: oud gemeentehuis te Huise om 20 u. stipt. Einde: rond 22 u.
- 20 **'s Heerenbosch.** Avondwandeling: op zoek naar slaapplaatsen Ransuil. Vertrek: Mariekerke-kerk om 16 u. Leiding: E. De Pauw.
- 20 **De Wulp.** Uiteenzetting met dia's over vleermuizen door

- A. Lefevre. Aanvang: Heischuur, Oosthoven, Oud-Turnhout om 20 u.
- 21 Beveren.** Winterse vogelwaarneming Brouwersdam en de Grevelingen. Vertrek: kerk Beveren om 8 u. Leiding: L. Kearsly. Mee te brengen: verrekijker, eten en drank (liefst warm) en indien mogelijk enkele guldens. Einde: kerk Beveren om 16 u.
- 21 Brugge.** Stootvogelslaaptrekking. Vertrek: kerk St. Andries 13.30 u. Leiding: F. De Scheemaeker. Mee te brengen: kijker, fiets of wagen.
- 21 Klein-Brabant.** Namiddagtocht in Lippelo, met daarna gezellig etentje. Vertrek: kerk van Opstal-Buggenhout om 14 u. Leiding: J. Missal en G. Hielekens.
- 21 Lier.** Ganzentocht: Damme en Uitkerkse polder, VWG. Voor inlichtingen: E. Lambrechts, tel. 03/480 61 78.
- 21 Mandelstreek.** Ganzenuitstap in de kuststreek. Vertrek: Polenplein om 13 u.
- 21 Mechelen.** Putten rond Mechelen. Vertrek: station NMBS-Mechelen om 8 u. Leiding: J. Kiebooms. Einde: station NMBS-Mechelen om 12 u.
- 21 Netevallei.** Maandelijkse natuurwandeling in wandelbos „Averegten” te Hallaar. Vertrek: parking Boonmarkt om 10 u. Leiding: D. Van Tricht. Mee te brengen: laarzen, kijker, paddestoelengids. Einde: parking om 11.45 u.
- 21 Noorderkempen.** Dagtocht naar de Oostvaardersplassen en Flevopolders. Vertrek: Essen-kerk om 7 u. Leiding: F. Broos. Mee te brengen: picknick. Aangeven vóór 15-12 (tel. 667 43 52 of 667 33 83). Einde: Essen om 20 u.
- 21 Scheldeland.** Dagtocht met eigen wagens naar het Zwin en de Achterhaven van Zeebrugge. Vertrek: om 8 u. markt Wetteren. Leiding: A. Meganck. Mee te brengen: laarzen, verrekijker, vogelgids en picknick.
- 21 Waregem.** Familiewandeling in de Wortegemse Bossen. Vertrek: 't Stokerijtje te Wortegem-Petegem om 14 u. Leiding: J.M. Vandenmeersschaut en R. Laverge. Mee te brengen: laarzen of stevig schoeisel, verrekijker en veldgidsen. Einde: omstreeks 17 u.
- 26 Lier.** Daguitstap naar Walem en omgeving. Inlichtingen: M. De Beusscher (tel. 015/31 31 92). Leiding: G. De

- Weert en M. De Beusscher. Mee te brengen: laarzen, knapzak.
- 26 Maasland.** Grintgatenwandeling Nederlands-Limburg. Vertrek: 8 u. parking over brug Maaseik Nederlandse zijde. Mee te brengen: vogelgids, laarzen, verrekijker. Einde: rond 12 u. parking.
- 27 Gent.** Werkdag in het spoorwegbermreservaat te Merelbeke. Hakhout mag meegenomen worden. Bijzonderheden zie Parus. Leiding: E. Van Renterghem.
- 27 Klein-Brabant.** Observatie van een ransuilenlaapplaats. Vertrek: kerk Mariekerke om 16 u. Leiding: H. Van Doorslaer.
- 28 Antwerpen-Centrum.** Zwerven met eigen wagens door Zeeuws-Vlaanderen. Vertrek: Noorse Kerk, Tunnelplaats, Antwerpen om 8 u. Leiding: R. Huysmans en K. Labens.
- 28 Kortrijk.** Voormiddagtocht in de Gavers. Vertrek: parking langs Stasegemsesteenweg te Harelbeke om 9 u. Leiding: R. Beernaert.
- 28 Kreekenland.** Naar Groot-Eiland te Hulst. Leiding: R. De Smet. Vertrek: markt te Assenede om 8 u.
- 28 Schelde en Leie.** Eindejaarstocht naar de Braakman en de Westerschelde. Vervoer met privaatwagens. Vertrek: kerk Petegem-Deinze om 7 u. stipt. Leiding: D. en W. Pachet. Mee te brengen: verrekijker, picknick en drank, warme kledij, telescoop.
- 28 's Heerenbosch.** Gezellige koffietafel. Aanvang: Gildenhuis Malderen om 16 u. Leiding: Willy en Josée.

JANUARI 1987

- 2 Netevallei.** Neteling. Maandelijkse dia- en praatavond. Aanvang: lokaal Leopoldlei 81, Hallaar om 20 u.
- 3 Lier.** VWG Anderstad en AWW tot Walem per fiets. Voor inlichtingen: tel. E. Lambrechts 03/48 61 78. Leiding: T. Depauw. Mee te brengen: fiets, kijker, warme kledij.
- 4 Brussel.** Mechelsbroek (voormiddag). Vertrek: om 8.45 u. station te Mechelen. Leiding: R. Gielen (460 42 78). Laarzen en kijkers voorzien.
- 11 Brussel.** Meise (wandeling). Vertrek: om 9 u. kerk Meise. Leiding: M. en H. De Coninck.

ORNITHOLOGISCHE STUDIEDAG (gewijzigd programma)

In het kader van de jaarlijkse symposia organiseert de Koninklijke Vereniging voor Vogel- en Natuurstudie "De Wielewaal", afdeling Turnhout, op 9 november 1986 een Ornithologische Studiedag. Deze gaat door in het St. Jozefcollege (EE. PP. Jezuïeten) te Turnhout.

Vanaf 8.30 u. verwelcoming (koffie)

9.15 u.: Inleidend woord door Dr. H. Meeus, congresvoorzitter.

9.20 u.: Prof. Dr. A. Dhondt: „Resultaten van 25 jaar mezenonderzoek in Vlaanderen”.

10.30 u.: Koffiepauze.

11.00 u.: Dr. J. van Impe: „Invloed van milieuverontreiniging op structuur van populaties, in het bijzonder vogels”.

12.30 u.: Middagmaal (tomatenroomsoep, biefstuk, frites, sla, ijsstaart, koffie, wijn of bier).

14.00 u.: Dr. J. Paulussen: „Broedbiologie en groei van de Kokmeeuw”.

15.00 u.: Koffiepauze.

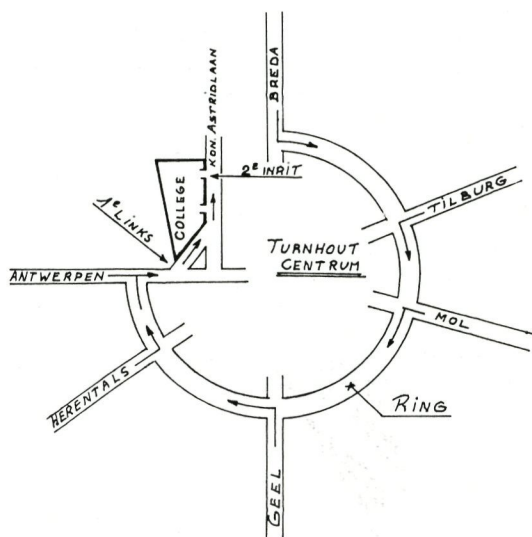
15.30 u.: Dr. M. Louette: „Brandpunten in het ornithologisch onderzoek van Afrika”.

16.30 u.: Slotwoord

Inschrijven (deelname en middagmaal) door storten van 450 fr. op rekeningnummer 000-0269001-20, ten name van Dr. H. Meeus, Langvenstraat 25, 2300 Turnhout, vóór eind oktober. Eventuele bijkomende inlichtingen kunnen bekomen worden op hetzelfde adres (tel. 014/41 57 58).

Alle belangstellenden, ook niet-leden van „De Wielewaal”, zijn welkom.

Hoe u de plaats van het symposium kunt bereiken, ziet u op bijgevoegd kaartje. De voornaamste invalswegen van Turnhout brengen u steeds op de Ringlaan. U slaat daar linksaf en blijft de Ringlaan volgen tot aan zijn eindpunt aan de baan naar Antwerpen. Daar rechtsaf richting centrum (volg de Wielewaalpijlen), en al direct de eerste straat links inslaan, de Collegestraat. Op het einde daarvan slaat u weer linksaf, de Kon. Astridlaan. Links van u ziet u hier het College, u neemt er de tweede inrit.

UIT HET VERSLAG VAN DE VERGADERING VAN DE RAAD VAN BEHEER VAN 23 AUGUSTUS 1986.

— De afgevaardigden van De Wielewaal bij het Nationaal Verbond voor Natuurbescherming zijn S. Tys, J. Dhollander en J. Vanheeuverswyn.

— In de Vlassenbroekse Schorren kochten we volgende percelen bij: een eerste gelegen te Baasrode, afd. 5 sectie A 256cbis en 32 a 70 ca groot; eveneens de percelen afd. 5, sectie A 610 b en 611 d, samen 21 a 55 ca groot. Afdeling 's Heerenbosch kwam voor 25000 fr tussen in de kosten.

— Onderhands kochten we in de Eyghimeersen te Wortegem-Petegem 3 percelen hooiland, kad. afd. 8 sectie B, nr 540a, 541a en 543, respectievelijk 46 a 90 ca, 48 a 90 ca en 24 a groot, samen 1 ha 19 a 80 ca.

— Op een openbare verkoop kochten we eveneens een stuk hooiland in de Langemeersen te Wortegem-Petegem, kad. 2e afd sectie C, nr 609 a en 45 a 10 ca groot. Afdelingen Schelde-Leie kwamen voor deze en bovenvermelde aankoop telkens tussen voor twee derden van de kosten. Eveneens werd subsidie gevraagd bij het W.W.F. voor beide aankopen.

— In De Tikkebroeken werd perceel sectie A 19 met een oppervlakte van 1 ha 4 a 10 ca aangekocht op een openbare verkoop. Dit stuk ligt tussen percelen die reeds eigendom waren van De Wielewaal. Hiervoor werd eveneens een toelage gevraagd bij het W.W.F.

— In Limburg werden ons 4 percelen grond geschonken.

J. Van Winkel bezorgde ons een perceel struweel en heide in „De Beussen” te Neerpelt, kad. sectie A 72 en 73, 86 a 14 ca groot.

De dames M. en L. Wilsens gaven ons 3 percelen moeras in het „Holven” te Overpelt, nl. sectie E nr 362-2, groot 10 a 20 ca, sectie E nr 369, groot 3 a 20 ca en sectie E nr 365, groot 4 a 10 ca.

De Wielewaal betaalde de beschrijvingskosten.

— Afdeling Lier loste zijn deel, nl. twee derden van de aankoopsom van De Steenbeemden volledig af. Uitbreiding van het reservaat wordt reeds overwogen.

— De Wielewaal ontvangt een onteigeningsvergoeding voor een rechtstrekking van de Schelde te Wortegem-Petegem.

— Buitenlandse reizen 1987:

Het reisdoel voor de paasvakantie is nog in onderzoek. Eventueel in mei-juni: Extremadura.

— Provinciale vergadering West-Vlaanderen op 28 juni j.l. Besproken werden: ledenaantal, ongevalverzekering, evaluatie zomerprogramma, aanstaande activiteiten, ruilnummers van afdelingen.

— Vergadering NWG Natuurbehoud op 24 mei. M. Geens werd de nieuwe voorzitter. Besproken punten: de conservatordag, het wegbermbesluit, het Mechels Broek.

— Scheuring RANA: er zijn nu RANA BELGIUM onder voorzitterschap van D. Ballasina en de Wielewaalwerkgroep HYLA onder leiding van A. Van Hecke.

— Boekbesprekingen verschijnen naar keuze van de auteur in Wielewaal of Oriolus.

Als een artikel van het ene blad naar het andere wordt doorgestuurd, dan wordt de auteur hiervan op de hoogte gebracht.

— Er komt een nieuwe informatiebrochure. Aan elke afdelingssecretaris zal gevraagd worden zo vlug mogelijk de samenstelling van zijn afdelingsbestuur na te zien en veranderingen te melden aan het nationaal secretariaat.

— De leden wonend in Ploegsteert, Komen (Comines) en Waasten (Warneton) zullen bij West-Vlaanderen komen i.p.v. bij Brussel.

— B.R.T. 3 vraagt voor zijn „Educatief Magazine”, dat van 6 september 1986 af uitgezonden wordt, informatie over werking en doelstellingen van onze vereniging en haar afdelingen.

H. Franckx

NATIONALE BUITENLANDSE REIZEN 1987

1. Extremadura

Bij de ornithologen is het Spaanse Extremadura een begrip of een wensdroom. Buiten de vele andere interessante Spaanse vogelsoorten broeden hier o.a. Zwarte Ooievaar, Monniksgier, Steenarend, Keizer-

arend, Grijs Woud, Oehoe en Blauwe Ekster. Hier ligt ook het nationaal natuurpark van Montfragüe, dat zich uitstrekt over vele duizenden hectaren en waar de volledige mediterrane flora en fauna nog volledig intact zijn.

Voor de gewone toerist is Extremadura van alle Spaanse provincies de minst bekende. Deze verlaten Spaanse hoek bezit nochtans een uitzonderlijk pittoresk karakter: een wilde ongerepte natuur, steile rotsen, rivierkloven met watervalletjes, de grote stromen Guadiana en Taag.

Het is ook het land van de „Conquistadores”: Hernan Cortez, Francisco Pizarro, Nuñez de Balboa, Garcia de Paredes.

Hier bevinden zich ook: Guadalupe, waar het klooster een bekend bedevaartsoord is; Yuste, waar keizer Karel zich in het beroemde klooster terugtrok en stierf; Alcantara, waar keizer Trajanus in 106 een haven oprichtte aan de Taag: Badajoz, in de 11e eeuw de hoofdstad van een muzelmaans koninkrijk; Trujillo, een oud Arabisch stadje en Caceres, de hoofdplaats van de provincie.

Extremadura is niet alleen voor de natuurvriend, maar ook voor wie mensen en culturen wil ontmoeten, een onvergetelijke belevenis en een verrijkende ervaring.

De tweeweekse reis gaat door tijdens de Paasvakantie 1987, dus tussen 11 en 25 april. We vliegen van Zaventem heen en terug tot Sevilla en verplaatsen ons ter plaatse elke dag met een autocar.

2. De Donaudelta

De Donaudelta in Roemenië is nog steeds één van de belangrijkste en interessantste vogelgebieden van Europa. De Wielewaal gaat er naar toe van zaterdag 23 tot en met zaterdag 30 mei 1987.

Zaterdag 16 mei vliegen we in de voormiddag van Zaventem naar Constanta aan de Zwarte Zee. Met de bus rijden we naar het Deltahotel te Tulcea, de poort tot de Donaudelta.

Drie bustochten zijn voorzien, afgewisseld met drie boottochten. Met de car bezoeken we de ruïnen van Istria en Heraclea, het woud van Babadag, de zoutmeren van Istria, Nuntasi, Murighiol en Plopiu en de meren Sinoe, Razelm en Babadag.

Twee boottochten zijn voorzien op de Sulina-arm van de Donau met bezoek aan de meren van Matita, Fortuna, Ledeanca, Puiulet, Puiu, Rosu en Rosulet. De derde boottocht gaat door op de Sint Jorisarm van de Donau, met bezoek aan de meren van Murighiol, Uzlina en Isacov.

Zaterdag 23 mei keren we met de bus van Tulcea terug naar Constanta. 's Namiddags vlucht naar Zaventem.

Wie belangstelling heeft, kan het verslag van de vorige reis lezen in het septembernummer 1986 van De Wielewaal.

De prijs, het gedetailleerd programma en de mogelijkheid tot inschrijven voor elk van deze reizen worden meegedeeld in het januarinummer 1987 van De Wielewaal.

H. Franckx

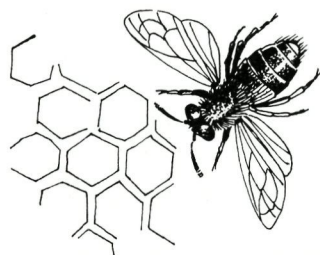
Werk op de plank

HELA HYL — AMFIBIEËN - EN REPTIELENWERKGROEP VAN DE WIELEWAAL

Omdat enkele leden van RANA actie willen voeren los van de Wielewaalwerkgroep is het ons niet mogelijk langer de naam en het logo van RANA te gebruiken.

Spijtig, omdat hierdoor het jarenlange werk van de Wielewaalwerkgroep gedeeltelijk verloren gaat.

Onze keuze voor een nieuwe naam en logo viel op HYL. (Hyla arborea is de wetenschappelijke naam van de Boomkikker).

De HYL-medewerkers zullen zich 100 % inzetten voor informatie over, bescherming en behoud van de herpetofauna.

En hela, denk aan HYL indien je wil meewerken aan, of informatie wil over paddenoverzetacties, beheer van amfibieënpoelen, inventarisaties of contactdagen.

Ons adres is: Werkgroep HYL, p/a A. Van Hecke, Eglantierlaan 39. 2630 Aartselaar.

Schrijf gerust, want HYL antwoordt altijd.

R. Willockx

Van Aalscholver tot Zeis - nieuws uit onze reservaten

NIEUWE RESERVATEN IN LIMBURG

Op 7 augustus j.l. werden bij notaris Y. Lesseliers de actes van schenking getekend voor twee gebieden in de provincie Limburg.

Het eerste betreft „het Holven” en bestaat uit 3 percelen moerasstruweel gelegen te Overpelt, kadastraal gekend onder Sectie E, nrs 362(1154), 365(1154) en 369(3308), respectievelijk groot 10 a 20 ca, 4 a 10 ca en 3 a 20 ca, dus samen 17 a 50 ca. Deze percelen werden geschonken door de familie Wilsens van Overpelt. Ze maken deel uit van een groot moerasgebied, dat door afdeling Noord-Limburg zal beheerd worden.

Het tweede betreft een perceel heide en struweel gelegen te Neerpelt, ter plaatse „de Beussen”, sectie A nrs 72 en 73 en met een oppervlakte van 86 a 14 ca. Dit perceel werd geschonken door ons lid Jos Van Winkel van Overpelt. Het stuk sluit aan bij het Hageven, beheerd door de B.N.V.R.

De raad van beheer dankt de schenkers voor het vertrouwen dat ze hebben in De Wielewaal, wenst de afdeling Noord-Limburg geluk met de aanwinst en hoopt dat het gebied goed zal beheerd en vlug zal uitgebreid worden.

H. Franckx

CONSERVATORSDAG

De derde uitgave van de Gemeenschappelijke Conservatorsdag van de Vlaamse reservaatbeheerders verenigingen had plaats in Emblem. Het thema was moerasbeheer. Er waren ruim 90 aanwezigen voor het eerste gedeelte van de dag.

Dr. E. Kuyken onderhield ons over het belang van waterrijke gebieden in Vlaanderen. Marcel Verbruggen gaf de geschiedenis van het reservaat De Zegge en de verschillende beheerstechnieken die er al werden toegepast, in het bijzonder voor het waterprobleem.

Walter Van Spaendonk leidde de namiddagwandeling in.

Tijdens de namiddag verkenden de deelnemers de Steenbeemden, na een omtoetje langs het reservaat 'Het Zomerklokje'. De deelnemers kregen een kijk op de beheerswerken en op de problemen in en rond het reservaat. Uit de talrijke suggesties voor verder beheer zullen we het nodige halen.

Dank aan alle aanwezigen en hopelijk tot weerziens volgend jaar voor de vierde uitgave.

Kristine Wuyts

WERKKAMP STEENBEEMDEN

Van 19 tot en met 27 augustus 1986 had in reservaat De Steenbeemden een werkkamp van de JNM plaats. Hiervoor kreeg JNM-Pallietierland subsidie van Stichting Leefmilieu.

De 13 deelnemers hadden hun handen vol met hooien, wilgen kappen en stronken verwijderen, berken trekken, plaggen en zo meer.

De sfeer was aangenaam en er werd hard gewerkt. De Wielewaal maaide tijdens het weekend voor het kamp en de JNM zorgde dus voor de „opkuis” daarvan.

Door de droge zomerperiode is het grondwaterpeil fel gezakt. Zo konden we plaggen op een perceel Liesgras. De resultaten hiervan zullen afgewacht worden.

De jongeren overnachtten in de tuin bij de conservators. Marc zwaaide de scepter op het terrein, Kristine in de keuken.

Kristine Wuyts

Werkkamp in de Steenbeemden Foto: M. Vermeylen

JNM-KAMP TIKKEBROEKEN (21 augustus tot 29 augustus)

Onder een stralend zonnetje werden de driemasters en slaaptenten opgetrokken. Op het einde van de dag zaten we met ± 14 noeste werkers uit gans het land uit de grote pappot te eten.

De volgende dag werd gestart met het aanleggen van een dijk rond het tweede Krom Wieltje. Als volgend jaar een tweede stuw gebouwd is op deze plaats, zal het niet langer mogelijk zijn dat te voedselrijk en soms erg bemest beekwater het moeras overstroomt. Op sommige plaatsen naast de beek is deze stikstofaanreiking reeds zichtbaar door het overvloedig voorkomen van brandnetels. Het was dan ook een noodzaak willen we de typische beekbegeleidende planten optimaal sparen. Tegen de rietkraag werd met turfbijl, stik e.a. handwerktuigen een aanvang gemaakt met wat snel een aanzienlijk plasje zou worden. Na de eerste dag bleek reeds duidelijk dat het zware werk boven alle verwachtingen snel vorderde.

Dank zij de culinaire kunsten van al onze kampdeelnemers verzwakten de krachten en het enthousiasme niet.

Zaterdagmorgen stroomde de zure regen echter weelderig over onze tenten, maar na de middag priemde de zon weer door de wolken. Na drie dagen kruien en spitten was deze klus geklaard en werden alle krachten aangewend op het nieuw verworven

terrein. 's Avonds werd een reusachtig kampvuur aangelegd met de takken en stronken die tijdens de dag verwijderd werden. Lekker makrelen kisten boven het vuur en verdwenen even later als overheerlijke brokjes in onze keel.

Op drie dagen tijd was dit ondoordringbaar wilgenstruweel omgevormd tot een half open terrein waar Riet, Wateraardbei en andere planten opnieuw het aspect kunnen gaan bepalen. De laatste werkdag zouden we niet in het ledige slijten, er werd daarentegen verbeterd gewerkt om een oude veenkuil terug uit te graven. Een mooie plas met leemachtige bodem was het resultaat op het einde van de dag. Natuurlijk zijn we benieuwd welke planten en insecten zullen terugkeren. De Blauwborst, Waterral en Wintertaling zullen het zeker waarderen nu hun biotoop weer gevoelig uitgebreid is. De prachtige vliegers en oude eiken tonen opnieuw in alle grilligheid hun takken.

Wij danken nogmaals alle mensen voor hun volledige inzet tijdens de werkzaamheden, zowel overdag als 's avonds. De Tikkebroeken heeft door de inzet van de jeugd opnieuw een stuk van haar vermaarde glorie herwonnen.

Tijdens het kamp werden genoteerd: Wespenspiegelen (constant aanwezig), een groepje Kruisbekken, Gele Kwikken en Wulpen op trek, Regenwulpen, Sperwer, Buizerd, Boomvalk en een laatste Koekoek.

Mark Smets

ZOEKERTJES

Te koop gevraagd: wie kan er me aan „De atlas van de vogels in België en West-Europa” (Lippens & Wille, Lannoo 1972) helpen tegen goede prijs.

Y. Desseyn, Fabiolalaan 60, 8600 Meneen.

Tel. 056/51 29 68

Te koop: verrekijker Eschenbach 8 x 40 wegens dubbel gebruik.

Fr. Vanleuven, tel. 054/56 78 25.

Te koop: telescoop Lisenfeld 50 x 60 (gekocht 7/86). Andere lenzen verkrijgbaar + encyclopedie voor de vogelliefhebber (4-delig), Delacour, Norris, Rutgers. LSM, Gorsel. 9500 fr.

Wijsmantel N., Vrijheidstraat 89 bus 2, 2650 Boom.

Te koop: KOWA telescoop rechte tubus 20 x met ingebouwde zonnekap, goede staat. Richtprijs: 11.000 fr.

G. Delsoir, P. Senesalstraat 15, 9770 Kruishoutem.

Te koop: veldkijker Ifoco, 20 x 50, met lederen tas en klem voor op statief. 1.500 fr.

Jacobs H., Kleiputtenlaan 48, 2190 Essen.

Natuurexploratietocht Marokko

Gezocht: 3 personen om tezamen met mij een reis te organiseren. Terreinwagen en kampeeruitrusting zijn in mijn bezit.

Weg: via de Marokkaanse steppen (oosten), naar de zuidelijke woestijnen en terug doorheen het Atlasgebergte.

Duur: 4 weken in het voorjaar '87.

Kosten: formule kostendelend reizen.

Geïnteresseerden nemen zo vlug mogelijk contact op met mij: Vermeulen L., Doornikstraat 10, 9688 Schorisse, tel. 055/45 61 10.

Personen in het bezit van een terreinwagen en die hetzelfde traject wensen mee te rijden kunnen ook bij mij terecht.

In het spaarvarkentje - ons reservatenfonds

RESERVATENFONDS NETEVALLEI

Verkoop oud papier	10.416 fr.
Biertent braderij Heist op den Berg	37.258 fr.
Varia, verkoop enz.	2.110 fr.
Giften:	
W. De Pauw, St. Lievens Houtem	250 fr.
Van De Rit-Van de Cruycke, Relegem	2.000 fr.
W. Van Dun, Bouwel	1.000 fr.
Totaal:	53.034 fr.

ALGEMEEN RESERVATENFONDS DE WIELEWAAL

Giften:	
Vanwege Kempisch Reservatenfonds, aankoop in de Tikkebroeken	10.000 fr.
J. Loncke, Zemst	1.200 fr.
F. Van Deuren, Arendonk	5.000 fr.
Totaal:	16.200 fr.

KEMPISCH RESERVATENFONDS

Verkoop oud papier	3.504 fr.
Verkoop oude wijnflessen	2.700 fr.
Giften:	
M. Goossens, Turnhout	200 fr.
M. Van Mierlo, Turnhout	1.000 fr.
Edw. Machielsens, Oud-Turnhout deelname „Leven en Laten Leven”	15.000 fr.
Totaal:	22.404 fr.

STEENBEEMDEN

Giften:	
De Meulder, Lier	2.625 fr.
H. Van der Vloet, Deurne	3.000 fr.
Eindafbetaling afd. Lier	241.500 fr.
Totaal:	247.125 fr.

Goed om te weten

VERZOEK OM MEDEWERKING:

Het voorkomen van Buidelmees (*Remiz pendulinus*) in België.

Tijdens het najaar van 1986 verbleven er langdurig en trokken er opvallend veel Buidelmezen door te Lier. Om een precies beeld van deze soort in België te verkrijgen verzoeken wij alle waarnemers die over waarnemingen of gegevens van Buidelmees beschikken deze te willen verzenden naar een van de onderstaande adressen. Wij rekenen op eenieder's medewerking.

P. Buys & G. Driessens, Bosstraat 44, 2500 Lier
D. Colin, Hovesesteeweg 36, 2530 Boecheut

MILIEUVEERTIENDAAGSE TE NEEROETEREN

Voor de derde maal richt de leefmilieudienst van de Stad Maaseik een milieuveertiendaagse in. Deze gaat door van 28 november tot en met 14 december

1986 in het Cultureel Centrum te Neeroeteren.

Er is tijdens deze periode een tentoonstelling bestaande uit drie luiken.

— De Otter, deze tentoonstelling van 100 m² kwam tot stand door samenwerking van de zoo van Antwerpen en de Nationale Campagne Bescherming Roofdieren.

Het geheel is uitgebouwd rond de Otter en zijn bedreigingen. Daarbij ligt de klemtoon op het behoud van de waterbiotopen. Thema's als watervervuiling, sanering en kanalisatie van waterlopen, verstoring door recreatie komen aan bod. Het is de eerste maal dat deze tentoonstelling naar Limburg komt.

Het woord Oeter is afgeleid van otter, waar kon deze tentoonstelling beter doorgaan dan in Neeroeteren!

— De leefmilieucampagne, hier worden de voorname milieuproblemen voorgesteld.

— Een voorstelling van de leefmilieudienst van de stad.

Deze tentoonstelling kan je elke werkdag bezoeken van 9 tot 17 uur, tijdens de weekends van 10 tot 12 uur en van 14 tot 17 uur.

Er zijn ook drie info-avonden, eveneens in het Cultureel Centrum te Neeroeteren.

— Vrijdag 28 november te 20 uur: Avond over de Bosbeek. Eerst een diareeks (20 min.), daarna een uiteenzetting van de LISEC-studie over de beek. Gratis inkom.

— Vrijdag 5 december te 20 uur stelt het Vogelasiel van Opglabbeek zijn werking voor. Gratis inkom.

— Vrijdag 12 december te 20 uur: Voordracht met diaprojectie over „Island” en „Grensoverschrijdend landschap” door H. Lehaen. Inkom: 50 fr.

Tenslotte zijn er drie geleide wandelingen doorheen de Maaseikse natuur:

— Zondag 30 november: wandeling in de Tosch, het geklasseerd gebied van de Bosbeek. Samenkomst aan de kerk van Neeroeteren om 13.45 uur.

— Zondag 7 december: wandeling langs de Bosbeek te Opoeteren. Samenkomst aan de kerk van Opoeteren om 14 uur.

— Zondag 14 december: bezoek aan de Maas. Misschien zijn de overwinterende vogels reeds aangekomen. Samenkomst aan het douanekantoor te Maaseik om 14 uur.

Stevig schoeisel of laarzen zijn gewenst!

Voor meer informatie kan je steeds terecht bij de leefmilieudienst (011/86 37 12).

VOLWASSENENVORMING OP DE BRT

Vanaf 6 september j.l. startte de BRT-Instructieve Omroep, telkens op zaterdag van 10 tot 11 uur, via BRT 3 met een „Educatief Magazine”, dat door de Dienst Schooluitzendingen en de Dienst Volwassenenvorming samen gerealiseerd wordt. Het ligt mede in de bedoeling om de evoluties in de sector van de volwasseneneducatie op de voet te volgen.

Nuttige informatie voor dit magazine kan bezorgd worden aan dhr. Jan Van Broeckhoven, e.a. producer BRT 4N 15

Reyerslaan 52, 1040 Brussel, tel. 02/737 32 17

HET PROVINCIAAL NATUURCENTRUM TE REKEM

Begin september stelde het Provinciaal Natuurcentrum te Rekem zich voor aan de pers.

Dit Natuurcentrum werd sinds 1979 en is voorlopig gehuisvest in het vroegere gemeentehuis van Rekem, Populierenlaan 30. In de loop van 1987 wordt het overgebracht naar het kasteel d'Aspremont-Lynden. Dat werd in 1981 aangekocht door het provinciebestuur. Eens de restauratiewerken volledig klaar zijn, zullen de drie gebouwen plaatsbieden aan tentoonstellingsruimten, burelen, cafetaria, infodienst, labo's, leslokalen, vergaderzaal, auditorium, biblio-, dia-, plano-, en fototheek, archief- en collectieruimte, verblijfs- en overnachtingsaccommodatie voor

30 personen en een materiaaldepot voor natuurbeheer en -studie.

De werking van het Provinciaal Natuurcentrum is educatief met de landschappen en natuurgebieden van Limburg als onderwerp. Het richt zich tot volwassenen en tot de jong-volwassenen vanaf 14 jaar.

De landschappen en natuurgebieden worden behandeld als ecosystemen zoals heide, kasteellandschappen, beekvalleien, bossen, holle wegen enz.

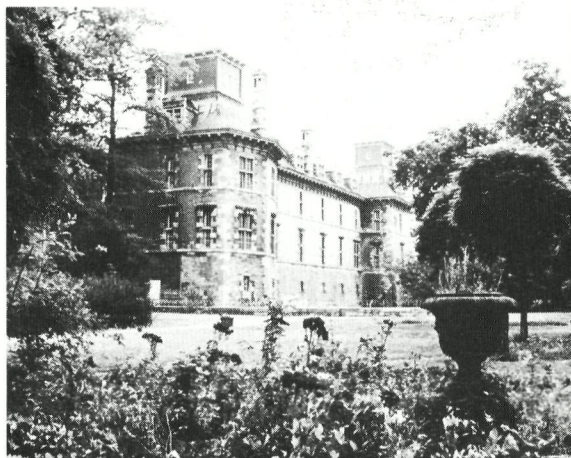
Het Natuurcentrum wil zowel een interne museale werking ontplooiën als een extern bereiken van mensen en biotopen mogelijk maken en dit via een brede waaier van werkvormen, nl.:

- het organiseren van tentoonstellingen,
- het publiceren van onderzoeksgegevens,
- het prospecteren, verwerven, verwerken en ontsluiten van documentatie,
- het opzetten van beperkte natuurcentra in andere openbare domeinen,
- het organiseren van voordrachten, studiedagen, colloquia en vormingscursussen,
- het opzetten van studieverblijven.

Om een zo breed mogelijk publiek te bereiken, doet het Natuurcentrum ook beroep op verschillende verenigingen en op specialisten.

Enkele bijzondere actieformen zijn:

- de ecologische projecten: men biedt aan groepen volledig uitgewerkte dagprogramma's aan over natuur en landschap in Limburg. Doelgroepen zijn vooral secundaire scholen en hoger onderwijs, maar ook natuurverenigingen, socio-culturele organisaties en jeugdgroepen. Momenteel kan men werken rond geologische en geografische verkenning van het Maasland, ecologie van het heidelandschap, geïntegreerde studie van een beek, ecologie van het bos en ecologie van de heide. In 1987 wordt dit verder

Het Natuurcentrum te Rekem

aangevuld met ecologie van holle wegen, het landschap van Alden Biesen en de geologie van Limburg.

— studieverblijven: dienen voor een uitgebreidere kennismaking met de Limburgse natuur en landschappen, dit dan voor groepen van 15 à 20 personen en gedurende meerdere dagen. In 1987 komen 5 volgende thema's aan bod:

- Alden Biesen - 25 en 26 april: bodem en reliëf, flora en landgebruik,
- Hoepertingen - 6 tot 8 juni: holle wegen, hun vegetatie, fauna, relatie tot bodem en reliëf en de menselijke invloeden,
- Hoepertingen - 27 en 28 juni: het water in Haspengouw - relatie tot reliëf, leven in het water, watervervuiling en waterwinning,
- Alden Biesen - 5 dagen in 2° helft van augustus: de heide in al haar facetten.

Het Natuurcentrum zorgt telkens voor accommodatie, begeleiding en veldstudiematerialen.

— het documentatiecentrum bezit momenteel ongeveer 4.000 boeken, een 100-tal tijdschriften, talloze dia's en posters en heel wat kaartmateriaal. Ook heel wat documentatie, thematisch en per gemeente gerangschikt, in de vorm van krantenartikelen, brochures, gemeentebladen, wandel- en fietsgidsen enz. Het is, zoals het Natuurcentrum in zijn geheel, vrij toegankelijk tijdens de kantooruren. Mits een jaarlijks lidgeld van 100 fr. is ontleen van documentatie mogelijk.

Zoals u kan zien, biedt het Natuurcentrum een hele waaier aan mogelijkheden. Het loont zeker de moeite eens nader kennis te maken.

NATUURFOTOGRAFIE EN NATUURBELEVING IN GEZINSVERBAND

Beelden uit de natuur vastleggen op film zoals Eric Hosking of Ansel Adams vragen heel wat meer werk dan juist „even-afdrucken“.

Natuureducatief Centrum Middenkust vzw organiseert voor natuurliefhebbers-fotografen, samen met hun gezinsleden, drie werkweekends over „natuurfotografie“.

Deze werkweekends beginnen in de herfst. Bedoeling is dat het ganse gezin actief deelneemt (dit sluit individuele deelname echter niet uit).

Voor deelnemers die buiten Oostende wonen zijn gezinskamers voorbehouden in jeugdherberg „De Ploate“.

Voor de „fotografen“ zijn onderwerpen als: camera-types, objectieven, films,... hoofdzak. Maar ook: composities, presentaties, opbouw van een tentoonstelling, natuurmotieven, enz. komen ruim aan bod.

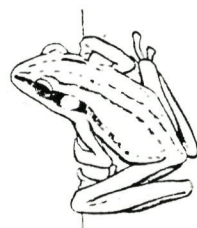
Voor de „niet-fotograferende“ gezinsleden zijn afwisselende programma's opgesteld om, in samenwerking met de „fotografen“, de drie weekends tot een sluitend geheel uit te werken (tekenen, schetsen, waterverftechnieken, keramiekwerk, bloemenschikken, koken, onthaal, e.a.).

Het eerste weekend begint op vrijdagavond 24 oktober 1986 en eindigt op zondagnamiddag 26 oktober 1986.

Weekend twee loopt van vrijdagavond 14 november tot zondagnamiddag 16 november 1986.

De apotheose wordt opgebouwd tijdens het weekend van vrijdagavond 12 december tot zondagnamiddag 14 december 1986.

De uitgebreide programmabrochure over deze drie weekends is aan te vragen bij: jeugdherberg „De Ploate“, Langestraat 82 te 8400 Oostende, telefoon 059/ 70 54 84. Telex KHN.OOS.B. 82057.

BERICHT VOOR DE JEUGD

In dit zoogdierennummer van „Wielewaal“ duikt een paar keer de naam JNM op. In de Jeugdbond voor Natuurstudie en Milieubescherming — want daar staat JNM voor — staat zoogdierenonderzoek inderdaad hoog aangeschreven. De neerslag daarvan is o.a. te lezen in de „Zoogdiereninventarisatie van Vlaanderen“, in „Zoogdieren van de Benelux“ en in het tijdschrift van de JNM-Zoogdierenwerkgroep. De JNM houdt zich echter ook met (zo goed als) alle andere aspecten van natuur en milieu bezig, waarbij soms aandacht wordt besteed aan minder courante onderwerpen. Getuige daarvan is onze „slakken-tabel“, de populaire naam voor „Land- en zoet-watermollusken van de Benelux“.

Al wat JNM publiceert, in tijdschriftjes of eigen uitgaven, is eigenlijk maar het topje van een ijsberg: het is het resultaat van veel onderzoekswerk door heel wat jongeren die voortdurend op pad zijn om de natuur te bestuderen. Van de rest van die ijsberg kun jij, jeugd van 8 tot 25 jaar, ook deel uitmaken. Voor het normale lidgeld van 400 fr. (250 van 8 tot 12 jaar) ben je meteen lid tot januari 1988! De tijdschriftjes die nog in 1986 verschijnen — met o.a. het niet te versmaden nummer met wetenschappelijke kamp-verslagen — krijg je dan nog in de bus. Stort nu nog je lidgeld op rekening 737-4263074-64 van JNM, Kortrijksepoortstraat 140, 9000 Gent. Vergeet niet je geboortedatum te vermelden.

GLOBETROTTERS REIZEN OOK IN HET BINNENLAND

In het septembernummer van ons blad kan u op blz. 206 een aankondiging lezen in verband met enkele buitenlandse reizen. Reeds verschillende Wielewalers hebben hierop gereageerd. Een der initiatiefnemers is echter inmiddels verhuisd, zijn nieuwe telefoonnummer is 091/22 41 48.

OPROEP TOT MEDEWERKING AAN DE WATROVOGELTELLINGEN 1986/1986 IWRB VLAANDEREN

Sinds vele jaren worden gedurende het winterhalfjaar de watervogels in geheel Vlaanderen geteld en dit telkens het weekeinde dichtstbij de 15de.

Ook jaar willen we dit onderzoek dat kadert in een internationaal verband, verder zetten. De voorgestelde teldata zijn:

18/19 oktober 1986 - 15/16 november 1986 - 13/14 december 1986 - 17/18 januari 1987 - 14/15 februari 1987 - 14/15 maart 1987

De vorige winters werden op elke telling gemiddeld zo'n 200 gebieden geteld. Wij hopen ten eerste dat dit aantal kan behouden blijven of zelfs nog verhoogd worden.

De gegevens worden per regio verzameld en hieronder geven we een lijst met alle regio-verantwoordelijken. Voor meer informatie kunt u bij hen of bij ons terecht.

Patrick Meire - Koen Devos

Laboratorium voor Oecologie der Dieren, Zoögeografie en Natuurbehoud, K.L. Ledeganckstraat 35, 9000 Gent, tel. 091/22 78 21

Dr. Eckhart Kuyken

Instituut voor Natuurbehoud, Kiewitdreef 3, 3500 Hasselt, tel. 011/21 01 10.

Regio	Postnummer - Stad	Telefoon	Naam - Adres
1	Westhoek - 8150 Diksmuide	051/50 14 15	Devos K. - Kapelhoekstraat 55
2	Middenkust - 8401 Bredene	059/32 08 91	Lingier P. - Dorpstraat 128
3	Brugge-Oostkust - 8000 Brugge	050/33 47 88	De Putter G. - Sint-Jacobstraat 32
4	Roeselare-Tielt - 8800 Roeselare	051/22 58 52	Desmet P. - Vijfwegenstraat 134
5	Gent-Eeklo - 9000 Gent	091/22 13 07	Boesman P. - Flamingostraat 13
6	Schelde-Leie - 9800 Deinze	091/86 36 02	Royeaerd H. - St-Hubertusstraat 277
7	Scheldeland - 9300 Aalst	053/70 41 75	Meganck G. - Oude Gentsebaan 108
8	Land van Waas - 9108 Lokeren-Eksaarde	091/46 92 94	Francis J. - Hofstraat 9
9	Denderland - 9330 Dendermonde	052/21 16 13	Schoeters F. - L. Dosfelstraat 39
10	VI. Ardennen-Pajottenland		Vacant
11	Brussel - 1860 Meise		Segers M. - V. Campenhoutl. 24
12	Mechelen - 2800 Mechelen	015/41 12 78	ir. Tys S. - Beekstraat 16
13	Lier - 2530 Boechout	03/455 88 05	Colin D. - Hovesestwg. 36
14	Klein Brabant - 2671 Wintam-Bornem	03/889 33 28	Coeckelbergh C., V. Herbruggenstraat 7
15	Antwerpen - 2630 Aartselaar	03/887 73 87	Benoy L. - Fr. Vd Berghelaan 46
16	Turnhoutse Kempen - 2400 Mol		Loos J. - Meergorenbaan 19
17	Zuiderkempen		Vacant
18	Leuven - 3009 Winksele		Wellekens J. - Lipselaan 24
19	Noord-Limburg - 3588 Eksel	011/73 57 44	Geunens A. - Punderhoekstraat 32
20	Midden Limburg - 3500 Hasselt	011/21 04 84	Evers P. - Berkenlaan 78
21	Maasvallei - 3751 Munsterbilzen	011/41 34 09	Gabriëls J. - Siemersteeg 10
22	Zuid Limburg	idem	
23	Hageland		vacant

EEK! EEN BEEST!

Voor de meeste mensen zijn contacten met zoogdieren beperkt tot het houden en verzorgen van huisdieren of het bekijken ervan op televisie of in dierentuinen of safariparken. In deze laatste kan de mens het genoegen smaken om oog in oog te komen met „wilde dieren”. Sommigen onder ons kunnen zelfs in nauwer contact met wilde dieren komen, soms onbewust soms zeer bewust. Enkele voorbeeldjes: een zolder of een spouwmuur kan een aantal vleermuizen huisvesten, zonder dat de menselijke bewoner daar iets van merkt. Als het aantal dieren echter uitbreidt tot een ganse vleermuis-kolonie is de kans op bemerking echter heel wat groter. Een aantal mensen zal gecharmeerd zijn

door deze lieflijke diertjes, doch niet iedereen zal deze aanwezigheid op prijs stellen, denken we hier maar aan reuk- of lawaai-overlast, die door deze dieren kan veroorzaakt worden en niet in het minst aan de nog steeds voortlevende fabel van vleermuizen die in haardossen vliegen en er daarna moeten worden uitgeknipt omdat ze vastkleven. Een andere mogelijke ontmoeting zou kunnen bestaan uit het vinden van een kadaver van een zoogdier tijdens een toertje in de „vrije natuur”.

Een aantal mensen zal deze „ontmoetingen” negeren, anderen zullen er iets aan willen doen, doch het ontbreekt hen vaak aan de nodige kennis om dit op te lossen en hoe goed ze het vaak ook menen, hun

oplossing kan in bepaalde gevallen ten koste van het dier gaan of te koste van de soortgenoten van het dier als het dode dieren betreft.

Sommige mensen proberen hulp te vinden bij één of andere deskundige, doch waar kan een dergelijke persoon gevonden worden? Een eerste stap die gezet kan worden is het opbellen van politie, rijkswacht of brandweer, anderen proberen het via universiteiten of wetenschappelijke instellingen of via de dierentuinen. Soms kan men daar onmiddellijk geholpen worden, doch in vele gevallen wordt men doorverwezen naar iemand anders, die misschien nogmaals moet doorverwijzen,... Het zal dan ook niet verwonderlijk zijn dat een aantal informatie-zoekers onderweg afhaakt en de zoogdieren aan hun lot overlaat, waardoor o.a. de kans op het vergaren van

informatie over deze dieren verloren gaat, informatie die van cruciaal belang kan zijn voor de bescherming van veelal bedreigde diersoorten.

Vanuit het Vlaams Zoogdierkundig Overleg (VZO) werd dan ook het voorstel geopperd om een brochure samen te stellen, die een lijst zou bevatten van personen of instellingen die men kan raadplegen bij contacten met zoogdieren. Het VZO is daarvoor dan ook op zoek naar vrijwilligers uit alle hoeken van het land, die bereid zouden zijn om in dergelijke gevallen de informatie-zoekers met raad en daad te willen bijstaan.

Voor verdere informatie:

Dr. Victor Van Cakenberghe

Blancefloerlaan 34 b 37, 2050 Antwerpen

Boekbesprekingen

Van Oort G.A., *De predator en het natuurlijk evenwicht*.

De Nationale Campagne Bescherming Roofdieren bracht een themanummer uit van haar tijdschrift Carnivora, onder de titel „De predator en het natuurlijk evenwicht”. Het boekje werd geschreven door Drs. G.A. van Oort, auteur van het bekende boek „De Vos”, uitgegeven in de reeks „Dieren dichterbij”, van uitgeverij Het Spectrum.

De rol van onze roofdieren bij de instandhouding van het natuurlijk evenwicht wordt door menigeen nog steeds in vraag gesteld. Zeker rond de Vos bestaat een hele controverse. Vandaar dat de auteur dit roofdier als uitgangspunt heeft gekozen voor een uitgebreide, doch duidelijke uiteenzetting over de relaties en interacties tussen predator, prooi en het (on)natuurlijk milieu waarin ze leven.

Uitvoerig wordt aangetoond dat roofdieren in de eerste plaats jonge, oude, zieke en gekwetste dieren doden en zo de natuurlijke selectie bevorderen. Het aantal predatoren in een bepaald gebied wordt bepaald door het beschikbaar aantal prooidieren. Bovendien blijft het aantal roofdieren min of meer constant door de plaatsgebondenheid, de gestelde minimumeisen en de natuurlijke geboortebepijking. Het boekje telt 34 blz. en is geïllustreerd met talrijke foto's, tekeningen en tabellen. Het is verkrijgbaar in de boekhandel van De Wielewaal aan 70 fr per stuk.

H. Franckx

Akkermans R. en W. Ruitenbeek, *Dier, bedreiging, beheer, bescherming*.

In 1985 was het tien jaar geleden dat de Stichting Kritisch Faunabeheer werd opgericht. Ondanks een aantal successen welke in deze periode werden behaald, was dit jubileum voor het bestuur van de

S.K.F. geen reden tot feestvieren. Nog steeds staan een groot aantal diersoorten bloot aan diverse bedreigingen, waaronder de plezierjacht.

Voor de redactie van het stichtingsorgaan Argus was het jubileum echter wel een aanleiding om een extra dikke jubileum-Argus samen te stellen. In deze Argus, welke in het najaar van 1985 is verschenen, worden een groot aantal diersoorten behandeld. Naast een korte beschrijving van de biotoop en voorkomen wordt aandacht besteed aan de bedreigingen en worden suggesties gegeven voor bescherming en beheer. Bovendien worden in aparte hoofdstukken onderwerpen als wildschade, exoten en algemene ecologie behandeld.

Persoonlijk lijken me de vermelde schade en de voorstellen tot beheer nog al simplistisch: geen enkel van de beschreven dieren zou ernstige schade veroorzaken en alle menselijke ingrepen zouden geen enkel effect hebben.

De gegevens over verspreiding, bedreiging en wetgeving hebben uiteraard alleen betrekking op Nederland. Hieruit blijkt dat de toestand van vele dieren bij onze noorderburen even problematisch is als bij ons.

De belangstelling voor dit nummer van Argus was zo groot dat reeds spoedig na het verschijnen de gehele oplage was uitverkocht. Het stichtingsbestuur heeft daarom besloten om de in de jubileum-Argus opgenomen artikelen in de vorm van een boekje opnieuw uit te geven. Het werd samengesteld door R. Akkermans en W. Ruitenbeek, telt 130 blz., bevat vele zwart-wit foto's en kost 12,50 gulden.

H. Franckx

Strijbosch H., 1986. *Determinatietabel van de amfibieën in Frankrijk*.

Lacerta jg 44 (8), 14 blz.

Collins N.M. en M.G. Morris, 1985. *Threatened Swallowtail Butterflies of the World*. 401 blz., 8 kleurplaten. Uitg. IUCN, avenue du Mont-Blanc, 1196 Gland, Zwitserland. Prijs: 18 Pond.

Voor de eerste maal een boek over een groep dagvlinders van de ganse wereld die bedreigd zijn, gegroepeerd op 8 kleurplaten. Het werk bevat eveneens een lijst van meer dan 570 soorten met gegevens over verspreiding, bescherming en een geografische index per land.

Desmet Jan, *Over Belgische en andere onbestaande beesten*. Uitg. Marc Van de Wiele, Jakobijnessenstraat 5, 8000 Brugge, tel. 050/33 38 05. Eveneens te koop / te bestellen in de boekhandel. Prijs: 295 fr. (verzendingskosten 27 fr.).

Belgen en dieren vormen het onderwerp van dit boekje. Geopend wordt met een binnenlands pers-overzicht. In vijf afdelingen wordt een beeld geschilderd van de journalistieke vlijt waarmee contacten tussen Belgen en beesten in de vaderlandse pers worden becommentarieerd.

„Eigen berichtgeving” verslaat een uit de hand gelopen betoging van slachtvee in Brussel. Volgt een anatomische doorlichting van de Belg en de Vlaamse leeuw en de Waalse haan — de Belgische vaandeldragers bij uitstek — vervoegen het satirische strijdperk. Onbestaande beesten treden aan in de vorm van moderne fabeldieren.

Tot de non-fiction behoren de stukjes die handelen over meedogenloze dierenvervolging in België.

Vanzelfsprekend confronteert dit boekje u tevens met de grote vragen des levens: Wie heeft de Vlaamse leeuw getemd? Is Boudewijn I een groene jongen? Wat maakt het leven van de Houtsnip in België zo boeiend?

Jan Desmet is redacteur bij het Nederlandse natuurtijdschrift „Grasduinen”.

Wawrzyniak H. en G. Sohns, 1986. *Die Bartmeise*. In de serie Neue Brehm-Bücherei nr. 553, uitg. Ziemsen-Verlag Wittenberg Lutherstadt, formaat 14,5 x 20,5, 168 blz. 79 afbeeldingen en 38 tabellen.

In de gekende serie uit Oost-Duitsland is dit een kleine monografie over het Baardmannetje.

Whitfield Ph., 1986. *De Wereld van de Vogels*. In de serie Spectrum Natuurgidsen, uitg. Het Spectrum Utrecht/Antwerpen, formaat A4: 21 x 30, 224 blz. met op iedere bladzijde 3 tot 5 kleurafbeeldingen van vogels uit de ganse wereld.

Dit werk zou de drie delen van Grzimek gedeeltelijk moeten vervangen maar de auteur is daarin niet geslaagd als men de keuze van de soorten en de begeleidende tekst bekijkt.

VOGELS-ZAKGIDS

Hayman P., Zomer & Keuning Boeken BV, Ede. 1986. 192 blz. Oorspronkelijke titel: The Mitchell Beazley Birdwatchers' Pocket Guide. (Mitchell Beazley Publishers Ltd, London 1979). ISBN 90-210-1012-7 395 bfrs

Een uitstekende en uiterst compacte zakgids voor het snel en zeker herkennen van 350 vogelsoorten. Met maar liefst 1750 kleurenillustraties. Soort bij soort gerangschikt en geportretteerd in de natuurlijke omgeving. Bondige informatie, onder andere door middel van handige symbolen. Een standaardwerk in zakformaat!

Het gaat hier om de tweede druk van de veel gevraagde zakgids, in een vertaling van Gerald J. Oree/Yolande de Samwel.

Nieuwe uitgaven

Hess H.E., E. Landolt, R. Hirzel, 1984. Bestimmungsschlüssel zur flora der Schweiz und angrenzender Gebiete. Bazel, Birkhäuser verlag. 657 blz. 1789 fr.

Osieck E.R., 1986. *Bedreigde en karakteristieke vogels in Nederland*. Zeist, Ned. Ver. tot Bescherming van Vogels. 132 blz. 450 fr.

Peletier W., H.G. Kolstee, 1986. *Winterswijk, geologie deel 1. Inleiding tot de geologie van Winterswijk*. Wet. Natuurhist. Ver. 135 blz. 426 fr.

Stresemann E., L.A. Portenko, 1986. *Atlas der verbreitung Palaearktischer Vögel*; 13. Lieferung. Berlin, Akademie Verlag. 798 fr.

Inskipp C. en T., 1985. *A guide to the Birds of Nepal*. London, Croom Helm. 392 blz. 1750 fr.

Perrins C.M., T.R. Birkhead, 1983. *Avian Ecology*. London, Blackie. 221 blz. 697 fr.

Broyer J., 1985. *Le rale de genets en France*. Centre ornithologique Rhône-Alpes. 106 blz.

Voûte A.M., P.H.C. Lina, 1986. *Bescherming van de vleermuizen*, Wet. med. nr. 176. Hoogwoud, Kon. Ned. Natuurhist. Ver., 38 blz. 250 F.

Dallinga H. en M. Schoenmakers, 1984. *Populatieveranderingen bij de Ooievaar, Ciconia ciconia in de periode 1850-1975*. Nederlandse Vereniging tot Bescherming van Vogels, Dribergseweg 16 C te 3708 Zeist, Nederland; formaat 21 x 30 cm (A4), 224 blz., 38 figuren en 39 tabellen. Prijs 15 gulden. Uit dit omvangrijk en zeer gedetailleerd verslag blijkt dat de afname van de Ooievaar in Nederland in verband wordt gebracht met het vochtiger worden van het klimaat in West-Europa en met de intensivering van de landbouw sinds 1950.

Dubois Ph.J. et P. Yesou, 1986. *Inventaire des espèces d'oiseaux occasionnelles en France*. 204 blz., 65 pentekeningen en 36 zwartwit foto's. Prijs FF 88,5 (verzending inbegrepen). Te bestellen bij de Ligue Française pour la Protection des Oiseaux, La Corderie Royale, B.P. 263, 170305 Rochefort Cédex, Frankrijk.

Heij C.J., 1985. *Comparative Ecology of the House Sparrow Passer domesticus in Rural, Suburban and Urban Situations*. Academisch Proefschrift Vrije Universiteit Amsterdam, 175 blz. Prijs fl. 10 + verzending fl. 4.50. Eventueel te bestellen bij de auteur A. van der Doeslaan 54 te 3054 EG Rotterdam.

Stuart S., 1986. *Conservation of montane forest birds in the Cameroon*. 262 blz., prijs 10 eng. pond. Te bestellen bij de Internat. Council of Bird Protection 219 c Huntingdon Road, Cambridge ODL, Groot-Brittannië. Een expeditierapport over status en ecologie van bergvogels in West-Cameroen waaronder 8 soorten die bedreigd zijn.

D'Arcy G., 1986. *Pocket Guide to the Birds of Ireland*. Appletree Press, 7 James Street South, Belfast BT 2 8DL. Meer dan 120 van de meest voorkomende soorten worden in deze gids in kleur afgebeeld en gesitueerd in hun typische landschappen.

Lust N., Y. Van Gijssel, 1986. *De positie van de boomsoorten in „het Broek” te Blaasveld*. Rapport nr. 11 van het Onderzoekscentrum voor Bosbouw, R.U.G., Geraardsbergse steenweg 267 te 9231 Gontrode. 108 blz., 30 Fig.

Weber H.E., 1985. *Rubi Westfalici, Die Brombeeren Westfalens und des Raumes Osnabrück (Rubus L., Subgenus Rubus) (Bestimmung, Taxonomie, Nomenklatur, Ökologie, Verbreitung)*. Abhandl. Westf. Mus. Naturk. 47 (3), 452 blz., 67 Fig., 127 kaarten. Prijs: DM 68 (verzending niet inbegrepen). Te bestellen bij voornoemd museum in de Sentruper Strasse 285, D-4400 Münster.

Maréchal P., 1986. *De Kraaien vragen onze aandacht*. Brochure 32 blz. Uitg. Mondiaal Alternatief, Postbus 1187 te 5602 BD Eindhoven, Nederland. Prijs, verzending inbegrepen 4.95 gulden. Een pleidooi voor de kraaiachtigen waarbij ook alternatieve afweermiddelen worden besproken.

Fowler J., L. Cohen, 1986. *Statistics for Ornithologists* nr. 22 in de serie van BTO Guides. Prijs 10 pond, verzending inbegrepen. Te bestellen bij de British Trust for Ornithology, Beech Grove, Tring, Herts HP 23 6 NR.

NIEUW TIJDSCHRIFT

Symbiose et Environnement, Editions Linster 95002 Cergy, France. Abonnement BF 170; inschrijving bij de uitgever, Rue des Chauffours, F 95002 Cergy-Pontoise Cedex. Een nieuw tijdschrift met syntheseartikels, onderzoek over milieuproblemen, vrije tribune en op punt gestelde dossiers.

Al deze boeken en publicaties kunnen besteld worden in de boekhandel van de Wielewaal te Turnhout, tenzij anders vermeld.

Al onze leden wordt een korting van 10 % gegeven vanaf een som van 200 F; vrachtkosten worden aangerekend.

P. Herroelen

Wij ontvangen wisselnummers van *Ardea*, *Limosa*, *Vogeljaar*, *Vogels*, *Dutch Birding*, *Aves*, *Gerfaut-Giervalk*, *Nos Oiseaux*, *Mens en Vogel*, *l'Homme et l'Oiseau*, *Falke*, *Regulus*, *Ornithologische Mitteilungen*, *Vogelwarte*, *Ornithologische Beobachter*, *Milu*, *Egretta*, *Héron*, *Ciconia*. Tijdingen van de Vrienden van Heverlee-bos en Meerdaalwoud, Natuurreservaten, Wetenschappelijke Mededelingen KNNV, Parcs Nationaux, Hautes Fagnes, Natuurhistorisch Maandblad, *Natura*, Natuurbehoud, Mededelingenblad Koninklijke Vereniging voor Natuur- en Stedeschoon, *Euglena*, *Carnivora*.

WIELEWAAL

Jaargang 52 - november 1986

W. ALLAERTS. Ten geleide...	209
R.H. ASSELBERG. Even voorstellen: de Bruinvis!	210
D. CRIEL. Roofdieren: huidige situatie en toekomstperspectieven	215
J. DESMET. Vangsten van vermeend schadelijke zoogdieren op Waalse jachtrevieren, periode 1946-1972	218
R. VANTORRE, A. LEFEVRE. Inventariseren van vleermuizen, binnen de mogelijkheden.	223
Vijf vóór twaalf	236
W. ALLAERTS. Over Amerikaanse soortenrijkdom, door een Europese bril bekeken	237
Vijf vóór twaalf	241
H. FRANCKX, S. TYS. Uit het wetstraatje	243
R. DE FRAINE, H. FRANCKX. Voor u gesprokkeld	245
Verenigingsberichten	247
Werk op de plank	252
Van Aalscholver tot Zeis - nieuws uit onze reservaten	253
In het spaarvarkentje - ons reservatenfonds	255
Goed om te weten	255
Boekbesprekingen	259

Titelblad: Grote Hoefijzerneus — Foto: L. Van Lancker